

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İBNU'N-NÂZİM'İN ARAP DİLİ ALGISI
(ELFİYYE ŞERHİ ÖZELİNDE)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd.Doç. Dr. Enes ERDİM

HAZIRLAYAN
Yusuf ÇAKIR

2015

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATİ BİLİM DALI

İBNU'N-NÂZİM'İN ARAP DİLİ ALGISI
(ELFİYYE ŞERHİ ÖZELİNDE)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd.Doç. Dr. Enes ERDİM

HAZIRLAYAN
Yusuf ÇAKIR

Jürimiz,/06/2015 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği/oy çokluğu ile başarılı bulmuştur.

Jüri Üyeleri:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır

Prof. Dr. Zahir KIZMAZ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek lisans Tezi****İbnu'n-Nâzım'ın Arap Dili Algısı (Elfiyye Şerhi Özelinde)****YUSUF ÇAKIR****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Temel İslâm Anabilim Dalı****Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı****Elazığ – 2015, Sayfa: X + 115**

Endülüs'ün önemli dilcilerinden biri olan İbnu'n-Nâzım, 1240-1287 tarihleri arasında Şam'da yaşamıştır. Onun yaşadığı dönemde bu bölgede Eyyûbîler ve Memlükler hüküm sürmüşlerdir. Dil konusunda önemli bir yetkinliğe sahip olan İbnu'n-Nâzım'ın bu yönü babasının manzûm eseri Elfiyye üzerine yazmış olduğu şerhte açıkça görülmektedir. İlk dönem nahivcilerin tartışmış olduğu bütün konuları ele alarak ve bunlar arasında çeşitli tercihlerde bulunarak eserini desteklemeye çalışmıştır.

Çalışmamızda, İbnu'n-Nâzım'ın yaşadığı dönemin siyasi, sosyal ve kültürel yönlerini, müellifin yaşam hikâyesini, dilde kaynak olarak kullandığı naklî ve aklî delilleri, dil mekteplerinden Basra ve Kûfe ekollerine yaklaşımını, her iki ekolün en önemli temsilcilerine karşı tercih ve tenkitlerini; ele aldık.

Anahtar Kelimeler: *İbnu'n-Nâzım, Arap Dili, Şerhu Elfiyye, Sarf, Nâhiv*

ABSTRACT

Master Thesis

**İbnu'n-Nâzım's Arabic Language Perception
(Specific To Sharh Al-Alfiyye)**

YUSUF ÇAKIR

**The University of Fırat
The Institute of Social Science
The Department of Basic Islamic Sciences
Elazig-2015 ; Page: X +115**

İbnu'n-Nazım, one of the most important linguists of Andalusia, lived between 1240 and 1287. The region he lived in was being ruled by Ayyubid and Mamluk during his lifetime. His significant linguistic competence can be clearly seen in the commentary book he has written on his father's poetic work, Sharh Al-Alfiyye. He has tackled all the subjects discussed by the earliest scholars of syntax and has supported some of the ideas he agreed with.

In this study we have discussed the political, social and cultural aspects of İbnu'n-Nazım's era, his life, the transferred and logical evidences he has used as a source for language studies, his approach towards Basra and Kufe, the two outstanding language schools, and his ideas and critics about the representatives of these two schools. We have expressed his preferences in detail in separate titles.

Key Words: *Ibnu'n-Nazım, Arabic language, sentax, morfology, Sharh Alfiyye*

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖNSÖZ	VII
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1
I. GENEL BİLGİLER.....	1
I.1. Tezin Konusu.....	1
I.2. Tezin Amacı	1
I.3. Tezin Yöntemi	2
II. İbnu'n-Nâzım'ın Yaşadığı Döneme Genel Bir Bakış	2
II.1. Siyasi Hayat	3
II.1.1. Eyyûbîler'de Siyasi Hayat	3
II.1.2. Memlûkler'de Siyasi Hayat	4
II.2. Sosyal ve İktisadi Hayat.....	4
II.2.1. Eyyûbîler'de Sosyal ve İktisadi Hayat	4
II.2.2. Memlûkler'de Sosyal ve İktisadi Hayat	6
II.3. Dini ve Kültürel Hayat	6
II.3.1. Eyyûbîler'de Dini ve Kültürel Hayat	7
II.3.2. Memlûkler'de Dini ve Kültürel Hayat	7
III. İbnu'n-Nâzım'ın Kişisel Yönleri	7
III.1. Hayatı.....	7
III.1.1. İsmi ve Nesebi.....	7
III.1.2. Doğumu ve Vefâtı	8
III.2. İlmi Yetkinliği ve Ahlakı.....	9
III.3. Hocaları.....	9
III.4. Öğrencileri	9
III.5. Eserleri	10
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. İBNU'N-NÂZIM'IN NAHİV METODOLOJİSİ.....	12
1.1. İbnu'n-Nâzım'ın Dil'de Kaynak Olarak Kullandığı Veriler	12

1.1.1.Naklî Kaynaklar	12
1.1.1.1.Kur'an-ı Kerim ve Kıraatleri	13
1.1.1.2.Hadis	27
1.1.1.3.Şiir	40
1.1.1.4.Arapların Atasözleri	53
1.1.2.Aklî Kaynaklar	59
1.1.2.1. Kıyas.....	59
1.1.2.2. İlet.....	61
1.1.2.3. İcmâ	63
1.1.2.4. İstishâb.....	66

İKİNCİ BÖLÜM

2.DİL MEKTEPLERİNE KARŞI TUTUM	69
2.1. Basra Ekolüne Yaklaşımı.....	69
2.2.Kûfe Ekolüne Yaklaşımı.....	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İBNU'N-NÂZİM'İN DİLSEL GÖRÜŞLERİ	83
3.1. Fiil İle Zamir Yan Yana Kullanıldığında Zamirin Fiile Bitişik veya Ayrı Olma Durumu	83
3.2. Mubtedâ ve Haberin Merfû‘ Olma Durumu	84
3.3. Nâkıs Fiil Olan Leyse'nin, Nâkıs Fiil Olmasındaki İletin Durumu.....	85
3.4. İne'nin İsmine Atıf Yapılması Durumu.....	85
3.5. Mastarın Fiilin ve Türetilen İsimlerin Aslı Olup Olmama Durumu	86
3.6. İstisnâ Edatı 'إلا' nin 'Âmil Olma Durumu.....	87
3.7. ماعداً وماخلا Terkiblerinin Analizi.....	87
3.8. Hâl'in 'Âmilinin Gizli (Muzmer) Olması Durumu	88
3.9. İstifhâm Edatı Olan 'كم' in Kendisinden Sonra Gelen Kelimenin Cer Edatı ile Mecerûr Olup Olmaması Durumu.....	89
3.10. نَعَمْ وَبِئْسَ Kelimelerinin Fiil ya da İsim Olması Durumu.....	89
3.11. نَعَمْ وَبِئْسَ Kelimelerinden Sonra Gelen 'ما'nın Mar'ife ya da Nekre Olması Durumu	90
3.12. Kelimenin Atıf ya da Atf-ı Beyân Olması Durumu.....	91
3.13. Bazı Sayı Lafızlarının Nekre Biçiminde ya da Gayr-i Munsarif Olarak Kullanılma Durumu	92

3.14. سَكَرَ Kelimesinin Fetha Üzere Mebnî Olup Olmaması Durumu	93
3.15. Başında Nasb ve Cezm Edatlarından Biri Bulunmayan Muzâri Fiilin Kendi Başına Merfû' Olup Olmaması Durumu	94
3.16. Şart ve Cevap Cümlelerinin Mâzî ve Muzâri Fiil Olup Olması Durumu	94
3.17. مع Sözcüğünün Kullanımı ve Anlamı	95
3.18. Muzâf ve Muzâfin İleyhin Arasına Başka Bir Sözcüğün Girmesi Durumu	96
3.19. İsm-i Fâ'il'in Amel Etmesi Durumu.....	96
3.20. Başında Fâ Harfi Bulunmayan Cevap Cümlesinin Meczûm Olarak Gelmesi Durumu	97
SONUÇ	99
EKLER	101
KAYNAKÇA	102
ÖZGEÇMİŞ	115

ÖNSÖZ

İbnu'n-Nâzım 'ın çalıştığı alan dil ile alakalı olduğundan, Arap dilinin tarihsel süreçteki gelişimi ile alakalı olarak şunları ifade edebiliriz. Cahiliye Dönemi'ndeki Arapların kültürel hayatında edebî eserlerin çokça bulunması onların dile verdikleri önemi gösterir. Arap dili Cahiliye Dönemi'nin sonlarına doğru gelişerek beyân ve belagatın son noktasına ulaşmış, özellikle nahiv kaidelerin tespitinde esas alınan Kays, Temîm, Esed, Huzeyl, Kinâne ve Tayy kabilelerin lehçeleri diğer kabilelerin lehçelerine oranla daha büyük bir gelişme kaydetmiştir. Dilin gelişmesine etki eden faktörlerden biri de, bilindiği gibi Arapların bu dönemde icra ettikleri edebi faaliyetlerdir; 'Ukâz vb. yerlerde panayırlar kurulması, her kabileden şâirlerin buralarda yarışmaları, beğenilen şiirin Kâbe duvarına asılması ve şâiri olan kabilelerin bu şâir nedeniyle kutlanması gibi.

Ayrıca Arapların çocuklarda fesâhat ve belagatın meleke haline gelmesi için, onları fasih konuşan kabilelere göndermeleri ve buralarda çocukların Fasih Arapça'yı öğrenmeleri, aynı şekilde çocukların şâir ve ediplere teslim edilip engin dil kaynakları ile beslenmeleri dile verdikleri önemi gösteren en belirgin hususlardır. İslâmî dönemde ise yazıya geçirilmesi ve hadislerin derlenmesi bir dil faaliyetidir. Dilin gelişimine paralel olarak dil mektepleri ve bunların benimsediği görüşler meydana gelmiştir. Kûfe, Basra, Bağdat vb. mektepler zuhûr etmiştir. Mekteplere öncülük eden çalışmaların ilk temsilcileri olarak Ebu'l-Esved ed-Du'elî ve Ebû Ca'fer er-Ru'âsî isimlerini zikredebiliriz. Arap dünyasının genişlemesi, ve müslümanların Endülüs'e ulaşması ile buralarda da mektepler oluşmuş, dil âlimleri yetişmiş ve dille alakalı eserler meydana gelmiştir. Daha çok h.IV y.y.' da dil ile alakalı malzemeler bir araya getirilmiş, yazılan eserler kaynak kabul edilmiştir. Ayrıca eski çalışmalar, bazen yeni görüşler, yeni tasniflerle tekrar ele alınmıştır. Hulasa ve şerhler yazılmıştır.

Endüslü âlim İbn Mâlik Muhammed b. 'Abdullah nahiv alanında 2794 beyitlik el-Kâfiyetü's-Şâfiye adlı teferruatlı bir eser telif etmişti. Daha sonra bu eserini 1000 beyit ihtiva eden urcûze şeklinde özetlemiş ve öğrencilerin kolay ezberlemesi için nahiv ve i'râbla ilgili bütün meseleleri bu 1000 beyit içinde ele almıştır. Bir Mukaddime, seksen kadar bâb ve fasıldan meydana gelen eserin bazı fasılları daha kısa olup bunların başlıkları yoktur. Eser yaklaşık 800 yıldan beri devamlı şekilde araştırmacıların dikkatini çekmiş, dil âlimlerinin ilgisine mazhar olmuş, başka herhangi bir eser, âlimler tarafından böyle bir ilgi görmemiştir. Bu eser islâm dünyasında bilhassa

Suriye ve Mısır'da büyük bir rağbet görek medreselerde ders kitabı olarak okutulup ezberletilmiştir. Pek çok baskıları bulunan Elfiyye üzerinde 49'a kadar yazar şerhler yazmıştır. Şârihlerin bazıları İbn Hişâm, İbn 'Akîl ve el-Eşmûnî gibi âlimlerdir.

Endüslü âlim İbn Mâlik Muhammed b. 'Abdullah'ın oğlu, İbnu'n-Nâzım Ebî 'Abdullah Bedreddîn Muhammed b. İmâm Cemâleddîn Muhammed b. Mâlik'in Dimeşk'te doğduğu, ilimleri burada öğrendiği, bir müddet Ba'lebeyk'te kaldığı, babasının ölümü ile tekrar Dimeşk'e geldiği belirtilir. Yaptığı çalışmalar âlimlerin sevgisine, ilgisine mazhar olmuş, kendisini hep saygı ve ihtiramla yâd etmişlerdir. Babasının yazmış olduğu Elfiyye'yi, Kur'an'dan, Sünnet'ten deliller getirerek, şiirlerden, Arap atasözlerinden istişhâdda bulunarak, kendine ait beyitler ilave ederek, eksik ve hatalı bulduğu kısımları düzelterek, kolay ve ikna edici bir üslupla ifade ederek açıklamıştır. Yapmış olduğu bu şerhe âlimler önem vermişlerdir. Onunla ilgili ta'likât ve şerhler yazmışlardır. Ayrıca Elfiyye'nin en eski şerhi olması nedeni ile bu eseri şerh edenler, İbnu'n-Nâzım'ın şerhinden de istifade ederek nakillerde bulunmuşlardır.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, İbnu'n-Nâzım'ın yaşadığı dönem, genel bir bakış açısıyla ele alınmıştır. O, Eyyûbîler'in son dönemlerinde ve Memlûklerin ilk dönemlerinde yaşamıştır. Bundan dolayı her bir devletin siyasi, sosyal ve iktisadi, dini ve kültürel alanları, müstakil başlıklar altında ele alınmıştır. Ayrıca İbnu'n-Nâzım'ın hayatı genel bir değerlendirme ile ifade edilmiş, ismi, nesebi, doğum yeri, vefatı, ilmi yetkinliği, hocaları, öğrencileri ve eserleri alt başlıklar halinde ele alınıp ortaya konulmuştur.

Birinci bölümde, İbnu'n-Nâzım'ın nahiv metodolojisi alt başlığı altında, dilde kaynak olarak kullandığı naklî delillerden, Kur'an-ı Kerim ve kıraâtleri alt başlığında, yararlandığı ayetler tablo şeklinde sunulmuştur. Kıraâtler, geçtiği konu ile birlikte tablo halinde verilmiştir. Eserinde zikrettiği kıraâtlerin şâz ve mutevâtir olmaları açısından değerlendirmeleri yapılmıştır. Hadis alt başlığında ise müellifimizin eserinde kullandığı hadislerin sahîh, zayıf ve mevzû olmaları durumu kaynaklara muracaat edilerek değerlendirilmiştir. Ayrıca hadisler, hadislerin geçtiği konular ve hadisler hakkında değerlendirmeler bir tablo şeklinde ifade edilmiştir. Naklî kaynak olarak kullandığı sahâbe sözlerini, geçtiği konu, ve sözün hangi sahâbeye ait olduğu, bir tablo şeklinde sunulmuştur. Şiir alt başlığında ise hangi şâirlerden nahiv konularını açıklarken şiir aldığı, isimsiz olarak eserinde zikrettiği şiirlerin hangi kaynaklarda geçtiği, şâirlerin Cahilî, İslâmî, Muhadramûn, Muvelledûn dönemlerinden hangisine mensup olduğu,

tablo halinde ifade edilmiştir. Arapların atasözleri alt başlığında meseller, geçtiği konu ile birlikte tablo şeklinde ortaya konulmuştur. “Müellif naklî kaynakları daha çok hangi amaç için kullanmıştır?” sorusuna cevaben örnekler verilmiştir. Yararlandığı aklî kaynaklardan kıyas, illet, icmâ, istishâb hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde İbnu'n-Nâzım'ın dil mekteplerine karşı tutumu hakkında bilgi verilmiştir. Basra ve Kûfe ekollerine yaklaşımı, en önemli temsilcilerden Sîbeveyh, Halîl, Yunûs b. Habîb, Muberrid, Kisâi, Ahfeş ve Ferrâ'ya yönettiği tenkitler, örneklerle ifade edilmiştir.

Üçüncü bölümde müellifimizin dilsel görüşlerinin neler olduğu alt başlık şeklinde ele alınmıştır. Tercih ve tenkitleri tahlil edilerek ortaya konulmuştur. Sonuç, değerlendirmede bulunulmuş ve istifade ettiğimiz kaynaklara yer verilmiştir.

Yaptığımız çalışmada, başta bizi her zaman ilme teşvik eden büyüklerime, üzerimde emeği bulunan hocalarıma, aileme, tezin her aşamasında desteğini gördüğüm danışman hocam Yrd.Doç. Dr. Enes ERDİM'e, değerli görüşlerinden istifade ettiğim Yrd.Doç. Dr. Muzaffer ÖZLİ'ye ve arkadaşım Arş Gör. İrfan KAYA'ya şükranlarımı sunmayı bir borç addederim.

Gayret bizden, başarı Allah'tandır.

ELAZIĞ-2015

Yusuf ÇAKIR

KISALTMALAR

a.g .e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
b.	: İbn, bin
bkz.	: Bakınız
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi.
h.	: Hicrî
Neşr.	: Neşreden
s.	: Sayfa
thk.	: Tahkik, tahkik eden
trs.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
y.y.	: Yüz Yıl

GİRİŞ

I. GENEL BİLGİLER

I.1. Tezin Konusu

Önemli Arap dilcilerinden biri olan İbnu'n-Nâzım'ın, babasının kaleme aldığı Elfiyye adlı eseri üzerine yapmış olduğu şerhi esas olmak üzere, İbnu'n-Nâzım'ın hayatı, hocaları, öğrencileri, eserleri hakkında bilgi vermek ve dilde kaynak olarak kullandığı aklî ve naklî kaynakları ifade etmek. Dilde otorite kabul edilen Basra ve Kûfe ekollerine yönelttiği tenkit ve tercihlerini açıklamak. Her iki ekolün en önemli temsilcilerine yönelttiği tenkitleri hakkında bilgi vermek. Nahiv konuları ile ilgili dilsel görüşlerini müstakil başlıklar halinde ortaya koymak.

I.2. Tezin Amacı

Cahiliye Dönemi Araplarından bize kadar ulaşmış edebi eserlerin olması, Arapça'nın bu dönemde bile işlenmiş ve gelişmiş bir dilin olduğu düşüncesini bize vermektedir. Arap Dili, Cahiliye Dönemi'nin sonlarına doğru beyân ve belagat konusunda ilerleme kaydetmiş, özellikle nahiv kaidelerin tespitinde esas alınan Kays, Temîm, Esed, Huzeyl, Kinâne ve Tayy kabilelerin lehçeleri diğer kabilelerin lehçelerine oranla daha büyük bir gelişme kaydetmiştir.

Dilin gelişmesinde etki eden faktörlerden biri de, Arapların bu dönemde icra ettikleri, edebi faaliyetlerdir. Buna en güzel örnek de, her yıl yapılan 'Ukâz vb. yerlerde panayırlar kurulması, her kabileden şâirlerin burada yarışmaları, beğenilen şiirin Kâbe duvarına asılması ve şâiri olan kabilelerin bu şâir nedeniyle kutlanması vb. faaliyetler, Cahiliye Dönem'indeki en önemli edebi etkinliklerdir.

Bütün bu dilsel etkinliklerle birlikte, yabancıların müslüman olması sonucu dilin yanlış kullanımına bağlı olarak lahn olgusu ortaya çıkmış, âlimler dili özelde Kur'an'ı koruma amaçlı nahiv de dâhil olmak üzere birçok dilbilim çalışmalarına yönelmişlerdir.

Bu ilmin öncüsü Ebu'l-Esved ed-Du'elî olduğu iddia edilir. Ebu'l-Esved'den sonra nahiv çalışmaları onun öğrencileri tarafından Basra'da devam ettirilmiştir. Bu itibarla Basra Arap gramerinin doğuş yeri sayılır. Ardından Kûfe mektebi oluşmuştur, Ebû Ca'fer er-Ru'âsî bu ekolün kurucusu sayılmaktadır.

Basra ve Kûfe mekteplerinin yoğun çalışmaları Arapça'nın edebi verilerin derlenmesi ve kaidelerin belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. Bağdat'ta ortaya çıkan yeni bir mektep Basra ve Kûfe ekollerinin ortaya koyduğu çalışmaları uzlaştırıcı bir yöntemle ele alarak geliştirmiştir. Bağdatlı dilciler ile daha sonra Endülüs'te, Mısır'da teşekkül eden mekteplerde dil âlimleri, daha çok H.IV. asrın sonuna kadar biriken malzemeyi, yazılan eserleri kaynak edinmişler ve eski çalışmaları bazen yeni görüşler, yeni bablar altında tekrar ele almışlar, hulasa veya şerh etmişlerdir.

Yapılan şerhlerden biride İbnu'n-Nâzım'a aittir. Ülkemizde pek tanınmayan, Arap dünyasında büyük ilgiye mazhar olan, asırlar boyu medreselerde okutulan, nahivle alakalı doyurucu bilgiler içeren, dil ile uğraşanlara büyük katkı sunacağına inandığımız bu eseri, dil açısından değerlendirip bilim dünyamıza tanıtmak amacındayız.

I.3. Tezin Yöntemi

Arap dilbilimin önemli kısımlarından olan sarf ve nahve ilişkin bilim adamlarının ilk dönemden itibaren ortaya koydukları çalışmalar gözden geçirilerek dil tarihi hakkında veri derlemesinde bulunulmuştur. Bunu yaparken özellikle İbn Malik ve Elfiyye'sine ilişkin yorumlara değinen vesikalara daha fazla önem atfedilmiştir.

Çalışmamızın ana gövdesini oluşturan İbnu'n-Nâzım'ın Elfiyye şerhi öncelikle baştan aşağı incelenmiş, diğer şerhlerle mukayesesi yapılmaya çalışılmıştır. Konu ile ilgili mümkün olduğunca kaynak taraması yapılmış, ilk dönem kaynaklarına ulaşma gayreti içinde olunmuştur. İbnu'n-Nâzım'ın eseri, yöntem ve görüşler bağlamında değerlendirildiği için, özellikle karşılaştırma ve veri elde etme aşamasında daima göz önünde bulundurulmuştur.

II. İbnu'n-Nâzım'ın Yaşadığı Döneme Genel Bir Bakış

İbnu'n-Nâzım, 1240-1287 yılları arasında,¹ Dimeşk'te ² yaşamıştır. O dönemde Şam'da Eyyübîler ve Memlükler yönetiminde bulunmuşlardır. O, Moğol baskılarının

¹ İbnu'n-Nâzım, Bedreddîn Muhammed b. İmam Cemâleddîn Muhammed b. Mâlik, *Şerhu İbni'n-Nâzım ala Elfiyyeti İbni Mâlik*, (thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2000, s.3.

² el-Hamevi, Şihabuddîn Ebû 'Abdullah Yâkut b. 'Abdullah, *Mecme'u'l-Buldân*, Dâru's-Sâdır, Beyrût, trs. II/463 vd.

hüküm sürdüğü, haçlı seferlerinin olduğu, yöneticiler arasında taht kavgalarının vuku bulduğu, iç karışıklıkların zirve yaptığı bir dönemde yaşamıştır.³

II.1. Siyasi Hayat

Müellifimizin yaşadığı dönemde var olan siyasi hayatı, *Eyyûbîler'de siyasi hayat*, *Memlükler'de siyasi hayat*, şeklinde sunmayı uygun gördük.

II.1.1. Eyyûbîler'de Siyasi Hayat

Eyyûbîler, 1171-1462 yıllar arasında, Ortadoğu, Hicaz, Mısır, Yemen ve Kuzey Afrika'da hüküm sürmüş bir Türk devletidir.⁴ Devletin kurulmasını, Mısır'da, haçlılarla yapılan savaşlarda komutanlık görevini yürüten Selâhaddin Yûsuf el-Eyyûbî sağlamıştır. Onun Arap İslâm dünyasında önemli bir yeri vardır. Haçlılarla yaptığı savaşta büyük bir zafer elde edip, Kudüs'ün yönetimini tekrar geri almıştır.⁵

Selâhaddin Yûsuf el-Eyyûbî'nin babası Necmeddîn Eyyûb olduğundan kurulan devlete, Eyyûbîler adı verilmiştir.⁶ Urfa, Dimeşk, Mısır, Ba'lebek, Suriye, Humus, Hama, Halep gibi yerleri ele geçirmişler, buralarda yönetimlerini kurmuşlardır.⁷ Yaşadıkları dönemde, etraflarında değişik dini ve siyasi düşünceye sahip pek çok devletçikler bulunmuştur. Onlardan etkilenmişlerdir. Fethedilen toprakların hanedanlar arasında paylaşılması, merkezi bir oteritenin bulunmaması, ehliyetli kişilerin yönetimde olmaması, siyasi karışıklıkların çıkmasına ve devletin yıkılmasına neden olmuştur.⁸

³ İbnu'l-Esîr, Ebû Hasan Ali b. Ebû'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. 'Abdulkerîm b. 'Abdulvehhâb eş-Şeybânî, (thk. Ebû'l-Fidâ 'Abdullah el-Qâdî), *el-Kâmil fi't-Târîh*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1987, X/49 vd.

⁴ Şeşen, Ramazan, "Eyyûbîler", *DİA*, İstanbul, 1995, XII/20.

⁵ Qâsım 'Abde Qâsım, Alî Seyyid Alî, *el-Eyyûbiyyûn ve'l-Memâlik et-Târihu's-Siyâsiyyi ve'l-'Askerî*, 'Aynu li'd-Dirâsâti ve'l-Bu'ûsu'l-İnsaniyye ve'l-İctimâ'iyye, Kâhire, trs., s.17; Bkz. es-Sellâbi, Ali Muhammed Muhammed, *ed-Devletü'z-Zengîyye ve Necâhü'l-Meşrûu'l-İslâmiyyi bi Qiyâdeti Nureddîn Mahmûd Şehîd fi Mukâveti't-Teğelğuli'l-Fâdimiyyi ve'l-Gazvi's-Salebiyyi*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 2007; ez-Zehabî, Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, (thk. Ömer 'Abdusselâm Tedmirî), *Târihu'l-İslâm ve Vefâyâti'l-Meşâhîri ve'l-E'lâm*, Dâru'l-Kutubi'l-'Arabî, Beyrût, 1987; es-Sellâbi, Ali Muhammed Muhammed, *ed-Devletü's-Selâceketi ve Burûzi'l-İslâmiyyi li Muqâveti't-Teğelğuli'l-Fâdimiyyi ve'l-Gazvi's-Salebiyyi*, Muessesetü İqra, Kâhire, 2006; es-Sellâbi, Ali Muhammed Muhammed, *Devletü'l-Muvahhidîn*, Dâru'l-Beyârik, Kâhire, 1988.

⁶ Qâsım 'Abde Qâsım, *el-Eyyûbiyyûn*, s.21.

⁷ Şeşen, *a.g.m.*, XII/21.

⁸ Şeşen, *a.g.m.*, XII/24.

II.1.2. Memlûkler'de Siyasi Hayat

Memlûkler 1250-1517 yılları arasında, Eyyûbîler'in siyasi ve askeri mirasına varis olarak kurulan, Mısır, Suriye ve Hicaz'da yaşayan, halkın çoğunluğu müslüman olan bir Türk devletidir.⁹

Memlûkler'de devlet yapısı vilayet ve eyaletlerden meydana geliyordu. Vilayet ve eyaletler emirlere bağlıydı. Emirlikler ise merkeze bağlı olup devletin yönetim şekli sultanlıktı. Hükümdar mutlak otorite olarak kabul ediliyordu. Ancak çok defa bu mutlak otoriteyi büyük emirlerin vekili olarak temsil ederdi.¹⁰

I. Baybars ile birlikte Memlûkler tarihinde yeni bir dönem başladı. Saltanatına dinî meşrûiyet kazandırmak için 'Abbasî ailesinden birini halife ilan etti. Amacı 'Abbasîler'inde takdirini kazanmak ve hilâfetin hâmisî sıfatıyla bütün İslâm ülkeleri üzerinde nüfuz sahibi olmaktı. Halifenin konumuna gelince sultanın ma'iyetinde bir memur durumunda olup, mutlak bir otorite kaynağı değildi. Yaptığı görev ise yönetime gelen her yeni sultana menşûr vermek ve onun emirlerine uymaktı.¹¹

Memlûkler'de maliye işleri ile ilgilenen kurumun adı Dîvân-ı Nazardı. Başkanlığını ise Nâzır-i Mâl yapmaktaydı. Dîvân-ı Nazar üç bölümden oluşmaktaydı. Bunlar: Sultanların mal varlığı ile işleri yürüten Nâzır-ı Hâs, askerlerle ilgili harcamalara bakan Dîvân-ı Ceyş, devletin işlerinin yürütüldüğü dîvânlar şeklinde sıralanabilir.¹²

II.2. Sosyal ve İktisadi Hayat

İbnu'n-Nâzım'ın yaşadığı dönemde var olan sosyal ve iktisadi hayatı, *Eyyûbîler'de sosyal ve iktisadi hayat, Memlûkler'de sosyal ve iktisadi hayat*, alt başlıkları halinde ifade etmeyi uygun gördük.

II.2.1. Eyyûbîler'de Sosyal ve İktisadi Hayat

Eyyûbîler'in kurduğu devlette insanlar, müslüman, hıristiyan ve yahudi gibi üç zümreden oluşuyordu. Müslümanlar Türk, Kürt ve Arap olmak üzere başlıca üç ırktan

⁹ Yiğit, İsmail, "Memlûkler" *DİA*, Ankara, 2004, XXIX/90; Qâsım 'Abde Qâsım, 'Asru Selâdini'l-Memâlik et-Târîhu's-Siyâsiyyi ve'l-İctimâ'iyi, 'Aynu li'd-Dirâsâti ve'l-Bu'ûsi'l-İnsaniyye ve'l-İctimâ'iyi, Riyâd, 1988, s.11; Bkz. el-'Arînî, Seyyid Bâz, *el-Memâlik*, Dârü'n-Nahdati'l-'Arabi, Beyrût, 1999.

¹⁰ Yiğit, *a.g.m.*, XXIX/93.

¹¹ Yiğit, *a.g.m.*, XXIX/93.

¹² Yiğit, *a.g.m.*, XXIX/94.

meydana geliyordu. Hıristiyanlar da doğulular ve Avrupalılar olmak üzere iki gruptan müteşekkildi. Bunlar Eyyûbîler'i, kendilerini koruyup gözetin sığınacakları güvenli bir liman olarak görüyordu. Venedik, Cenova ve Geniza gibi ülkelerin arşivlerinde, Eyyûbîler'le Avrupa ülkeleri arasında yapılan ticaret anlaşmaları ilgili belgeler bulunmaktadır. Halep, Dimeşk, İskenderiye ve Kâhire'ye Avrupalı tüccarlar gelirlerdi. Buna mukabil Avrupa ülkelerine de müslümanlar giderdi.¹³

Eyyûbîler'in maliye teşkilâtı çok güçlüydü. Özellikle Mısır'da çok eski devirlerden beri var olan bir maliye teşkilâtı vardı. Maliye başkanına "Nâzıru'd-Devâvîn, Nâzıru'd-Devle, Sâhibu'd-Dîvânî'l-Mâl" gibi ünvanlar verilirdi. Bu divanda tutulan defterlere ekilen araziler, buralara nelerin ekildiği, ne kadar vergi toplandığı, toprağı işleyenlerin adları yazılırdı.¹⁴

Halkın geçimi, ticaret, tarım ve hayvancılığa dayanıyordu. Tarım dışında ticaret ve zenaât erbabından alınan vergilerin bir kısmı dinde yeri olmayan vergilerden sayılıyordu. Ziraât ürünlerin vergilerini, Dîvânü'l-Harâc toplardı. Dayanıklı tüketim maddelerinden aynî, sebze ve meyve gibi mahsullerden nakdî vergi alınırdı. Hangi araziden ne kadar vergi alınacağı ve arazilere nelerin ekileceği vergi defterlerinde kayıtlıydı.¹⁵

Haraçtan sonra en çok gelir ticaret mallarından toplanan zekât, humus ve öşürden sağlanırdı. Eyyûbîler'de ticaret hayatı çok canlıydı. İpek yolunun Akdeniz'e ulaşan bir bölümü ile baharat yolunun önemli bir kısmı Eyyûbîler'in kontrolündeydi. Baharat yolunun geçtiği yerlerden gümrük vergisi alırlardı. Ayrıca Haçlılar'la yapılan ticaretten de gümrük vergisi alınırdı.¹⁶

Sanat ve ticaretle uğraşan kişiler için, loncalar ve şirketler kurulmuştur. Her loncanın, her şirketin başında bir başkan bulunuyordu. Dokumacılık, camcılık, kâğıt ve sabun imalât haneleri yaygındı. Dimeşk'te üretilen kılıçlar, dünyaca ünlüydü. Ülkede sabit bir para sistemi vardı. Paralar altın, gümüş ve bakırdan basılıyordu. Ülkenin önemli şehirlerinde bulunan darphânelerde isteyenler belirli bir ücret karşılığında ellerindeki gümüş ve altını paraya çevrilebiliyorlardı.¹⁷

¹³ Şeşen, *a.g.m.*, XII/28

¹⁴ Şeşen, *a.g.m.*, XII/28.

¹⁵ Şeşen, Ramazan, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devleti*, Çağ yayımları, İstanbul, 1983, s.203-206.

¹⁶ Şeşen, *a.g.m.*, XII/29.

¹⁷ Şeşen, *a.g.m.*, XII/30.

II.2.2. Memlûkler'de Sosyal ve İktisadi Hayat

Memlûkler, müslümanlık, hıristiyanlık veya yahudilik dinlerinden birine mensup kişilerden oluşuyordu. Yönetim müslümanların elindeydi. Toplumda önemli bir yeri olan askeri sınıf, toprağa sahip olma hususunda imtiyazlı idi. Ticaretle uğraşan büyük tüccarların toplumda önemli yerleri vardı. Âlimler ise halk tabakası ile yönetici asker sınıfı arasında meydana gelebilecek anlaşmazlıklarda, aracılık yaparlardı.¹⁸

Tarımla uğraşan çiftçiler, aynî ve nakdî olarak yüksek miktarda vergi veriyorlardı. Vergi tahsilatları genellikle zor kullanılarak icra ediliyordu. Ayrıca halk çeşitli baskılara maruz kalıyordu. Emirler ise halktan alınan vergileri toplamak, mal varlıklarını artırmakla meşguldü. Yöneticilerin halka zulüm yapması neticesinde halk, büyük ölçüde yoksullaştı. Bu yüzden sık sık isyanlara teşebbüs ettiler ve ülkede kargaşaya sebep oldular.¹⁹

Ülke ekonomisinin en önemli unsuru, uluslararası yapılan ticaretti. Şehirlerde genellikle büyük pazarlar, yabancıların konakladığı hanlar, oteller, yabancı tüccarların işlerini kolay yürütebilmesi için temsilci büroları vardı.²⁰

Endüstri alanında savaş aletleri ve harp gemileri yapılmıştı. Dokumacılık, madencilik, camcılık, çömlekçilik ve ahşap işlemeciliğinin ülke ekonomisine önemli bir katkısı vardı.²¹

II.3. Dini ve Kültürel Hayat

Müellifin yaşadığı dönemde var olan dini ve kültürel hayatı, *Eyyûbiler'de dini ve kültürel hayat, Memlûkler'de dini ve kültürel hayat*, şeklinde sunmayı uygun gördük.

¹⁸ Yiğit, *a.g.m.*, XXIX/96.

¹⁹ Yiğit, *a.g.m.*, XXIX/96; Tukûş, Muhammed Suheyl, *Târihu'l-Memâlik fî Mısır ve Bilâdi's-Şâm*, Dâru'n-Nefâis, Kâhire, 1997, s.562, 563; Bkz. İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dâru İbni Kesîr, Beyrût, 2010; en-Neîmî, 'Adulkâdir b. Muhammed, (thk. İbrahim Şemseddîn), *ed-Dârisu fî Târihi'l-Medâris*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1990; es-Sellâbi, Ali Muhammed Muhammed, *ed-Devletü'l-Osmaniyye 'Avâmili'n-Nuhûdi ve Esbâbi's-Sukûd*, Dâru't-Tevzî'i ve'n-Neşri'l-İslâmiyye, Kâhire, 2001; el-Makrîzî, Ahmed b. Ali b. 'Abdulkâdir, (thk. Muhammed 'Abdulkâdir 'Atâ), *es-Sulûk li Ma'rifeti Duveli'l-Mulûk*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1997; İbnu'l-Esîr, Ebû Hasan Ali b. Ebû'l-Kerem, Muhammed b. Muhammed b. 'Abdulkerîm b. 'Abdulvehhâb eş-Şeybânî, *el-Kâmil fî't-Târih*, (thk. Ebû'l-Fidâ 'Abdullah el-Qâdî), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1987; Ebû'l-Fidâ, İsmail b. Ali b. Mahmûd b. Muhammed b. Ömer, *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, trs.; İbnu'l-Cevzî, 'Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *el-Muntazim fî Târihi'l-Mulûki ve'l-Umem*, Dâru's-Sâdir, Beyrût, 1939.

²⁰ Yiğit, *a.g.m.*, XXIX/96.

²¹ Yiğit, *a.g.m.*, XXIX/96.

II.3.1. Eyyûbîler’de Dini ve Kültürel Hayat

Eyyûbîler’in sanatı, müslümanların tarihteki en zor günlerini yaşadığı, iç ve dış tehditlerin islâm âlemini, temelinden sarstığı bir devrin sanatıdır. Kurucuları Nûreddin Zengî’nin yolundan giderek, bir taraftan Haçlı saldırıları ve Hıristiyan işgallerine karşı koyarken diğer taraftan da kendi ülkelerinde varlığı hissedilen Şîîler’le ilmî sahada mücadele etmişlerdir.²²

Mimari eserlerde medreseler, büyük önem taşımaktadır. Dimeşk’teki medreseler genellikle tek avlulu, kible tarafında mescid ve paralelinde türbe bulunurdu.²³ Eyyûbîler’e ait en önemli mimari eserlerden bazıları şunlardır: Ebû’l-Fevâris Medresesi, Zâhiriyye Medresesi, Rukniyye Medresesi, el-Melikü’s-Sâlih Necmeddîn Eyyûb Medresesi ve Türbesi ve İmam Şâfîî Türbesi gibi.²⁴

II.3.2. Memlûkler’de Dini ve Kültürel Hayat

Memlûkler sanat alanında Türklere ait eserlerden yararlanmışlardır. Yaşadıkları yer Kuzey Afrika olması nedeniyle buldukları çevreden etkilenmişlerdir. Baş şehrin Kâhire olması sebebiyle pek çok mimari yapı burada bulunmaktadır. Mısır dışında Suriye’de özellikle Şam ve Halep mimari eserlerin yoğunluğu bakımından önemli şehirlerdir.²⁵ Mimari yapılar içinde camiler, medreseler başta gelmektedir. Camilerin iç kısmında, dersane, hizmet odaları ve türbeler vardır. Kâhire’de inşa edilen I. Baybars Camii, Memlûkler’den günümüze ulaşan en önemli eserdir.²⁶

III. İbnu’n-Nâzım’ın Kişisel Yönleri

III.1. Hayatı

III.1.1. İsmi ve Nesebi

Muhammed b. Muhammed b. Mâlik²⁷, Arapların Tayy kabilesine mensup olması nedeni ile kendisine et-Tâ’î, yaşadığı yere nispetle Dimeşkî, mensup olduğu mezhep açısından ise Şâfîî²⁸ denilmektedir. Ebû ‘Abdullah Bedreddîn, Endülüs’te bulunan

²² Beksaç, A. Engin, “Eyyûbîler”, *DİA*, İstanbul, 1995, XII/31.

²³ Beksaç, *a.g.m.*, XII/31.

²⁴ Beksaç, *a.g.m.*, XII/31, 32.

²⁵ Eruz, A. Fulya, “Memlûkler”, *DİA*, Ankara, 2004, XXIX/97.

²⁶ Eruz, *a.g.m.*, XXIX/97.

²⁷ Brockelmann, Kâril, *Târihu’l-Edebi’l-Arabî, Dâru’l-Ma’rife*, Kâhire, trs., V/296; Zirikî, Hayruddîn Muhammed b. Alî, *el-A’lâm, Dâru’l-İlmi li’l-Melâyîn*, Beyrût, 2002, VII/31.

²⁸ es-Suyûtî, Celâleddîn ‘Abdurrahman, *Buğyetü’l-Vu’ât fi Tabaqâti li’l-Lugaviyyîn ve’n-Nuhât*, (thk. Muhammed Ebû’l-Fadl İbrahim), Dâru’l-Fiker, Beyrût, 1979, I/225.

Ceyyân şehrine nispetle kendisine Muhammet b. Mâlik el-Ceyyânî²⁹ denilmektedir. Babasının Muhammed b. ‘Abdullah b. Muhammed b. ‘Abdullah b. Mâlik, et-Tâ‘î, el-Ceyyânî olduğu kaynaklarda³⁰ zikredilmektedir.

III.1.2. Doğumu ve Vefâtı

Tarihçiler İbnu'n-Nâzım'ın doğum yeri ve tarihinin ne olduğu noktasından tam bir bilgiye sahip değillerdir. İstisnâ olarak bazı eserlerde doğum yerinin Dimeşk olduğu ve orada vefat ettiği³¹ zikredilmektedir. Muhammed Kamil Berakât'a göre ise İbn Mâlik yaklaşık 1240 yılında evlendi, onun oğlu Bedreddîn 1240 yılından bir süre sonra doğdu.³² Muhammed Edîp Cemrân ise, bu kıyasın doğru olmadığı görüşündedir. Çünkü İbn Mâlik bu düşünceye göre 40 ile 50 yaşları arasında evlenmiştir ki, bu uzak bir görüştür. es-Suyûtî, İmam Mâlik'in ailesinin fakir olmasından dolayı Mısır sultanına şikayetini arz ettiği bir mektubun varlığından bahseder ve bu mektup onun Mısır'da ikamet ettiğinin bir alametidir. Fakat oğlu Bedreddîn'in Mısır'da doğduğuna dair bir belge rastlanılmamış, der. Bedreddîn'in doğum yerinin Endülüs ve doğum yılının ise yaklaşık h.630 (1232) ile h.640 (1242) yılları arasında olduğunu söyleyenler olduğu gibi, tercihe yakın olan görüş ise 1240 yılında Dimeşk'te doğup 1287 yılında Dimeşk'te vefat etmiş olmasıdır.³³ Bâbu's-Sağîr mezarlığında defnedilmiştir.³⁴

²⁹ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.3.

³⁰ Brockelmann, *a.g.e.*, V/275.

³¹ Zirikî, *a.g.e.*, VII/31; Kehhâle, Ömer Rıda, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, trs., Beyrût., XI/239.

³² İbn Mâlik, Cemâleddîn Muhammed b. ‘Abdullah b. ‘Abdullah, (thk. Muhammed Kâdir ‘Atâ), *Teshîlu'l-Fevâid ve'l-Tekmilu'l-Meqâsid*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 2001, Mukaddimetü'l-Muhakkık, s.14.

³³ Zirikî, *a.g.e.*, VII/31; es-Suyûtî, *el-Vu'ât*, I/225; Brockelmann, *a.g.e.*, V/296; Kehhâle, *a.g.e.*, XI/293; es-Safadî, Selâhaddîn Halîl b. Aybek, *el-Vâfi bi'l-Vefayât*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrût, 2000, I/204; el-Cevcerî, Şemseddîn Muhammed b. ‘Abdulmunîm, (thk. Nevvâf b. Cezâ el-Hârisî), *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb fi Ma'rifeti Kelâmi'l-'Arab*, ‘İmâdetü'l-Bahsi'l-'İlmî, el-Medinetü'l-Munevvere, 2004, V/398; el-Yâfi'î, Ebû Muhammed ‘Abdullah b. Es'ad b. Ali b. Süleymân, *Mir'âtü'l-Cinân ve'l-'İbretü'l-Yeqûzân*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1997, IV/153; Hâcî, Halife, *Keşfu'z-Zunûn 'an Emsâli'l-Kutubi'l-Funûn*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî Beyrût, 2008, I/247; İbn Tağrî Beredî, Cemâleddîn Ebû'l-Hasan Yusuf el-Atabek, *en-Nucûmu'z-Zâhire fi Mulûku'l-Mısır ve'l-Kâhire*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1992, VII/373; et-Tilimsânî, Ahmed b. Muhammed, *Nefhu't-Tîb*, Dâru's-Sâdır, Beyrût, 1969, II/233; el-Bağdâdî, İsmâil b. Muhammed Emîn, *Hediyyetü'l-'Ârifîn*, Mektebetü'l-Musnâ, Bağdat, trs., II/135; Taşköprizâde, Ahmed Mustafa, (thk. Kâmil el-Bekrî, ‘Abdulvehhâb Ebû'n-Nûr), *Miftâhu's-Sa'âdet*, Dâru'l-Kutubi'l-Hadisiyye, Kâhire, 1968, I/193.

³⁴ es-Safadî, *a.g.e.*, I/204; es-Suyûtî, *el-Vu'ât*, I/225.

III.2.İlmi Yetkinliği ve Ahlakı

Tarihçiler, İbnu'n-Nâzım'ın Dimeşk'te yetiştiği ve ilimleri orada öğrendiği bir süre Ba'lebek'te kaldığı ve babasının ölümünden sonra tekrar Dimeşk'e geldiği hususunda görüş birliği içindedir. Yetiştirdiği âlimler hakkında, “Şeyh, Âlim, ‘Âmil, Fâdıl, Kamil, Mutkin, Mecme‘u'l-Fedâil” gibi ifadeler kullanmışlardır. Ayrıca kendisi için “Arapça'nın üstadı, dilcilerin imamı, beyân ve meânî âlimlerinin önderi”³⁵ gibi ifadeler kullanmışlardır.

İbnu'n-Nâzım'ın ilimleri kavramadaki derinliği onu, nahiv, meânî, beyân, bedî' ve mantık gibi ilimlerde imam yapmıştı. Âlimler, kendisinden babasının yaptığı görevi üslenmesini istemişlerdi.³⁶ İlim adamları onun hakkında övücü ifadeler kullanmışlardır. Bu bağlamda es-Sadefî: “İmam, keskin zekalı, nahiv, meânî, beyân, bedî' ve mantık gibi ilimlerde imam, fıkıh ve usul bilgisi kuvvetli bir kişidir.”³⁷ demiştir. Yâfi'î: “Arapça'nın üstadı, dilcilerin imamı, beyân ve me'ânî âlimlerinin önderidir” der.³⁸ Ez-Zehabi ise, “zeki, mantık, usûl ve nazar ilimleri hakkında bilgi sahibidir” der.³⁹

III.3.Hocaları

Kaynaklarda⁴⁰ hocası olarak babası Muhammed b. ‘Abdullah b. Mâlik'ten başkası yer almamaktadır. İbn Mâlik 1204 yılında Endülüs'te Ceyyân şehrinde doğmuştur.⁴¹ Endülüs'te çok sayıda âlimden dersler almıştır. Doğuya seyahatler düzenlenlemiş, bir müddet Kâhire'de ve Hicâz'da ikamet etmiştir. Daha sonra Dimeşk'e gitti ve orada hocalardan dersler almıştır. İlmi etrafında bulunan kişilerce takdir edildiği için civar yerlere giderek oralarda hocalık yapmıştır. Talebeler yetiştirmiştir. 1274 yılında Dimeşk'te vefat etmiş, geride çok sayıda eser bırakmıştır.⁴²

III.4.Öğrencileri

İbnu'n-Nâzım'ın çok sayıda öğrencisi vardır. Onlardan çoğu ondan sonra büyük dil âlimleri olmuşlardır. Bazıları şunlardır: Kadıların başkanı olan Kemâleddîn ez-

³⁵ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.3.

³⁶ es-Suyûtî, *el-Vu'ât*, I/225; es-Safadî, *a.g.e.*, I/204, Brockelmann, *a.g.e.*, V/296; Taşkoprizâde, *a.g.e.*, I/193; et-Tilimsânî, *a.g.e.*, II/233.

³⁷ es-Safadî, *a.g.e.*, I/204; es-Suyûtî, *el-Vu'ât*, I/225.

³⁸ el-Yâfi'î, *a.g.e.*, IV/153.

³⁹ el-Yâfi'î, *a.g.e.*, IV/153.

⁴⁰ es-Suyûtî, *el-Vu'ât*, I/225; Taşkoprizâde, *a.g.e.*, I/193; es-Safadî, *a.g.e.*, I/204.

⁴¹ Ziriklî, *a.g.e.*, I/931; es-Suyûtî, *el-Vu'ât*, I/53, III/56; el-Cevcerî, *a.g.e.*, V/339.

⁴² İbn Mâlik, *Teshîl*, Mukaddimetü'l-Muhakkık, s.5 vd.

Zemlekânî Muhammed b. Ali⁴³, Bedreddîn b. Zeyd. Bu öğrenciler, İbnu'n-Nâzım Ba'lebek'te kaldığı zaman kendisinden ilim öğrenmişlerdir.⁴⁴

III.5. Eserleri

Kaynaklarda geçen eserlerinin şunlar olduğunu görüyoruz:

- a) Buğyetü'l-Eryeb ve Ganiyyetü'l-Edîb: Dört bölüm ve bir hâtimedden oluşur.⁴⁵
- b) Tahlîsu'ş-Şevâhid ve Tahlîsu'l-Fevâid.⁴⁶
- c) Tetimmetü'l-Misbâh fi İhtisâri'l-Miftâh.⁴⁷
- ç) ed-Durretü'l-Mudî'e fî Şerhi'l-Elfiyye: Bu eser aynı zamanda “Şerhu İbni'n-Nâzım” ve “Şerhu'l-Hulâsa” isimleri ile de anılmaktadır.⁴⁸
- d) Ravdu'l-Ezhân fî 'İlmi'l-Beyânî ve'l-Beyân: Dilci es-Safadî'ye göre bu eser, es-Sekkâkî'nin Miftâhu'l-'Ulûm'u üzere yapılan bir talhîsdir.⁴⁹
- e) Şerhu't-Teshîl: Bu eser, babasına ait 'Şerhu't-Teshîl'i tamamlayan bir eserdir. “et-Teshîl” adlı eser de babasına aittir, nahvi konuları içerir, öğrencileri tarafından şerh edilmiştir.⁵⁰
- f) Şerhu'l-Hâcibiyye: İbnu'l-Hâcib'in sarfla alakalı yazdığı “el-Kâfiye” adlı eserin şerhidir.⁵¹
- g) Şerhu'l-Kâfiyetü'ş-Şâfiyye fi'n-Nahvi ve's-Sarf: Uzun beyitlerden meydana gelen bu eser, İbnu'n-Nâzım'ın babası İbn Mâlik'e ait olup 2757 beyitten oluşmaktadır. İbn Mâlik bu eserden Elfiyye eserini oluşturmuştur.⁵² Bu eseri İbnu'n-Nâzım şerhetmiştir.⁵³
- ğ) Şerhu'l-Lâmiyeti'l-Ef 'âl.⁵⁴

⁴³ Taşköprizâde, *a.g.e.*, II/361; Kehhâle, *a.g.e.*, XI/239.

⁴⁴ es-Suyûtî *el-Vu'ât*, I/225; Taşköprizâde, *a.g.e.*, I/193; es-Safadî, *a.g.e.*, I/204.

⁴⁵ Kehhâle, *a.g.e.*, XI/239; Hâcî, *a.g.e.*, I/247.

⁴⁶ Kehhâle, *a.g.e.*, XI/239.

⁴⁷ el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II/135.

⁴⁸ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, Mukaddimetü'l-Muhakkık, s.9.

⁴⁹ es-Suyûtî, *el-Vu'ât*, I/225; es-Safadî, *a.g.e.*, I/205; el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II/135; Taşköprizâde, *a.g.e.*, I/193; Ziriklî, *a.g.e.*, VII/31; Brockelmann, *a.g.e.*, V/153, 296.

⁵⁰ es-Suyûtî, *el-Vu'ât*, I/225; Hâcî, *a.g.e.*, I/247; Taşköprizâde, *a.g.e.*, I/193.

⁵¹ Taşköprizâde, *a.g.e.*, I/193; es-Suyûtî, *el-Vu'ât*, I/225.

⁵² İbn Mâlik, Cemâleddîn Muhammed b. 'Abdullah b. 'Abdullah, *el-Kâfiyetü'ş-Şâfiyye fi'n-Nahvi ve's-Sarf*, Mecme'u'l-Fıkhı'l-İslâmiyye, Cidde, 2007, I/43.

⁵³ es-Suyûtî, *el-Vu'ât*, I/225; el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II/135; Taşköprizâde, *a.g.e.*, I/193; Hâcî, *a.g.e.*, I/405.

⁵⁴ Brockelmann, *a.g.e.*, V/295

h) Ğâyetü't-Tullâb fî Ma'rifeti'l-Î'râb.⁵⁵

1) el-Misbâh fî İhtisâri'l-Miftâh.⁵⁶

i) Mukeddimetü fi'l-Mantık.⁵⁷

⁵⁵ Brockelmann, *a.g.e.*, V/144,152.

⁵⁶ Zirikî, *a.g.e.*, VII/31; es-Suyûtî, *el-Vu'ât*, I/225; Brockelmann, *a.g.e.*, V/252,296; Taşköprizâde, *a.g.e.*, I/193; el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II/135; es-Safadî, *a.g.e.*, I/205.

⁵⁷ es-Suyûtî, *el-Vu'ât*, I/225; Taşköprizâde, *a.g.e.*, I/193; el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II/135; es-Safadî, *a.g.e.*, I/205.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.İBNU'N-NÂZİM'İN NAHİV METODOLOJİSİ

1.1. İbnu'n-Nâzım'ın Dil'de Kaynak Olarak Kullandığı Veriler

Müellifimiz eserinde, Kur'an, hadis, şiir, mesel, akvâl, Arapların atasözleri gibi naklî delilleri pek çok kez kullanmıştır. Örneğin, nahiv konularını, 699 şiir, 496 ayet, 50 hadis, 8 adet sahâbe sözü, 42 mesel kullanarak açıklamıştır. Ayrıca aklî delillerden kıyas, illet, icmâ ve istishâb delillerine de eserinde detaylı yer vermiştir. Kullandığı delilleri aklî ve naklî deliller diye ikiye ayırmayı, naklî delilleri, Kur'an ve kıraâtleri, hadis, şiir, Arapların atasözleri gibi alt başlıklar halinde sunmayı, aklî delilleri ise, kıyas, illet, icmâ ve istishâb gibi alt başlıklar halinde ifade etmeyi uygun gördük.

1.1.1.Naklî Kaynaklar

Semâ' yahut nakil, Arap nahiv usullerinin birincisidir. İbnu'l-Enbârî onu şöyle ifade etmiştir: Kur'an, sünnet, Arapların atasözlerinden oluşan nakil, fasîh Arap kelâmıdır, nakilden çıkarılan kaideler sahihtir, çok sayıda tanımı belirleyendir. Arap kelâmından doğan ve dışında olanı ayırt edendir. İfadelerde şâz olarak geleni bize açıklayandır. (لم) والجزم ب (لن) النصب ب örneğinde olduğu gibi.⁵⁸ es-Suyûtî'ye göre ise semâ': Fesâhatına güvenilerek Arap kelâmında sabit olandır. Allah Teâla'nın kelâmı olan Kur'an-ı Kerîm'i, Hz. Peygamberin kelâmı olan hadisi şerifleri, Cahiliye Dönem'inde, Hz. Peygamberin risâleti ve sonraki dönemlerde Arap kelâmını içine alır.⁵⁹ Ancak zamanla nazım ve nesir bakımından diller, gerek müslüman ve gerekse kafirler tarafından tahribata uğratılmıştır. Dolayısı ile semâ'ın kaynağı olan, yukarıda zikredilen üç çeşidin sübûtunu iyice araştırmak gerekir.

Dilde kullanılan menkûlun muteber olması için şu şartlar ileri sürülmüştür:

⁵⁸ İbnu'l-Enbârî, İsâ Hasan el-Cerâcîre (thk. Sa'îd el-Efğânî), *Lume'u'l-Edille*, el-Câmi'atü's-Suriyye, Şâm, 1958, s.81.

⁵⁹ es-Suyûtî, Celâleddîn 'Abdurrahman, (thk. Mahmûd Câl), *el-İsbâh fî Şerhi'l-İqtirâh*, Dâru'l-Qalem, Dimeşk, 1989, s.67.

a) Nakledilen, fâsîh Arap kelâmı olacak, son dönem Arap şâirlerinin (muvelledûn) şiirlerinden delil olarak getirilen olmayacak, bazılarına göre onlardan Arapça'sına güvenilen kişilerden istişhâdda bulunmak sahihtir.⁶⁰

b) Nakleden kimselerin çok sayıda olması, az sayıda kimse olmaması.

Bazı özellikler göz önünde bulundurularak menkûllerin şu kısımlara ayrıldığını görüyoruz:

a) Mutevâtir: Nakledenlerin sayısı, üzerinde yalan söylemeleri düşünülmeyen bir topluluğa ulaşmasıdır. Kur'an dilinin nakledilmesi, Mutevâtir sünnet, yalan üzere birleşmeleri imkansız olan kişilerin naklettikleri Arapların sözü gibi.⁶¹

b) Âhâd: Ondak kastedilen, ister erkek ister kadın olsun, ister hür ister köle olsun, adalet sahibi bir kişinin nakletmesine denir. Cumhur ulemâya göre tevâtür kesin bilgi ifade eder, âhâd ise zann-ı galip ifade eder.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi genel olarak semâ' denilince şunlar kastedilmektedir:

a) Kur'an-ı Kerîm ve kıraatleri

b) Hadisi'sş-şerîf, Hz. Peygamber ve ashabı ile ilgi ravilerin naklettikleri yazdıkları.

c) Arapların kelâmı, şiirleri ve nesirleri.

1.1.1.1.Kur'an-ı Kerîm ve Kıraatleri

Kur'an-ı Kerîm, bütün naklî delillerin kaynağıdır. Nahivciler, ekolleri ve eğilimleri farklı olmasına rağmen, kaidelerini ve usullerini oluştururken, delillerini Kur'an ve kırâatleri üzerine bina etmişlerdir. Onlar, Arapların konuştuğu kelâmın en fasihi, nakledilenlerin en sahihi, tahriften en uzak olanın Kur'an-ı Kerîm olduğu hususunda görüş birliğine varmışlardır. Kur'an metninin, sened ve metin açısından taşıdığı sağlamlık, başka ifadelerde yoktur. Sahâbeler, bizzat Hz. Peygamber'den Kur'an'ı işittiler, yazı ile kayıt altına aldılar, kendilerinden sonra gelenlere aynı titizlikle nakilde bulundular.⁶²

⁶⁰el-Bağdâdî, 'Abdulkadir b. Ömer, (thk. Muhammed Nebîl Tureyfi- Emîl Bedî el-Ya'kûb), *Hizânetü'l-Edeb ve Lubbu Lisâni'l-'Arab*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1998, VI/1.

⁶¹ İbnu'l-Enbârî, el- Lume' s.84.

⁶² el-Efğânî, Sa'îd, *Usûlu'n-Nahv*, Mudiriyyetü'l-Kutub ve'l-Metbû'âtü'l-Câmi'iyye, Kâhire, trs., s.24, en-Enbârî, Ebû'l-Berakât Kemâleddîn 'Abdurrahman b. Muhammed b. 'Abdullah, *el-İnsâf fî Mesâili'l-Hilâf beyne'n-Nahviyyîn:el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, Dâru'l-Fiker, Beyrût, 2003, s.54 vd.

Kur'an-ı Kerîm ve kıraâtleri, nahivcilerin dille ilgili kaideleri oluşturmalarında önemli kaynakları olmuştur. Yaptığımız araştırma bunu en iyi şekilde göstermektedir. İncelediğimiz eserdeki Kur'anî delillerin çok olması, İbnu'n-Nâzım'ın istişhâdda bulunmada ne kadar çok Kur'an'a dayandığını bize gösterir. Kullandığı ayetlerin sayısı 496'ya ulaşmaktadır. Kur'an ayetlerini ifade ederken genellikle Araplardan varid olan şiir ve nesirlerle birlikte ele almıştır. Kullandığı ayetlerin dökümünü aşağıda gelen tabloda sunmayı uygun görüyoruz.

SÛRE ADI	ÂYET NOSU	SÛRE ADI	ÂYET NOSU
1. Fâtiha	2, 5, 6, 7.	49. Hucurât	8.
2. Bakara	2, 7, 8, 20, 22, 30, 34, 35, 36, 38, 60, 75, 78, 85, 90, 91, 93, 96, 102, 109, 124, 138, 143, 154, 184, 186, 187,189, 196, 197, 214, 215, 216, 217, 219, 221, 223, 226, 228, 233, 243, 249, 253, 254, 259, 271, 280, 284, 285, 286.	50. Kâf	12, 13.
3. Âl-i İmrân	13, 31, 62, 91, 97, 106, 107, 135, 142, 144, 146, 158, 167, 168, 174, 180.	51. Zâriyât	12, 23.
4. Nisâ	1, 3, 9, 11, 22, 26, 28, 66, 71, 73, 78, 79, 88, 90, 95, 96, 123, 125, 148, 157, 160, 163.	53. Necm	39.
5. Mâide	30, 32, 48, 54, 69, 71, 73, 84, 95, 115, 119.	54. Kamer	12, 34, 34, 52.

6. En'âm	22, 27, 34, 35, 39,54, 64, 81, 86, 90, 91, 93, 97, 112, 132, 136, 137, 143, 148, 154, 165.	56. Vâkı'a	47, 48, 59, 88, 89.
7. A'râf	26, 30, 39, 56, 57, 73, 82, 102, 132, 142, 154, 160, 165, 170, 184, 194, 195.	57. Hadîd	18, 20, 23.
8. Enfâl	5, 17, 23, 25, 43, 57, 58, 67.	58. Mücâdele	29.
9. Tevbe	3, 6, 13, 20, 63, 102, 108, 118.	59. Haşr	4, 9.
10. Yûnus	10, 16, 21, 37, 38, 40, 42, 53, 58, 62, 89, 99.	61. Saff	5.
11. Hûd	8, 14, 15, 26, 43, 44, 45, 58, 81, 98, 107, 108, 111.	63. Münâfikûn	1, 8, 10.
12. Yûsuf	4, 8, 14, 16, 26, 31, 32, 33, 39, 40, 43, 65, 77, 85, 98, 105.	65. Talâk	6, 7, 4, 40.
13. Ra'd	7, 11, 15, 16, 23, 31, 42.	66. Tahrîm	3, 4, 10.
14. İbrahim	1, 2, 16, 31, 33, 47	67. Mülk	19.
15. Hicr	4, 6, 7, 30, 42,47, 56	68. Kalem	4, 5, 6, 10-13, 51.
16. Nahl	12, 23, 30, 31, 49, 81, 96, 123, 124.	69. Hâkka	1, 2, 13, 19.
17. İsrâ	1, 8, 25, 50, 52, 61, 76, 110.	70. Me'âric	1, 6, 7.
18. Kehf	2,5, 6, 12, 19, 25, 29, 33, 39, 40, 50, 53,	71. Nûh	17, 23.

	76, 77, 96.		
19. Meryem	4, 5, 16, 17, 33,38, 46, 69, 73, 74.	72. Cin	1, 13, 16, 25.
20. Tâ-Hâ	30, 39, 72, 78, 81, 89, 96, 121, 122.	73. Müzzemmil	8, 12, 15, 16, 20.
21. Enbiyâ	3, 30, 65, 73, 88, 97, 109.	74. Müddessir	6.
22. Hac	5, 8, 9, 22, 29, 30, 62.	75. Kiyâme	1, 3, 23, 24.
23. Mü'minûn	9, 27, 33, 82.	76. İnsan	4, 15.
24. Nûr	6, 10, 22, 37, 38, 45, 53, 35.	77. Mürselât	32, 36.
25. Furkân	10, 20, 22, 23, 25, 68, 69.	78. Nebe'	31, 32.
26. Şu'arâ	33, 50, 132-134.	79. Nâzi'ât	29.
27. Neml	10, 20, 33, 48, 90.	81. Tekvîr	24.
28. Kasas	5, 15, 31, 38, 48, 76.	82. İnfîtâr	7.
29. 'Ankebût	2,11, 40, 51, 56, 66.	84. İnşikâk	1, 19.
30. Rûm	4, 17,27, 36, 47.	85. Burûc	4, 5, 14-16.
31. Lokmân	27, 19.	86. Târik	4.
33. Ahzâb	19, 21, 31, 33, 40, 51.	87. A'lâ	1-4, 5, 17.
34. Sebe'	10, 14, 24, 33, 51.	88. Ğaşiye	22-24.
35. Fâtır	3, 8, 13, 28, 31, 36.	89. Fecr	21, 22, 28.
36. Yâsîn	10, 20, 21, 30, 32, 37, 71.	90. Beled	14, 15.
37. Sâffât	47, 56, 96, 104, 105, 137, 138.	91. Şems	13.
38. Sâd	3, 6, 24, 44, 52.	96. Alak	15, 16.
39. Zümer	36, 67, 71, 73.	97. Kadr	5.
40. Mü'min	16, 36, 37, 39.	99. Zilzâl	4, 7.
41. Fussilet	11, 16, 28, 31, 39,	100. 'Âdiyât	3, 4.

	46.		
42. Şûrâ	11, 23, 51, 52, 53.	101. Kâri'a	1, 2.
43. Zuhruf	19, 35, 60, 77, 84.	103. Asr	2, 3.
44. Duhân	1-3, 4, 5, 43, 56.	106. Kureyş	2.
45. Câsiye	14, 31.	108. Kevser	1.
46. Ahkâf	25, 33.	112. İhlâs	1.
47. Muhammed	4, 22.		

Kur'an kıraâtleri, diğer ilimler arasında yüce bir değere sahiptir. Zira O, kendisine itimat edilen, kendisiyle delil getirilen en güvenilir kaynaktır. Kıraât metinleri, güvenilir ve doğruluk bakımından en güvenilen metotlar olan sema' ve arz yoluyla bize ulaşmışlardır, metinlerde oluşabilecek yanlış okuma ve tahriflerden bizi kurtarmışlardır. Kendisi ile delil getirilen şiir ve hadisin aksine Kur'an kıraâtleri güvenilir kaynaktır. Zira şiirde tahrif, zamanın geçmesi ile vuku olabilir, hadiste ise mana ile rivayette bulunmak caizdir. O halde Kur'an'ın metodu, nakil metotlarının en sahihidir.⁶³ Nahivciler Kur'an ile istişhâdda bulunmada ittifak etmişler. Onun kıraâtleri, mutevâtir ve şâz olmak üzere farklı farklıdır. Nahivciler arasında bu konuda bir ihtilaf yoktur. Çünkü onlar fasih Arap kelâmının üzerine nahvi inşa etmişler ve en önemli kaynakları ise Kur'an ve kıraâtleri olmuştur. Sadece kıraâtlerin alınması noktasında aralarında ihtilaf vardır.⁶⁴

Makbûl kıraâtlerin rukunlarını şöyle açıklayabiliriz: Her kıraât bir yönü ile de olsa, Arapça'ya uygun olması gerekir. İhtimal dâhilinde de olsa Hz. Osman'ın çoğalttığı mushaflardan birine uygun olması lazımdır.

Kur'an-ı Kerîm'in nâzil olduğu yedi harf üzere gelen sahih kıraâtleri kabul etmeyerek, inkâr etmek caiz değildir.⁶⁵

Makbûl kıraâtlerden 'Âsım kıraâtini ve Hafs rivâyeti esas alarak, müellifimizin kullandığı kıraâtleri aşağıda bir tablo şeklinde yer vermeyi, şâz olarak kullandığı kıraâtleri açıklamayı uygun gördük.

⁶³ er-Râcihi, 'Abde, *el-Lehecâtu'l-'Arabiyye fi'l-Qıraâti'l-Qur'âniyye*, Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, 1969, s.204.

⁶⁴ Câl, Mahmûd, *el-İsbâh fi Şerhi'l-İqtirâh*, Dâru'l-Qalem, Beyrût, 1989, s.120.

⁶⁵ el-Cezerî, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b.Yusuf, (thk. Muhammed Ali ed-Debbâ'), *en-Neşr fi'l-Qıraâti'l-'Aşr*, Dâru'l-Fiker, Kâhire, trs., IX/1.

KIRAÂT SAHİBİ	KIRAÂTI
İbnu Ebî 'Ablete	الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ / <i>Hamd, Alemlerin Rabbi Allah'a mahsustur, yerine</i> الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
Nâfi'	مِن لَّدُنِّي عُدْرًا / <i>Hakikaten benim tarafımdan (ileri sürebilecek) mazeretin sonuna ulaştın, yerine</i> مِّن لَّدُنِّي عُدْرًا
Ebû 'Amr, Hasan, Qatâde	وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ / <i>Sana iyilik yolunda ne harçayacaklarını sorarlar. "İhtiyaç fazlasını" de, yerine</i> وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ
Hârun, Mu'âz b. Müslim, el-A'rec	ثُمَّ لَنَزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَنِ عِتِيًّا / <i>Sonra her milletten, rahman olan Allah'a en çok âsi olanlar hangileri ise çekip ayıracağız, yerine</i> ثُمَّ لَنَزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَنِ عِتِيًّا
İsimsiz	لِيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ / <i>Üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır, yerine</i> لِيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ فَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ مُخْلِفَ وَعْدِهِ رُسُلَهُ / <i>O halde, sakın Allah'ın peygamberlerine verdiği sözden cayacağını sanma!</i> yerine فَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ مُخْلِفَ وَعْدِهِ رُسُلَهُ
Ali b. Ebî Tâlib	وَنَحْنُ عُصْبَةٌ / <i>Hakikaten biz (kuvvetli) bir topluluk olduğumuz halde, yerine</i> وَنَحْنُ عُصْبَةٌ

İsâ b. Ömer, Ebû es-Semmâl	<p>وَلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ / Halbuki artık kurtulma zamanı değildi, yerine حِينَ مَنَاصٍ</p>
Sa'îd b. Cübeyr	<p>إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ / (Ey kâfirler!) Allah'ı bırakıp da taptıklarınız sizler gibi kullardır, yerine إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ إِلَّا أَنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ / (Resûlüm!) Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de hiç şüphesiz yemek yerler, yerine إِلَّا أَنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ</p>
Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Bekr, Şu'be	<p>وَأَنَّ كَلًّا لَّمَّا لِيُؤْفَيْنَهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ / Şüphesiz Rabbin, onların her birinin amellerinin karşılığını onlara tam olarak verecektir, yerine وَأَنَّ كَلًّا لَّمَّا لِيُؤْفَيْنَهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ</p>
İbn 'Amir, Ebû Bekr, Şu'be	<p>يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْعُدُوِّ وَالْآصَالِ / Orada sabah akşam O'nu (öyle kimseler) tesbih eder ki , yerine يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْعُدُوِّ وَالْآصَالِ</p>
Hasan, 'Alkame, İbn Vesâb, el-A'meş	<p>هَذِهِ بَضَاعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا / İşte sermâyemiz de bize geri verilmiş, yerine هَذِهِ بَضَاعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا</p>
Ebû Ca'fer	<p>لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ / Allah her toplumu, yaptığına göre cezalandıracaktır, yerine لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ</p>

Zeyd b. Sâbit, Ebû 'Abdurrahman	جَنَاتٍ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا / İçlerinden ırmaklar akan 'Adn cennetlerine girerler, yerine جَنَاتٍ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا
İbn Mes'ûd, el-A'meş	فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ / Onlardan pek azı hariç, sudan içtiler, yerine فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ
İbn 'Âmir	مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُ / Pek azından başkaları bunu yapmazlardı, yerine مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُ
Hasan, İbn Ebî 'Ablete	لِيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ / Şerefli kimseler alçakları and olsun ki, oradan çıkaracaktır, yerine لِيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ
İsâ b. Ömer, Hasan, el-Cuhderî	وَالسَّمَاوَاتِ مَطْوِيَّاتٍ بِيَمِينِهِ / Bütün yeryüzü, kıyamet günü O'nun avucundadır, yerine وَالسَّمَاوَاتِ مَطْوِيَّاتٍ بِيَمِينِهِ
Nâfi', İbn Muhaysın	هَذَا يَوْمٌ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ / Bu, doğrulara doğruluklarının fayda verdiği gündür, yerine هَذَا يَوْمٌ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ
Ebû Bekr	لِيُنذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِنْ لَدُنْهُ / Katından gelecek şiddetli azaba karşı (insanları)uyarmak, yerine لِيُنذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِنْ لَدُنْهُ
İbn Cemmâz	تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ / Siz geçici dünya malını istiyorsunuz, halbuki Allah (sizin için) ahireti

	تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ <i>istiyor, yerine</i>
Ya'kûb, İbnu Ebî İshâk, Hasan, Zuhrî	فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ / Onlar için herhangi bir korku yoktur, yerine <i>فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ</i>
İbn 'Âmir	وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِكَثِيرٍ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَاءُؤُهُمْ / Bunun gibi ortakları, müşriklerden çoğuna çocuklarını (kızlarını) öldürmeyi hoş gösterdi, yerine <i>وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِكَثِيرٍ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَاءُؤُهُمْ</i>
Zuhrî, İbn Muhaysın	وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ / Onları uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, yerine <i>وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ</i>
Ali b. Ebî Tâlib, İbn 'Abbâs	فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ / Tarafından bana bir veli (oğul) ver ki, o bana vâris olsun; Ya'kub hanedanına da vâris olsun, yerine <i>فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ</i>
Ebû 'Âmr, İbn Ebî 'Ablete, Ya'kûb, İbn Hürmüz	يَا جِبَالُ أَوْبِي مَعَهُ وَالطَّيْرُ / Ey dağlar ve kuşlar! Onunla beraber tesbih edin, yerine <i>يَا جِبَالُ أَوْبِي مَعَهُ وَالطَّيْرُ</i>
İbn 'Abbâs, İsbâ b. Ömer, Ebû Bekr, el-A'meş	بِعَذَابٍ بَيِّسٍ / Şiddetli bir azap ile, yerine <i>بِعَذَابٍ بَيِّسٍ</i>
Hasan, İbn Kesîr, el-Qavvâs, Zuhrî, Qunbul	لَا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ / Kıyamet gününe yemin ederim, yerine <i>لَا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ</i>

İbn Zekvân	وَلَا تَتَّبِعَانَّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ / <i>sakın o bilmezlerin yoluna gitmeyin, yerine</i> وَلَا تَتَّبِعَانَّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ
el-Kisâi, Nâfi‘, İbn Mes‘ûd İbn Kesîr, İbn ‘Âmir, el-A‘meş, Şu‘be	سَلَّاسِلًا / <i>Kafur katılmış bir tastan, yerine</i> قَوَارِيرًا / <i>Billur kaseler, yerine</i>
el-A‘meş, el-Eşheb	وَلَا يَغُوثًا وَيَعُوقًا / <i>Yağus, Yeuk, yerine</i> وَلَا يَغُوثٌ وَيَعُوقٌ
el-Kisâi, Hamza, Ebû ‘Âmr, Halef, el-Yezidî, Ya‘kub, el-A‘meş	وَحَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةً / <i>Bir fitne kopmayacağını sandılar,</i> yerine وَحَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةً
Mucahid	لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ / <i>Emzirmeyi tamamlamak isteyen</i> baba için , yerine لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ

Ubeyy, ‘Abdullah	وَإِذَا لَّا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا / O takdirde senin ardından onlar da pek az kalabilirlerdi, yerine وَإِذَا لَّا يَلْبَثُوا خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا
Ebû ‘Âmr, Nâfi’, el-Kisâi, İbn Kesîr, Ebû Bekr	يَا لَيْتِنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبُ بآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ / Keşke dünyaya tekrar döndürülseydik, Rabbimiz’in ayetlerini yalanlamasaydık ve inananlardan olsaydık, yerine يَا لَيْتِنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبُ بآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ
Nâfi’, el-Kisâi, İbn Kesîr, Ebû Ca‘fer, Hamza, Halef, Ya‘kûb, İbn ‘Âmir, Şu‘be	لَعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ أَسْبَابَ السَّمَاوَاتِ فَأَطَّلِعَ إِلَىٰ إِلَهِ مُوسَىٰ / Belki yollara, göklerin yollarına erişirim de Musa'nın Tanrısını görürüm, yerine لَعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ أَسْبَابَ السَّمَاوَاتِ فَأَطَّلِعَ إِلَىٰ إِلَهِ مُوسَىٰ
Hişâm, Şeybe, İbn Zekvân, Nâfi’, Ebû Ca‘fer, İbn ‘Âmir, Şu‘be	أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا / Yahut bir elçi gönderir, yerine أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا
İbn ‘Âmir, Nâfi’, Ebû ‘Âmr, İbn Muhaysın, İbn Kesîr	ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ / Sonra kirlerini gidersinler, yerine ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ
İbn ‘Âmir, Ubeyy, Qatâde, İbn ‘Abbâs,	فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا / İşte bunlarla sevininler, yerine فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا
Talha b. Süleymân	أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ / Nerede olursanız olun ölüm size ulaşır, yerine أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ

İbn ‘Abbâs, Ubeyy, el-A‘rec, el-Cuhderi	يُحَاسِبُكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ / Allah sizi onunla hesaba çeker ve dilediğini bağışlar, dilediğine azabeder, yerine يُحَاسِبُكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ
Hamza, el-Kisâi, Halef, Hasan, el-A‘meş	وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ / Onlar mağaralarında üçyüz dokuz yıl kaldılar, yerine وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثِمِائَةٍ سِنِينَ
İbn Kesîr	وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ / Her milletin bir yol göstereni vardır, yerine وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادِي
Hamza, İbn ‘Âmir, Nâfi‘	شَجَرَتَ الزَّقُّومِ / Zakkum ağacıdır, yerine شَجَرَتَ الزَّقُّومِ
el-A‘meş, Şu‘be	إِنَّمَا فَهِمُ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ / Kureyş kabilesinin yaz ve kış yolculuklarında uzlaşması ve anlaşması sağlanmıştır, yerine إِنَّمَا فَهِمُ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ
İbn ‘Âmir	وَكَذَلِكَ نُجِّي الْمُؤْمِنِينَ / İnananları böyle kurtarıyoruz, yerine وَكَذَلِكَ نُجِّي الْمُؤْمِنِينَ

Yukarıdaki tablodan anlaşıldığı üzere İbnu’n-Nâzım daha çok mutevâtir kıraâtleri kullanmıştır. Bunun yanında, İbn Muhaysın, Yahya el-Yezidî, Hasanü’l-Basrî, Ebû ‘Amr,⁶⁶ el-A‘meş, İsâ b. Ömer,⁶⁷ İbnu Ebî ‘Ablete, Ebû es-Semmâl⁶⁸ gibi şâz

⁶⁶Abu’l-Fettâh, el-Qâdî, *el-Qıraâtü’s-Şâzze ve Tercihuhâ min Lugati’l-‘Arab*, Dâru’l-Kutubi’l-‘Arabî, Beyrût, 1981, s.11, 13, 15, 16.

kıraâtleri de kullanmıştır. Ayrıca müellif kıraâti, sahibinin adını zikretmeden eserine aldığını görmekteyiz.⁶⁹ İbnu'n-Nâzım, Kur'an ayetleri ve kıraâtlerini daha çok şu amaçla kullanmıştır:

a) Ayetleri, Kelimelerin Anlamını Açıklarken Kullanmıştır:

'لا جرم' kelimesinin pek çok anlamı vardır. Bunlardan biri de 'حَقًّا' anlamındadır.

Zira Kur'an'da: *لَا جَرَمَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ* / Şüphesiz Allah, onların gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir.⁷⁰ buyrulmuştur. 'وَجَدَ' kelimesi 'أَصَابَ' / vurmak, ulaşmak, 'اسْتَعْنَى' / yapabilmek, yetinmek, 'حَقَّدَ' / kin gütmek, 'حَزُنَ' / üzülmek, anlamlarında değil, 'bulmak' anlamında kullanılmıştır: *تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرًا* / Onu Allah katında daha üstün bir iyilik olarak bulursunuz.⁷¹ Mef'ûlü mutlak olan mastar, bazen kendi fiilinin lafzından gelir. Bu fiilin bazen mastarı ile gelmesi uygundur. Bazen de mastarı ile gelmesi uygun değildir. Ya talep ya da haber ifade eder, talepte, dua, emir, nehiy, istifhâm ve tavbîh anlamlarında kullanılır: *فَضْرَبَ الرِّقَابِ* / Boyunların vurun.⁷² *فاضربوا الرقاب* anlamında kullanılmıştır. Emir ifade ettiği için vucûben hazfedilmiştir.

⁶⁷ Gânim Quduriyyu'l-Hamed, *Ebhâsü fi 'Ulûmi'l-Qur'an*, Dâru 'Ammâr, Ammân, 2006, s.56,57.

⁶⁸ Bkz. Mekkî, Ebû Muhammed İbn Ebî Tâlib, (thk. 'Abdulfettâh İsmâil Şiblî), *el-İbâne 'an Me'âni'l-Qur'an*, Dâru'n-Nahda, Kâhire, trs..

⁶⁹ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.72.

⁷⁰ Nahl, 16/23; İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.121.

⁷¹ Müzzemmil, 73/20; İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.111.

⁷² İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.194; Muhammed, 47/4.

b) Ayetleri, Sarf Kaidelerini Açıklarken Kullanmıştır:

İsm-i mevsûllerden cem‘i müennes sâlim vezninde gelen اللّائِي واللّائِي kelimelerinin son harfleri olan ‘yâ’ bazen hazfedilir. Zira Kur’an’da: وَاللّٰئِي يَكْسُنَ مِنْ وَاللّٰئِي يَكْسُنَ مِنْ نَسَائِكُمْ / Kadınlarınızdan ay hali görmekten kesilenler.⁷³ şeklinde ifade edilmiştir. İsm-i mevsûllerden ‘مَنْ’ genellikle akıllı kimseler için kullanılır. وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ / Göklerde ve yerde bulunanlar, Allah'a secde ederler.⁷⁴ Secde edenlerin akıllı kimseler olduğunu anlıyoruz.⁷⁵ İsm-i mevsûllerden ‘مَا’ bazen akıllılar için bazen de gayr-i akıllılar için kullanılır: وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ / Oysaki sizi ve yapmakta olduklarınızı Allah yarattı.⁷⁶ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ / Hoşunuza giden kadınlarla iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz.⁷⁷

c) Ayetleri, Nahiv Kaidelerini Açıklarken Kullanmıştır

Me‘ûlu leh, olan kelimedede bulunan ta‘lîl lââmı yerine مَنْ harfi ceri gelebilir: كَلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ / Orada, uğradıkları gamdan ne zaman çıkmak isteseler.⁷⁸

Mubtedâ için isim, cins ifade eder. İsim sarîh olabilir. Örneğin, زَيْدٌ قَائِمٌ bazen de muevvel olarak gelebilir. وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ / Oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.⁷⁹

İstisnâ-i munkatî‘ olan cümlelerde, genellikle istisnânın mustesnâsı, mufred olarak gelir. Cümle olarak geldiği de vakidir. Zira Kur’an’da: وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ

⁷³ Talâk, 65/4.

⁷⁴ Ra‘d, 13/15.

⁷⁵ İbnu’n-Nâzım, a.g.e., s.57.

⁷⁶ Sâffât, 37/96; İbnu’n-Nâzım, a.g.e., s.58.

⁷⁷ Nisâ, 4/3.

⁷⁸ İbnu’n-Nâzım, a.g.e., s.198; Hac, 22/22.

⁷⁹ Bakara, 2/184; İbnu’n-Nâzım, a.g.e., s.74.

مَنْ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ / Geçmişte olanlar hariç, artık babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin.⁸⁰ şeklinde geçmektedir.

1.1.1.2.Hadis

Hadis, Kur'an'da kapalı olarak bulunan bir ifadeyi açıkladığı, mutlak ifadeyi takyîd ettiği, değişik anlamlara gelebilecek cevâmî' u'l-kelîm ifadeleri ayrıntılı biçimde açıkladığı için, ikinci kaynak olarak kabul edilir. Zira Kur'an'da bu konu ile pek çok ayet mevcuttur. وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ / Sana da, insanlara gönderileni açıklayasın diye Kuran'ı indirdik.⁸¹ مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ / Peygamber'e itaat eden, Allah'a itaat etmiş olur.⁸² وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا⁸² / Peygamber size ne verirse onu alın, sizi neden menederse ondan geri durun.⁸³

Ayetlerde görüldüğü üzere Hz.Peygamber'e Kur'an'ı açıklaması, bildirdiğine uyulması, O'na itaatın Allah'a itaat olması vesilesi ile sahâbeler, bir işi araştırırken önce Kur'an'a, orada bulamazlarsa Hz. Peygamber'in hadislerine, orada da yoksa kendi görüşlerine müracaat ederlerdi. Hz. Peygamber'in Mu'âz b. Cebel'i Yemen'e yönetici olarak gönderirken yaptığı konuşma örnek olarak verilebilir. « كيف تقضى إذا

عرض لك قضاء ». قال ألقى بكتاب الله. قال « فإن لم تجد في كتاب الله ». قال فبسنة رسول

الله -صلى الله عليه وسلم-. قال « فإن لم تجد في سنة رسول الله -صلى الله عليه وسلم- ولا

قال أجتهد رأيي / Hz. Peygaber: Sana bir dava geldiğinde nasıl hüküm

verisin? Mu'âz: Allah'ın kitabı ile hüküm veririrm. Hz. Peygaber: Eğer orada

bulamazsan ne ile hükm verirsin? Mu'âz: Hz. Peygamberimizin sünneti ile hüküm

⁸⁰ Nisâ, 4/22; İbnu'n-Nâzım, a.g.e., s. 211.

⁸¹ Nahl, 16/44.

⁸² Nisâ, 4/80.

⁸³ Haşr, 59/7.

veririm. Hz. Peygaber: Eğer orada bulamazsan ne ile hüküm verirsin? Mu'âz: Kendi görüşümle hüküm veririm.⁸⁴

İbnu'n-Nâzım eserinde genellikle sahih hadisleri kullanmıştır. Az da olsa mevzû ve zayıf hadisleri de eserine almıştır. İstifâde ettiği hadisleri ve değerlendirmesini aşağıdaki tabloda ortaya koyuyoruz.

HADİSİN KONUSU	SAYISI	HADİS VE HAKKINDAKİ DEĞERLENDİRME
Kelâm	1	أَصْدَقُ كَلِمَةٍ قَالَهَا الشَّاعِرُ كَلِمَةً لَبِيدٍ أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللَّهَ بَاطِلٌ / Sözü en doğrusu Şâir Lebîd'in söylediği Allah'ın dışında her şey bâtıldır. ⁸⁵ Sahih kitapların çoğunda zikredilmiş olup hadisin zayıf ve mevzû olduğuna dair bir rivayete rastlanmamıştır.
Mu'reb ve'l- Mebnî	2	من تعزى بعزاء الجاهلية ولا تكنوا اللَّهُمَّ ، اجْعَلْهَا عَلَيْهِمْ savunursa, cahiliye üzere ölür. ⁸⁶

⁸⁴ Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'eb es-Sicistânî, *Süneni Ebî Dâvûd*, Dâru'l-Kutubi'l-'Arabî, Beyrût, trs., III/203.

⁸⁵ İbnu'n-Nâzım, a.g.e., s.7; el-Buhâri, Ebû 'Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Muğiretü'l-Cu'fiyyi, *Sahihu'l-İmâmi'l-Buhârî*, Dâru'l-Tavke'l-Buhârî, Beyrût, 2001, IV/1768; Müslim, Ebû Hüseyin Müslim bin Haccâc b. Müslim b. Qurşân el-Quşeyî en-Niysâburî, (thk. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî), *el-Câmi'u's-Sahîh*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrût, trs., IV/1768; İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd Ebû 'Abdullah el-Qazvinî, (thk. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî), *Süneni İbni Mâce*, Dâru'l-Fiker, Beyrût, trs., II/1236; es-Suyûtî, Hâfız Celâleddîn 'Abdurrahman Ebû Bekr, *Câmi'u'l-Ehâdis*, Dâru'l-Fiker, Beyrût, trs., IV/437; Ahmed b. Hanbel, 'Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, (thk. Şuayb el-Arnâvut ve 'Âdil Murşid), *Musnedü'l-İmâmi Ahmed b. Hanbel*, el-Muessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1997, XV/54; el-Mevsîlî, Ebû Ya'lâ İmâm Hâfız Ahmed b. Ali el-Musnâ et-Temimî, (thk. Hüseyin Selîm Esed), *Musnedü Ebî Ya'lâ el-Mevsîlî*, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, Beyrût, 1987, X/409; el-Mervezî, İmâm İshâk b. İbrâhîm Mehledü'l-Hadeliyyi, (thk. 'Abdulğafûr b. 'Abdulhak el-Buluşî), *Musnedü İshak b. Râhive*, Mektebetü'l-İmân, el-Medînetü'l-Munevvere, 1991, I/362; İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir 'Abdullah b. Muhammed, (thk. Muhammed 'Avvâme), *Musnedü İbni Ebî Şeybe*, Dâru'l-Qible, 2006, XIII/285; et-Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme, (thk. Şuayb el-Arnâvut), *Şerhu Muşkili'l-Âsâr*, el-Muessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1987, VIII/338; et-Taberi, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, (thk. Mahmûd Muhammed Şâkir), *Tehzîbu'l-Âsâr*, Matba'atü'l-Medenî, Kâhire, trs., II/658.

⁸⁶ İbnu'n-Nâzım, a.g.e., s.19; Ahmed b. Hanbel, a.g.e., XXXV/158; et-Tahâvî, a.g.e., VIII/231; et-Taberi, *Tehzîb*, II/658; İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebû Hâtîm, (thk. Şuayb el-Arnâvut), *Sahîhi İbni Hibbân*, el-Muessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1993, VII/424; en-Nesâi, Ebû 'Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, (thk. Muhammed b. 'Abulmuhsin et-Turkî), *Sünenü'n-Nesâi'l-Kubrâ*, el-Muessesetü'r-Risâle, Beyrût, 2001, VIII/135; es-Suyûtî, *Câmi'*, III/182; el-Mutteqâ, Alâeddîn 'Abdulmelîk Hisâmuddîn, (thk. Bekrî Heyânî ve Saffetü's-Sakâ), *Kenzu'l-Ummâl fi Suneni'l-Aqvâl ve'l-Ef'al*, el-Muessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1991, I/260; el-Buhâri, Ebû 'Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Muğiretü'l-Cu'fiyyi, (thk. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî), *Edebü'l-Mufred*, el-Beşâiru'l-İslâmiyye, Beyrût, 1989, I/334; el-'Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfu'l-Hefâ*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrût, trs., II/240; İbnu'l-

		<p>سِنِيناً كَسِينِ يُوْسُفَ / Allah'ım onlara Yusuf a.s verdiğin gibi kıtlık yılları ver.⁸⁷ Sahih kitapların çoğunda zikredilmiş olup hadislerin zayıf veya mevzû olduğuna dair bir rivayete rastlanmamıştır.</p>
Nekre ve'l-Ma'rife	1	<p>إن يكنه فلن تسلط عليه، وإن لم يكنه فلا خير لك في قتله / Ona dokunma, eğer bu çocuk o Deccâl ise, sen onu vurmaya me'mûr ve muktedir kılınmadın. Eğer Deccâl değil ise, onu öldürmekte senin için hiçbir hayır yoktur.⁸⁸ Sahih kitapların çoğunda zikredilmiş olup hadislin zayıf veya mevzû olduğuna dair bir rivayete rastlanmamıştır.</p>
İbtidâ	2	<p>لولا قومك حديث عهدهم ، لنقضت الكعبة، فجعلت لها / Şayet kavminin zamanları yakın olmasaydı, muhakkak Ka'be'yi bozar</p>

Esîr, Ebû Saâdât Mubârek b. Muhammed el-Cezerî, (thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî ve Mahmud Muhammed et-Tahânî), *en-Nihâye fi Garibi'l-Eser*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, 1979, III/494.

⁸⁷ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.27; İbn Hişâm, Muhammed 'Abdullah Cemâleddîn b. Yûsuf, *Evdâhu'l-Mesâlik ilâ Elfiyyeti İbni Mâlik*, Dâru'l-Cil, 1979, I/82; Fâhru'r-Râzî, Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, trs., I/2042; İbn 'Âdil, Ebû Hafs Ömer b. Ali, (thk. 'Âdil Ahmed 'Abdulmevcûd), *el-Lübâb fi 'Ulûmi'l-Kitab*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1998, VII/447; el-Âlûsî, Mahmûd Ebû'l-Fadl, *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Qurâni'l-'Azîm ve's-Seb'u'l-Mesânî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, trs., IX/31; İbn 'Âşûr, Muhammed Tâhir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru's-Sahnûn li'n-Neşr ve't-Tevzî', Tûnus, 1997; XXVI/ 339; ez-Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. 'Abdurrezzâk, *Tâcu'l-'Urûs min Cevâhiri'l-Qâmûs*, Dâru'l-Hidâye, Beyrût, trs., XXXVIII/320; İbn 'Ukeyl, Behâeddîn 'Abdullah, (thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd), *Şerhu İbni 'Ukayl*, Dâru'l-Fiker, Dimeşk, 1985, I/65.

⁸⁸ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.39; el-Buhâri, *Câmi'*, II/94; es-Se'âlebi, 'Abdurrahman b. Muhammed b. Mehlûf, *Tefsîru's-Se'âlebi*, Muessetü'l-A'lemiyi li'l-Metbû'ât, Beyrût, trs., III/171; Müslim, *a.g.e.*, IV/2244, et-Taberânî, Ebû'l-Qâsim Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, (thk. Hamdî b. 'Abdulmecîd), *Musnedu's-Şâmiyîn*, el-Muessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1984, III/44; İbnu'l-Esîr, Ebû Sa'âdât Mubârek b. Muhammed el-Cezerî, (thk. 'Abdulkâdir el-Arnâvut), *Câmi'u'l-Usûl fi Ehâdîsi'r-Resûl*, Mektebetü Dâri'l-Beyân, Beyrût, 1969, X/364; Fuâd 'Abdulkâkî, Muhammed, *el-Lü'lüü ve'l-Mercân fimâ İttefeqâ 'aleyhi's-Şeyhân*, Mektebetü Mişkât, Riyâd, trs., I/916; el-'Aynî, Mahmûd b. Ahmed b. Musâ b. Ahmed, Ebû Muhammed Bedreddîn, *Umdetü'l-Qâri Şerhu Sahîhi Buhârî*, Mektebetü Dâri'l-Beyân, Beyrût, 2006, XXII/146.

		<p>ve ona biri insanların gireceği, diğeri de çıkacakları iki kapı yapardım.⁸⁹ أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ / Kul'un Rabbine en yakın olduğu zaman, secde yaptığı zamandır.⁹⁰ Sahih kitapların çoğunda zikredilmiş olup hadislerin zayıf veya mevzû olduğuna dair dair bir rivayete rastlanmamıştır.</p>
Kâne ve Kardeşleri	1	<p>فوالله لا الفقر أخشى عليكم، sizin hakkınızda fakirlikten korkmuyorum.⁹¹ Sahih kitapların çoğunda zikredilmiş olup hadisin zayıf veya mevzû olduğuna dair bir rivayete rastlanmamıştır.</p>
Leyseye benzeyen ما ولا	1	<p>لا خيرٍ بخيرٍ بعده النار / Ateş'ten sonra, her hangi bir hayrın faydası yoktur.⁹² Hadis, sahih kitaplarda mevcut olmayıp zayıf eserlerde zikredilmiştir.</p>

⁸⁹ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.87; el-Buhâri, *Câmi'*, I/37; İbn Kesîr, Celîl Hâfız 'Îmâduddîn Ebû'l-Fidâ İsmail, (thk. Muhammed Seyyid Reşâd, Mustafâ Seyyid Muhammed), *Tefsîru'l-Qur'âni'l-Âzîm*, Dâru't-Tayyibe li'n-Neşr ve't-Tevzî', Kâhire, 2000, I/436; İbn 'Âdil, *a.g.e.*, II/143; el-'Aynî, *a.g.e.*, III/410; el-'Aclûnî, *a.g.e.*, II/165; İbn Hişâm, *Evdâh*; I/221; el-Eşmûnî, Muhyiddîn 'Abdulhamîd, *Şerhu'l-Eşmûnî 'Alâ Elfiyyeti İbni Mâlik*, Dâru'l-Kutubi'l-'Arabî, Beyrût, 1955, I/106; İbn Hişâm, Muhammed 'Abdullah Cemâleddîn b. Yûsuf, (thk. 'Abdullatîf Muhammed el-Hatîb), *Muğni'l-Lebîb*, Dâru'l-Fiker, Beyrût, 1985, I/360; es-Suyûtî, Hâfız Celâleddîn 'Abdurrahman Ebû Bekr, (thk. Ahmed Şemseddîn), *Hem'u'l-Hevâmi' Şerhu Cem'i'l-Cevâmi' fi 'İlmi'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, I/392.

⁹⁰ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.89; İbn Kesîr, *Tefsîr*, VIII/440; es-Se'âlebi, *a.g.e.*, IV/429; el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, III/157; Müslim, *a.g.e.*, I/350; İbn Hibbân, *a.g.e.*, V/254.

⁹¹ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.96; el-Buhâri, *Câmi'*, IV/97; Fuâd 'Abdulbâkî, *a.g.e.*, I/923; el-'Aynî, *a.g.e.*, XXII/349; İbn Battâl, Ebû'l-Hasan Ali b. Halef b. 'Abdulmelik, (thk. Ebû Tenîm Yâsir b. İbrahim), *Şerhu Sahîhi Buhârî*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd, 2003, V/328; el-Beğavî, Hüseyin b. Mes'ud, (thk. Şuayb el-Arnâvut), *Şerhu's-Sünne*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Dimeşk, 1983, XIV/256.

⁹² İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.106; es-Suyûtî, *Câmi'*, XXV/34, el-Mutteqâ, *a.g.e.*, XVI/146.

Cinsini nefyeden لا	1	لا أَحَدٌ أُغْيِرُ مِنَ اللَّهِ / Mü'minleri Allah'tan ziyâde fenalıklardan koruyan bir kimse yoktur. ⁹³ Sahih kitapların çoğunda zikredilmiş olup hadisin zayıf veya mevzû olduğuna dair bir rivayete rastlanmamıştır.
Fâ'îl	1	يَتَعَابُونَ فِيكُمْ مَلَائِكَةٌ بِاللَّيْلِ وَمَلَائِكَةٌ بِالنَّهَارِ / Bir takım melekler geceleyin, diğer takım melekler de gündüzün birbirlerini müte'âkib size gelirler. ⁹⁴ Sahih kitapların çoğunda zikredilmiş olup hadisin zayıf veya mevzû olduğuna dair bir rivayete rastlanmamıştır.
Me'fûl Leh	1	دَخَلَتْ امْرَأَةٌ النَّارَ فِي هَرَّةٍ رَبَطَتْهَا فَلَمْ تُطْعَمْهَا وَلَمْ تَدْعُهَا تَأْكُلْ مِنْ خَشَّاشِ الْأَرْضِ حَتَّى مَاتَتْ / Bir kadın, kediye hapsetmesi, yerin otlarından yemesi için bırakmaması, hatta sonunda kedinin ölmesi sebebiyle, Cehenneme girmeyi hak etti. ⁹⁵ Sahih kitapların çoğunda zikredilmiş olup hadisin zayıf veya mevzû olduğuna dair bir rivayete rastlanmamıştır.
İstisnâ	4	وَمَا أَنْتُمْ فِي أَهْلِ الشَّرْكِ إِلَّا كَالشَّعْرَةِ الْبَيْضَاءِ فِي جِلْدِ الثَّوْرِ

⁹³ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.140; el-Buhâri, *Câmi'*, VI/57; Müslim, *a.g.e.*, IV/2114; et-Tirmizi, *a.g.e.*, V/542; en-Nesâî, *a.g.e.*, VI/345; es-Suyûtî, *Câmi'*, XV/463; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, VI/113; İbnu Ebî Şeybe, *a.g.e.*, I/247; et-Taberânî, Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb Ebû'l-Qâsım, (thk. Hamdî b. 'Abdulmecîd), *Mu'cemu'l-Kebîr*, Mektebetü'l-'Ulûmi ve'l-Hikem, Mûsul, 1983, XXIV/83; İbnu'l-Esîr, *Câmi'*, VIII/431; el-Humeydî, Muhammed b. Futûh, (thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb), *el-Cem'u beyne's-Sahîheynî el-Buhârî ve Müslim*, Dâru İbni Hazem, Beyrût, 2002, I/123; Fuâd 'Abdulbâkî, *a.g.e.*, I/849; el-Beyhaqî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin, (thk. Muhammed Saîd Besyûnî Zağlûl), *Şu'ebü'l-İmân*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1989, IV/419; el-Mutteqâ, *a.g.e.*, III/385; el-'Aynî, *a.g.e.*, XXVII/212; İbn Battâl, *a.g.e.*, X/442.

⁹⁴ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.159; İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/102; es-Se'âlebi, *a.g.e.*, IV/196; Müslim, *a.g.e.*, I/439; İbn 'Âdil, *a.g.e.*, XII/343; Mâlik b. Enes, (thk. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî), *el-Muvattâ*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Kâhire, trs., I/170; el-Buhâri, *Câmi'*, IX/126; en-Nesâî, *a.g.e.*, I/240; İbn Hibbân, *a.g.e.*, V/28; es-Suyûtî, *Câmi'*, XXIV/15, el-Mevsîli, *a.g.e.*, XI/215.

⁹⁵ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.198; es-Suyûtî, *Câmi'*, XII/456; el-Mutteqâ, *a.g.e.*, XV/38; el-Buhâri, *Câmi'*, IV/130; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, X/II509; el-Mevsîli, *a.g.e.*, X/346; İbnu'l-Esîr, *Câmi'*, IV/525.

	<p><i>Sizler / الأسود، أو كالشعرة السوداء في جلد الثور الأحمر</i> <i>şirk ehline nispetle siyah öküzün derisi üzerindeki</i> <i>beyaz kıl mesabesinden başka değilsiniz. Yâhud da</i> <i>sanki kırmızı öküzün derisi üzerindeki siyah kıl</i> <i>mesabesindeyiz.⁹⁶ أُسَامَةُ أَحَبُّ النَّاسِ إِلَيَّ مَا حَاشَا</i> <i>فَاطِمَةَ وَلَا غَيْرَهَا / Üsâme, Fâtima dışında bana en</i> <i>sevimli gelen kişidir.⁹⁷ يَطْبَعُ الْمُؤْمِنُ عَلَى كُلِّ خُلُقٍ لَيْسَ</i> <i>الْخِيَانَةَ وَالْكَذِبَ / Mü'min, yalan ve ihanet hariç, bütün</i> <i>davranışları tatbik eder.⁹⁸ Sahih kitapların çoğunda</i> <i>zikredilmiş olup her üç hadisin zayıf veya mevzû</i> <i>olduğuna dair bir rivayete rastlanmamıştır. اَنَا أَفْصَحُ</i> <i>مَنْ نَطَقَ بِالضَّادِ بَيْدَ أَنِّي مِنْ قُرَيْشٍ وَاسْتَرْضَعْتُ فِي بَيْتِ سَعْدٍ</i> <i>/ Ben 'dâd' harfini en fasih söyleyenim. Ancak ben</i> <i>Kureyş kabilesindenim. Benî Sa'd kabilesine süt</i> <i>çocuğu olarak verildim.⁹⁹ Hadis, sahih kitaplarda</i> <i>mevcut olmayıp hadis âlimlerine göre, manası sahih</i> <i>ama senedinde garabet vardır.</i></p>
--	--

⁹⁶ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.223; el-Buhâri, *Câmi'*, VIII/110; Müslim, *a.g.e.*, I/200; İbn Mâce, *a.g.e.*, II/1432; es-Suyûtî, *Câmi'*, XXII/377; İbnu'l-Esîr, *Câmi'*, IX/187; el-Humeydî, *a.g.e.*, I/116; Fuâd 'Abdulbâkî, *a.g.e.*, I/87; en-Nevevî, Muhyiddîn Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref el-Hevrânî, (thk. Mâhir Yâsîn el-Fehl), *Riyâzu'z-Sâlihîn*, Dâru'l-Reyyân li'Türâs, Beyrût, trs., I/272.

⁹⁷ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.225. Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, IX/518; et-Tayâlisi, Süleymân b. Dâvud b. el-Cârûd, (thk. Muhammed b. 'Abdulmuhsin et-Türkî), *Musnedü Ebî Dâvud et-Tayâlisi*, Mektebetü'l-Ebû'l-Me'âdî, Beyrût, 1999, III/354; el-Buseyrî, Hâfız Şihâbuddîn Ahmed b. Ebû Bekir b. İsmail, *İthâfu'l-Hayreti'l-Mehere*, Dâru'l-Vatan li'n-Neşr, Riyâd, 1999, VII/258.

⁹⁸ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.224; es-Suyûtî, *Câmi'*, XXIV/144; el-Qazaî, Ebû 'Abdullah Muhammed b. Selâme b. Ca'fer, (thk. Hamdî b. 'Abdulmecîd), *Musnedü'ş-Şihâb*, el-Muessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1986, I/344; el-Beyhaqî, *a.g.e.*, VI/455; el-Mutteqâ, *a.g.e.*, III/385.

⁹⁹ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.211; İbn Hacer, Ebû Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed el-'Askalanî, *et-Tehlisü'l-Hubeyr fî Tahrîci Ehâdisi'r-Râfî'l-Kebîr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1989, IV/14.

Temyîz	1	<p>إِنَّ امْرَأَةً دَخَلَتْ النَّارَ فِي هَرَّةٍ / Bir kadın, kediden dolayı Cehenneme girmeyi hak etmiştir.¹⁰⁰ Kitaplarda, hadisin zayıf ve mevzû olduğuna rastlanmamıştır.</p>
Sıfatu'l-Muşebbehe	3	<p>صَفْرٌ وَشَاحِهَا / Sağ gözü şaştı.¹⁰¹ أَعْوَرَ عَيْنَهُ الْيَمْنَى / Bedeni cılızdır.¹⁰² شَتْنُ أَصَابِعِهِ / Parmakları eğri¹⁰³</p> <p>Deccâl'i tanıtan bu hadisler, sahih kitaplarda mevcut değildir.</p>
Taacub	1	<p>سُبْحَانَ اللَّهِ يَا أَبَا هَرٍّ، إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَا يَنْجَسُ / Allah'ı bütün noksan sıfatlardan tenzih ederim. Yâ Ebâ Hırr, mü'mîn murdar olmaz.¹⁰⁴ Hadis, Buhâri'nin sahihinde zikredilmiş olup, hadisin zayıf ve mevzu olduğuna dair bir rivayete rastlanmamıştır.</p>
Medh ve Zem Fiilleri	2	<p>إِنَّ اللَّهَ كَرِهَ لَكُمْ ثَلَاثًا: قِيلَ وَقَالَ، وَإِضَاعَةَ الْمَالِ وَكَثْرَةَ السُّؤَالِ / Şüphesiz Allah sizin için üç şeyi çirkin gördü: Dedikodu; malı zayi ve israf etmek; çok suâl sormak.¹⁰⁵ كَيْمَ حُمَا / Kim cuma</p>

¹⁰⁰ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.263; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XVI/344; et-Taberânî, Ebû'l-Qâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb, (thk. Târik b. 'Avzullah b. Muhammed, 'Abdulmuhsin b. İbrahim), *Mu'cemu'l-Evsat*, Dâru'l-Harameyn, Kâhire, 1994, VII/273; İbnu'l-Esîr, *Câmi'*, IV/526; İbn Hacer, Ebû Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed el-'Askalanî, *Itrâfu'l-Musnedi'l-Mu'telî bi Etrâfi'l-Musnedi'l-Hanbelî*, Dâru İbni Kesîr, Dimeşk, trs., VIII/47.

¹⁰¹ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.322; İbn Kesîr, *Tefsîr*, II/466; el-Buhâri, *Câmi'*, IV/167; et-Tirmizi, *a.g.e.*, IV/514; el-Mevsîli, *a.g.e.*, X/194; el-Bezzâz, Ebû Bekir Ahmed b. 'Amr b. 'Abdulhâlik, (thk. 'Âdil b. Sa'd), *el-Bahru'l-Zehân bi Musnedi'l-Bezzâz*, Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikmet, el-Medînetü'l-Munevvere, 2003, II/232; el-Humeydî, *a.g.e.*, II/126; es-Sibân, Muhammed b. Ali, (thk. Tâhâ 'Abdurraûf Sa'îd), *Hâşiyetü's-Sibân Şerhu'l-Eşmûnî li'l-Elfiyyeti İbni Mâlik*, Mektebetü't-Tavkitiyye, Beyrût, trs., I/1172; İbn Hişâm, *Lebîb*, I/599; es-Suyûtî, *Hem'*, III/84.

¹⁰² İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.322, el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I/159; es-Suyûtî, *Hem'*, III/84; es-Sibân, *a.g.e.*, I/1186

¹⁰³ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.322; es-Sibân, *a.g.e.*, I/1186; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I/159; es-Suyûtî, *Hem'*, III/84.

¹⁰⁴ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.325; el-Buhâri, *Câmi'*, I/65; Fuâd 'Abdulbâkî, *a.g.e.*, I/115.

¹⁰⁵ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.334; el-Buhâri, *Câmi'*, II/124; Müslim, *a.g.e.*, III/1341; el-Humeydî, *a.g.e.*, III/316; İbnu'l-Esîr, *Câmi'*, XI/722; el-Qazaî, *a.g.e.*, II/1156; es-Suyûtî, *Câmi'*, VIII/117; İbn Hibbân, *a.g.e.*, XIII/27.

		<i>günü abdest alırsa, ne güzel iş yapmış olur!</i> ¹⁰⁶ Sahih kitapların çoğunda zikredilmiş olup her iki hadisin zayıf veya mevzû olduğuna dair bir rivayete rastlanmamıştır.
Ef'alu't-Tafdîl	3	<i>فَهُوَ لَمَا سِوَاهَا أَضِيعُ / O, kendinden başkalarına nispetle, en malî zayı edendir.</i> ¹⁰⁷ <i>أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَحَبِّكُمْ إِلَيَّ</i> <i>وَأَقْرَبِكُمْ مِنِّي مَجَالِسُ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَحْسَنُكُمْ اخْتِلافًا / Kıyamet günü bana, sizin sevimli olanınız, meclisime en yakın olanınız, ahlakî en güzel olanınızdır.</i> ¹⁰⁸ Sahih kitapların çoğunda zikredilmiş olup her iki hadisin zayıf veya mevzû olduğuna dair bir rivayete rastlanmamıştır. <i>مَا مِنْ أَيَّامٍ أَحَبَّ إِلَى اللَّهِ فِيهَا الصَّوْمُ مِنْهُ فِي عَشْرِ ذِي الْحِجَّةِ</i> / İçinde oruç tutulup Allah'a en sevimli gelen gün, zî'l-hiccenin son on günüdür. ¹⁰⁹ Hadis, sahih kitaplarda mevcut olmayıp, nahiv eserlerinde zikredilmiştir.
Atf-ı Nesak	1	<i>كُلُّ شَيْءٍ بِقَضَاءٍ وَقَدَرٍ حَتَّى الْعَجْزُ وَالْكَيْسُ / Her şey kaza</i>

¹⁰⁶ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.335; İbn Hacer, Ebû Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed el-'Askalanî, (thk. Seyyid 'Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî), *ed-Dirâyetü fî Tahrîci Ehâdisi'l-Hidâye*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, trs., I/57, 'Abd b. Humeyd, İbn Nasr Ebû Muhammed el-Kisî, (thk. Mahmûd Muhammed Halîl es-Sa'adî), *Musnedü 'Abd b. Humeyd*, Mektebetü's-Sünne, Kâhire, 1988, I/326; ez-Zerqânî, Muhammed b. 'Abdubâki b. Yusuf, *Şerhu'z-Zerqânî 'alâ Muvadda İmâm Mâlik*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1990, I/303; el-Munâvî, Muhammed 'Abdurreûf, *Fayzu'l-Qadîr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1994, III/523.

¹⁰⁷ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.342; Mâlik b. Enes, *a.g.e.*, II/10; Müslim, *a.g.e.*, IV/1793; el-Beyhakî, *a.g.e.*, I/445; es-Suyûtî, *Câmi'*, XXVI/195; et-Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme, (thk. Muhammed Zuhrî en-Neccâr), *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1979, I/193; İbnu'l-Esîr, *Câmi'*, V/216.

¹⁰⁸ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.344; el-Mutteqâ, *a.g.e.*, IV/8; ez-Zerqânî, *a.g.e.*, I/34; İbn Hacer, Ebû Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed el-'Askalanî, (thk. Ahmed b. Ali b. Hacer Ebû'l-Fadl), *Fethu'l-Bârî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1959, VI/4; el-Munâvî, *a.g.e.*, I/322; el-'Aynî, *a.g.e.*, XXI/158.

¹⁰⁹ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.347; İbn Hişâm, Muhammed 'Abdullah Cemâleddîn b. Yûsuf, (thk. 'Abdulğani ed-Dekar), *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb*, eş-Şeriketü'l-Muttehide li't-Tevzî', Dimeşk, 1984, I/533; es-Sibân, *a.g.e.*, I/77; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I/86; el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II/10; İbn 'Ukeyl, *a.g.e.*, I/159, III/188; Ebû'l-Bekâ, Muhyiddîn 'Abdullah b. Hüseyin b. 'Abdullah el-'Akberî, (thk. Gâzî Muhtâr Taleymât), *el-Lubâb fî 'İleli'l-Binâi ve'l-Î'râb*, Dâru'l-Fiker, Dimeşk, 1995, I/447; İbn Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. Sehl, (thk. 'Abdulhuseyin el-Fetelî), *el-Uşûl fî'n-Nahv*, el-Muessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1988, II/42.

		<i>ve kadere göre cereyan eder, hatta bir işte başarılı olma veya yapamama da buna dahildir.</i> ¹¹⁰ Sahih kitapların çoğunda zikredilmiş olup hadisin, zayıf veya mevzû olduğuna dair bir rivayete rastlanmamıştır.
Bedel	1	إِنَّ الرَّجُلَ لَيُصَلِّي الصَّلَاةَ وَمَا كُتِبَ لَهُ نِصْفُهَا ثُلُثُهَا رُبُعُهَا ... إِلَى عَشْرُهَا / Kişi namazını kılar, ancak yarısı, üçte biri, dörtte biri, ... onda biri, sevabı yazılır. ¹¹¹ Sahih kitapların çoğunda zikredilmiş olup hadisin, zayıf veya mevzû olduğuna dair bir rivayete rastlanmamıştır.
İhtisâs	1	نَحْنُ مَعَاشِرَ الْأَنْبِيَاءِ لَا نُورَثُ / Biz Peygamberler topluluğu, bize varis olunmaz. ¹¹² Sahih kitapların çoğunda zikredilmiş olup hadisin zayıf ve mevzû olduğuna dair bir rivayete rastlanmamıştır.
Gayr-ı Munsarîf	1	صَلَاةُ اللَّيْلِ مِثْلِي مِثْلِي / Gece namazı, iki ikidir. ¹¹³ Sahih kitapların çoğunda zikredilmiş olup hadisin, zayıf veya mevzû olduğuna dair bir rivayete rastlanmamıştır.
İ'râbu'l-Fiil	1	مَنْ أَكَلَ مِنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ فَلَا يَقْرَبُ مَسْجِدَنَا يُوَدِّنَا بِرِيحٍ

¹¹⁰ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.375; er-Rebî', İbn Habîb b. Ömer el-Ezdî, (thk. Muhammed İdrîs ve 'Âşûr b. Yusuf), *el-Câmi'u's-Sahîhi Musnedi'l-İmâmi'r-Rabî'*, Saltanatü 'Ammân, Beyrût, 1994, I/47; ez-Zerkeşî, Bedreddîn Muhammed b. 'Abdullah b. Bahâdır, (thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Qur'ân*, Dâru İhyâi't-Türâs, Beyrût, 1957, IV/272; es-Suyûtî, *Hem'*, III/223.

¹¹¹ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.395; İbn 'Âdil, *a.g.e.*, VIII/477.

¹¹² İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.431; er-Rebî', *a.g.e.*, I/261; İbnu'l-Mulqın, Serâceddîn Ebû Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed, (thk. Hamdî b. 'Abdulmecîd), *Tezkiretü'l-Muhtâc ilâ Ehâdîsi'l-Minhâc*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrût, 1994, XXI/1; İbn Hacer, *Bârî*, XII/8; el-'Aynî, *a.g.e.*, XXI/348; İbn Battâl, *a.g.e.*, VIII/345.

¹¹³ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.455; Mâlik b. Enes, *a.g.e.*, II/168; el-Buhâri, *Câmi'*, II/24; Müslim, *a.g.e.*, III/1350; en-Nesâî, *a.g.e.*, III/228; Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'eb es-Sicistânî, *Süneni Ebî Dâvûd*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrût, trs., I/509; et-Tirmizi, *a.g.e.*, II/300; İbn Mâce, *a.g.e.*, I/418; İbn Hibbân, *a.g.e.*, VI/353; el-Beyhakî, *a.g.e.*, II/162; es-Suyûtî, *Câmi'*, XIII/493; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, VIII/457.

		<p>الثوم / <i>Sarımsak ağacından kim yerse mescidimize yaklaşmasın. Zira sarımsağın kokusu bize eziyet verir.</i>¹¹⁴ Hadis, sahih kitaplarda mevcut olmayıp, zayıf hadisleri nakleden eserlerde zikredilmiştir.</p>
‘Avâmilu’l-Cezm	3	<p>من يقيم ليلة القدر، إيماناً واحتساباً، غفر الله ما تقدم من ذنبه / <i>Her kim îmânından dolayı ve ecrini yalnız Allah'tan umarak kadir gecesini tâatle geçirirse, onun lehine geçmiş günâhları mağfiret olunur.</i>¹¹⁵ فإن جاء صاحبها</p> <p>وإلا فاستمتع بها / <i>Buluntu malın sahibi gelirse malı ona verirsin. Şayet gelmezse maldan faydalanabilirsin.</i>¹¹⁶ Sahih kitapların çoğunda zikredilmiş olup her iki hadisin zayıf veya mevzû olduğuna dair bir rivayete rastlanmamıştır. فُؤمُوا فِإلًا</p> <p>صَلِّ لَكُمْ / <i>Kalkın, size namaz kaldıracağım.</i>¹¹⁷ Hadis, sahih kitaplarda mevcut olmayıp zayıf eserlerde zikredilmiştir.</p>
Edatları أما ولولا ولوما	1	<p>/ ما بال أقوام يشترطون شروطا ليست في كتاب الله / <i>İnsanlara ne oluyor ki, Allah'ın Kitap'ında olmayan şartlar koşuyorlar.</i>¹¹⁸ Sahih kitapların çoğunda</p>

¹¹⁴ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.487; et-Taberânî, *Evsat*, III /303; el-Mutteqâ, *a.g.e.*, XV/269.

¹¹⁵ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.497; el-Buhâri, *Câmi* ' , I/21.

¹¹⁶ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.499; el-Buhâri, *Câmi* ' , III/24; Müslim, *a.g.e.*, I/516; el-Beyhaqî, *a.g.e.*, VI/193; es-Suyûtî, *Câmi* ' , XIII/493; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, VIII/457, Ebû Dâvûd, *a.g.e.*, II/62; Ebû 'Avâne, Ya'kub b. İshâk el-Esferânî, *Musnedü Ebî 'Avâne, Dâru'l-Ma'rife*, Beyrût, trs., IV/176; et-Tayâlisi, *a.g.e.*, I/447; et-Tahâvî, *Me'ânî*, IV/137; et-Tahâvî, *Müşkil*, IV/137; el-Humeydî, *a.g.e.*, I/251; İbnu'l-Esîr, *Câmi* ' , X/703.

¹¹⁷ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.492; el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XVI/188.

¹¹⁸ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.509; el-Buhâri, *Câmi* ' , III/198; en-Nesâî, *a.g.e.*, VI/164; İbn Hibbân, *a.g.e.*, X/93; ed-Dârequtnî, Ali b. Ömer b. Hüseyin, (thk. Seyyid 'Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî), *Sünenü'd-Dârequtnî, Dâru'l-Ma'rife*, Beyrût, 1966, III/22; el-Beyhaqî, *a.g.e.*, VII/132; es-Suyûtî, *Câmi* ' , IX/476; el-Humeydî, *a.g.e.*, I/118; et-Taberânî, *Kebîr*, X1 /283; et-Tahâvî, *Me'ânî*, IV/43; et-Tahâvî, *Müşkil*, VI/324.

	zikredilmiş olup hadisin, zayıf veya mevzû olduğuna dair bir rivayete rastlanmamıştır.
--	--

Müellifimiz, yukarıda zikrettiğimiz hadisleri daha çok şu amaçla kullanmıştır:

a) Hadisleri, kelimelerin anlamını açıklarken kullanmıştır:

Kelime derken bazen kelâm kastedilir, kelâm ise manaya delalet eden söz demektir. Nitekim hadiste: *أَصْدَقُ كَلِمَةٍ قَالَهَا الشَّاعِرُ كَلِمَةٌ لَبِيدٍ أَلَّا كُلُّ شَيْءٍ مَّا خَلَا اللَّهَ بَاطِلٌ* / *Sözün en doğrusu Şâir Lebîd'in söylediği Allah'ın dışında her şey bâtıldır.*¹¹⁹ şeklinde gelmiştir.

b) Hadisleri, sarf kaidelerini açıklarken kullanmıştır:

سِنِينَ kelimesi bazen 'حِينَ' gibi i'râbını hareke ile alır, sonundaki 'nûn' tenvin alır. Nitekim bir hadiste: *اللَّهُمَّ ، اجْعَلْهَا عَلَيْهِمْ سِنِينَ كَسِنِينَ يُوسُفَ* / *Allah'ım onlara Yûsuf a.s verdiği gibi kıtlık yılları ver.*¹²⁰ buyrulmuştur. Merfû' zamirlerden sonra, zamir geleceksen vucûben muttasıl olarak gelir: *أَعْطَيْتَكَ* / *Sana ikram ettim.* *أَكْرَمْتُكَ* / *Sana verdim.* Mansup zamirden sonra, zamir gelirse, muttasıl veya munfasıl olarak gelebilir. Muttasıl olarak gelmesi daha uygundur. Zira hadiste: *إِنْ يَكُنْ فَلَنْ تَسْلُطَ عَلَيْهِ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ* / *Ona dokunma, eğer bu çocuk o Deccâl ise, sen onu vurmaya me'mûr ve muktedir kılınmadın. Eğer Deccâl değil ise onu öldürmekte senin için hiçbir hayır yoktur.*¹²¹ şeklinde muttasıl olarak gelmiştir.

c) Hadisleri, Nahiv Kaidelerini Açıklarken Kullanmıştır

¹¹⁹ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.7; el-Buhâri, *Câmi'*, IV/1768; Müslim, *a.g.e.*, IV/1768; İbn Mâce, *a.g.e.*, I/1236; es-Suyûtî, *Câmi'*, IV/437; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XV/54; el-Mevsîli, *a.g.e.*, X/409; el-Mervezî, *a.g.e.*, I/362; İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, XIII/285; et-Tahâvî, *Müşkil*, VIII/338; et-Taberi, *Âsâr*, II/658.

¹²⁰ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.27; İbn Hişâm, *Evdâh*, I/82; Fahru'r-Râzî, *a.g.e.*, I/2042; İbn 'Âdil, *a.g.e.*, VII/447; el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, IX/31; İbn 'Âşûr, *a.g.e.*, XXVI/ 339; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, XXXVIII/320; İbn 'Ukeyl, *a.g.e.*, I/65.

¹²¹ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.39; el-Buhâri, *Câmi'*, II/94; es-Se'âlebi, *a.g.e.*, III/171; Müslim, *a.g.e.*, IV/2244, et-Taberânî, *Musned*, III/44; İbnu'l-Esîr, *Câmi'*, X/364; Fuâd 'Abdulbâkî, *a.g.e.*, I/916; el-'Aynî, *a.g.e.*, XXII/146.

Mef'ûl leh, olan kelimedede bulunan ta'lîl lâmı yerine في harf-i ceri gelebilir.

Nitekim bir hadiste: دَخَلَتْ امْرَأَةٌ النَّارَ فِي هَرَّةٍ رَبَطَتْهَا فَلَمْ تُطْعَمْهَا وَلَمْ تَدْعُهَا تَأْكُلْ مِنْ خَشَاشٍ

من يمت ليلة / الأَرْضُ / حتى ماتت / Bir kadın, kediye hapsetmesi, yerin otlarından yemesi için bırakmaması, hatta sonunda kedinin ölmesi sebebiyle, cehenneme girmeyi hak etti.¹²²

Şart cümlesinde fiili muzâri, cevap cümlesinde fiili mâzînin gelmesi durumu âlimler arasında tartışmalıdır. Nahivcilerin çoğunluğuna göre bu ancak zaruret durumunda geçerlidir. Müellifimize göre bu sahîh değildir. Zirâ hadisinde: من يمت ليلة

القدر إيماناً واحتساباً، غفر الله ما تقدم من ذنبه / Her kim îmânından dolayı ve ecrini yalnız Allah'tan umarak kadir gecesini tâatle geçirirse, onun lehine geçmiş günâhları mağfîret olunur.¹²³ Burada şart cümlesi muzâri ve cevap cümlesi ise mâzî fiillerle gelmiştir.

Cinsini nefyeden 'lâ'nın haberi, bilinmeyen bir şey ise, vucûben zikredilmesi gerekir: لا أحدٌ أغيرُ من الله / Mü'minleri Allah'tan ziyâde fenalıklardan koruyan bir kimse yoktur.¹²⁴ Haber, belirsiz olduğundan, lafzen zorunlu olarak gelmiştir.

İbnu'n-Nâzım, Peygamberimizin hadisleri yanında sahâbe sözlerinden de yararlanmıştı. Aşağıda bir tablo şeklinde bunlara yer vermeyi uygun buluyoruz.

HADİSİN KONUSU	SAYISI	HADİS VE ANLAM	HADİS'İN SAHİBİ
İbtidâ	1	تَمْرَةٌ خَيْرٌ مِنْ جَرَادَةٍ / Bir hurma, avlayacağın bir çekirgeden daha hayırlıdır. ¹²⁵	İbn 'Abbâs

¹²² İbnu'n-Nâzım, a.g.e., s.198; es-Suyûtî, *Câmi'*, XII/456; el-Mutteqâ, a.g.e., XV/38; el-Buhâri, *Câmi'*, IV/130; Ahmed b. Hanbel, a.g.e., X/II509; el-Mevsîli, a.g.e., X/346; İbnu'l-Esîr, *Câmi'*, IV/525.

¹²³ İbnu'n-Nâzım, a.g.e., s.497; el-Buhâri, *Câmi'*, I/21.

¹²⁴ İbnu'n-Nâzım, a.g.e., s.140; el-Buhâri, *Câmi'*, VI/57; Müslim, a.g.e., IV/2114; et-Tirmizi, a.g.e., V/542; en-Nesâî, a.g.e., VI/345; es-Suyûtî, *Câmi'*, XV/463; Ahmed b. Hanbel, a.g.e., VI/113; İbn Ebî Şeybe, a.g.e., I/247; et-Taberânî, *Kebîr*, XXIV/83; İbnu'l-Esîr, *Câmi'*, VIII/431; el-Humeydî, a.g.e., I/123; Fuâd 'Abdulbâkî, a.g.e., I/849; el-Beyhaqî, a.g.e., IV/419; el-Mutteqâ, a.g.e., III/385; el-'Aynî, a.g.e., XXVII/212; İbn Battâl, a.g.e., X/442.

¹²⁵ İbnu'n-Nâzım, a.g.e., s.81; es-Suyûtî, *Câmi'*, XXVII/82; el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XX/39; İbn Ebî Şeybe, a.g.e., VIII/737; Mâlik b. Enes, a.g.e., II/300; ez-Zeyle'î, a.g.e., III/137; el-Mutteqâ, a.g.e., XV/38; el-Beyhaqî, a.g.e., V/245; İbn Hacer, *Bârî*, IX/266; el-'Aynî, a.g.e., XXIX/422.

Ef'âlu'l- Mukârebe	1	الشَّمْسُ أَنْ تَغْرُبَ حَتَّى كَادَتْ ما كِدْتُ أَنْ أُصَلِّيَ الْعَصْرَ / <i>Nerdeyse</i> <i>ikinci namazını kılamayacaktım.</i> <i>Güneş batmak üzere idi</i> ¹²⁶	İbn 'Abbâs Ömer b. el-Hattâb
Fâ'îl	1	وَلَوْ أَنَّ مَجْدًا أَخْلَدَ الدَّهْرَ وَاحِدًا مِنَ النَّاسِ أَبْقَى مَجْدُهُ الدَّهْرَ مُطْعِمًا / <i>Şerefli</i> <i>kimselerden bir kişi kalsa, Mut'im b.</i> <i>'Adî, olurdu.</i> ¹²⁷	Hassân b. Sâbit
İ'mâlu'l- Mastar	1	مِنْ قُبْلَةِ الرَّجُلِ إِمْرَأَتُهُ الْوُضُوءُ / <i>Kişinin</i> <i>eşini öpmesinden abdest gerekir.</i> ¹²⁸	'Âişe
Taaccub	1	مَا أَحْسَنَ فِي الْهَيْجَاءِ لِقَاءَهَا! وَأَكْثَرَ فِي الزِّيَابِ عَطَاءَهَا! وَأَثْبَتَ فِي الْمَكْرُمَاتِ بِقَاءَهَا / <i>Onların şavaştta bir araya</i> <i>gelmeleri ne kadar güzeldir! Şiddet</i> <i>anlarında ne kadar çok verirler! Ne</i> <i>kadar sürekli ikram ederler!</i> ¹²⁹	'Amr b. Mu'di Yekrab
Tahzîr ve'l- İğrâ	1	إِيَّايَ وَأَنْ يَخْذِفَ أَحَدُكُمْ الْأَرْنَابَ / <i>Sizden</i> <i>birinizin taşla tavşana vurmasını</i> <i>yasakladım.</i> ¹³⁰	Ömer b. el-Hattâb

¹²⁶ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.112; Ebû 'Avâne, *a.g.e.*, I/298.

¹²⁷ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.166; Ebû Dâvûd, *a.g.e.*, XIV/267; İbn 'Ukeyl, *a.g.e.*, II/108; İbn Hişâm, *Lebîb*, I/639; es-Sibân, *a.g.e.*, I/80.

¹²⁸ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.298; Mâlik b. Enes, *a.g.e.*, II/60; ed-Dârequtnî, *a.g.e.*, I/136; İbnu'l-Esîr, *Câmi'*, VII/205.

¹²⁹ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.332; el-Galâyinî, Mustafa, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, Şebketü'l-Mişkâti'l-İslâmiyye, Beyrût, trs., III/14; İbn 'Ukeyl, *a.g.e.*, III/157; es-Suyûtî, *Hem'*, III/50; el-Murâdî, Ebû Muhammed Bedreddîn Hasan b. Qâsım b. 'Abdullah b. Ali, (thk. 'Abdurrahman Ali Süleymân), *Tavzihu'l-Meqâsîd ve'l-Mesâlik bi Şerhi Elfiyyeti İbni Mâlik*, Dâru'l-Fiker, Beyrût, 2008, II/900.

¹³⁰ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.433.

'Avâmilü'l-Cezm	1	<p>إِنَّ أَبَا بَكْرٍ رَجُلٌ أَسِيفٌ مَتِي يَقُومُ مَقَامَكَ رَقًّا</p> <p>/ Ebû Bekir ah çeken birisidir. Ne zaman senin makamına çıkarsa ince davranır.¹³¹</p>	'Âişe
-----------------	---	---	-------

Tablodan da anlaşılacağı üzere müellifimiz sahabe sözlerinden çok az yararlanmıştır.

1.1.1.3.Şiir

Dil âlimleri, bedevilerden, muhaddislerden, şâirlerden gelen şiir ve sözleri incelemişler, şâirleri ve şiirlerini eleştirmişlerdir. Arapça'sına güvenilenlerin kelamıyla delil getirilebileceği hususunda, görüş birliğine varmışlardır. Nahivciler, zaman, mekân ve ictimâî açıdan kimden delil olarak şiir alınacağı ve istişhâdda bulununabileceği hususunda bazı şartlar ileri sürmüşlerdir;

a) Günlük konuşma değil de, edebiyat açısından nahivcilerin takdirini kazanması lazımdır. Kur'an-ı Kerîm, hadis, şiir, atasözleri ve mesellerden farklı bir lehçede gelmemesi gerekir.¹³²

b) Arap yarımadasında bulunan kabilelerin rivayet ettiğine uygun olması lazımdır. Çünkü bu Arapların konuştuğu saf Arapça'dır. Buna başka lehçe ve şiveleler karışmamıştır. Dil âlimleri bir kelimenin bile aslını öğrenmek için bunların bulunduğu yerlere seyahatler düzenlemiştir. Dolayısıyla rivayet edilen şiirlerin, bu kabilelerin rivayetlerine, dil ve gramer açısından uygun olması gerekir.¹³³

c) Fesâhat asrı diye isimlendirilen dönemde geçerli olan dil kaideleri ile delil getirilen şiirin, uygunluk arzemesi gerekir.¹³⁴

Dil âlimleri, şâirleri yaşadıkları dönemi dikkate alarak tabakalara ayırmıştır. Kendileri delil getirilen şâirlerin şiirleri hakkında dilcilere bilgiler vermiştir.¹³⁵

a) Câhilî: Cahiliyye döneminde yaşayıp İslâm'ın başladığı döneme yetişemeyen, İmruu'l-Kays, 'Âmir b. Cuveyn, 'Adî b. Zeyd ve 'Antere gibi şâirlerdir.

¹³¹ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.497; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I/364; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, Dâru'l-Me'ârif, Beyrût, trs., IV/473. es-Sibân, *a.g.e.*, VI/25.

¹³² Temâm Hasan, *el-Usûl*, Dâru's-Seqâfeti'l-Mağrib, Kâhire, 2012, s.99.

¹³³ el-Efğânî, Sa'îd, *Usûlu'n-Nahv*, Mudiriyyetü'l-Kutub ve'l-Metbû'âtü'l-Cami'iyye, Kâhire, s.24; es-Suyûtî, Celâleddîn 'Abdurrahman, *el-İqtirâh fi 'İlmi Usûli'n-Nahv*, (thk. Ahmed Qâsım), el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrût, 1976, I/211,212.

¹³⁴ Temâm Hasan, *a.g.e.*, s.100.

¹³⁵ el-Efğânî, *a.g.e.*, s.19; el-Bağdâdî, *a.g.e.*, I/27.

b) Muhadramûn: Cahiliyye döneminde yaşayıp İslâm'ın başladığı döneme yetişen, Hassân b. Sâbit, 'Amr b. Şe's, Cubeyr b. 'Abrurrahman ve Hind b. 'Atbe gibi şâirlerdir.

c) İslâmî: İslâmiyetin başlangıcını idrak edip cahiliyye döneminde yaşamayan, 'Adîl b. el-Ferh, el-Ahtal, 'Ubeyde b. Rabî'a ve 'Abdullah b. Revâha gibi şâirlerdir.

d) Muvelledûn: Kendilerine muhaddisûn da denir. Hicrî 160'dan sonra gelen, Sinân b. el-Fehl, Ebû Hafs eş-Şidrancî, Ebân el-Lâhikî gibi şâirlerdir.

Âlimler Câhilî ve Muhadramûn tabakalardan olan şâirelerin şiirleri ile delil getirilmesinde ittifak etmişlerdir. İslâmî tabakadan olan şâirlerin şiirleri ile delil getirilmesi hususunda ise iftilaf etmişlerdir. Bazıları, dilde otorite kabul edilen Ebû'l-'Alâ el-Me'arrî, gibi âlimlerin şiirlerinin delil getirilebileceğini savunmuşlardır.¹³⁶ Âlimlerin çoğu, Muvelledûn tabakasından olan şâirlerin şiirleri ile delil gerilmesinin uygun olmadığını savunmuştur. Zamahşeri ve İbnu'l-Hâcib, gibi dilciler ise bu tabakadan olup kendisine güvenilen dilcilerin şiirlerinin delil olarak getirilmesini uygun görmüşlerdir.¹³⁷

İbnu'n-Nâzım eserinde nahvin konularına delil getirirken 699 şiir kullanmıştır. Dil âlimlerin nahivde delil olmayacağını söylemesine rağmen, Arap dilinde önemli kaynaklardan kabul edilen eserlerde geçen 169 şiirin şâirini belirtmeden eserine

¹³⁶ el-Qayravânî, Ebû Ali Hasan b. Raşîk, *el-'Umde fî Mehâsini's-Şi'ri ve Âdabihi*, Dâru'l-Cîl, Beyrût, 1981, I/90.

¹³⁷ Câl, Mahmûd, *a.g.e.*, s.120; İbnu'l-Hâcib, Muhammed b. Hasan er-Ridâ, (thk. Yusuf Hasan Ömer), *Şerhu'l-Kâfiye*, Câmi'atü Qârayûns, Libyâ, 1978, I/2, 211.

almıştır.¹³⁸ Geri kalan 530 şiiri, 225 şâirden almıştır. Bunlardan 71'i Cahilî, 29'u Muhadramûn, 109'u İslâmî, 16'sı Muvelledûn dönemine ait şâirlerdir.¹³⁹

İbnu'n-Nâzım'ın eserinde şiirlerini aldığı şâirleri ve ait oldukları dönemleri aşağıda bir tablo şeklinde sunmayı uygun görüyoruz.

ŞAİRİN İSMİ	ŞİİR SAYISI	AİT OLDUĞU DÖNEM	ŞAİRİN İSMİ	ŞİİR SAYISI	AİT OLDUĞU DÖNEM
Ali b. Ebî Tâlib	1	İslâmî	'Amr b. Şe's	1	Muhadramûn
'Abd Yegûs b. Vakkâs	1	Cahilî	'Âmir b. Cüveyn	1	Cahilî
'Adîl b. el-Ferh	1	İslâmî	'Abdullah b. Hemâm es-Selûlî	1	İslâmî
İbn A'rabî	1	Muvelledûn	'Amr b. Me'dî Kerb ez-Zebidî	1	İslâmî
'Abdullah b. Müslim el-Huzeylî	1	İslâmî	'Avîf el-Qavâfî	1	İslâmî
Ebân el-Lâhikî	1	Muvelledûn	'Amâra b. Râşid	1	İslâmî

¹³⁸ Bkz. İbn Hişâm, *Evdâh*; İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.41, 44, 113, 131, 361, 184, 419, 440; İbn Manzûr, *a.g.e.*; İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s. 209, 392, 477, 488, 546, 599, 617; el-Bağdâdî, *a.g.e.*; İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s. 279, 399, 400, 461; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s. 93, 236, 246, 254, 283, 335, 482, 497; Sîbeveyh, *a.g.e.*; İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s. 233, 387; İbn Mâlik, Cemâleddîn Muhammed, (thk. Raşid 'Abdurrahman el-'Abedî), *Şerhu 'Umdeti'l-Hâfiz*, İhyâu't-Türâs fi Vizâreti'l- Evkâf, Irak, 1997; İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s. 387; eş-Şanqaydi, Ahmed b. Emîn, (thk. Muhammed Bâsil 'Uyunu's-Sûd), *ed-Durer*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1998; İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.215, 223, 247, 259, 332, 360, 422, 501; İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osman, (thk. Muhammed Ali Neccâr), *el-Hesâis*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrût, trs.; İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.293, 490; İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.132, 162, 290, 356, 472; es-Suyûtî, Celâleddîn 'Abdurrahman, (thk.'Abdulâlim Sâlim Mukerrem), *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, el-Muessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1985; İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.34, 81, 103, 184, 186, 205, 273, 476; İbn Hişâm, Muhammed 'Abdullah Cemâleddîn b. Yûsuf, (thk. 'Abbâs Mustafa Salih), *Tahlîsu's-Şevâid ve Tahlîsu'l-Fevâid*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrût, 1986; İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.43, 67, 111, 112, 124, 135, 147, 166, 492.

¹³⁹ Ferrûh, Ömer, *el-Edebü'l-Qadîm*, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrût, trs., s.7-15; er-Râfî'î, Mustafa Sâdik, *Târîhu Âdâbi'l-'Arab*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrût, 2012, III/43; Ferrûh, Ömer, *el-'Asru'l-'Abbâsiye*, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrût, trs., s.7-16.

‘Amere el-Ceşîme	1		‘Ubeyde b. Rabi‘a	1	İslâmî
‘Acîr es-Selûlî	1	İslâmî	‘Amr b. Kulsûm et-Tağlebî	1	Cahilî
‘Amr b. Qîâs el-Merâdî	1	Cahilî	‘Abdullah ez-Zibe‘râ	1	İslâmî
Albâ b. Erkâm	1	Cahilî	‘Abîd b. el-Abras el-Esedî	1	Cahilî
‘Alkame b. ‘Abde	2	Cahilî	‘Âtike bint. Zeyd	1	İslâmî
Cubeyr b. ‘Abrurrahman	1	Muhadramûn	‘Adî b. Zeyd	2	Cahilî
‘Avâm b. ‘Ukbe	1	İslâmî	‘Ubeyde b. Hâris ‘Abdulmuttalib	2	Cahilî
el-‘Ayn el-Munkari	1	İslâmî	‘Abdullah b. Revâha	2	İslâmî
‘Avf b. el-Hara‘	1	Muhadramûn	Ehîha b. el-Cellâh	1	İslâmî
el-Ahves	4	İslâmî	Ebû Muhcin es-Sakafî	1	İslâmî
el-Ahtal	4	İslâmî	Ebû Kebîr el-Huzelî	1	Muhadramûn
el-A‘şâ Meymûn b. Qays	19	Cahilî	Ebû Hafs eş-Şıdrancî	1	Muvelledûn
el-‘Accâc	13	İslâmî	Harîs b. ‘Înâb		İslâmî
‘Abbâs b. Mirdâs	7	İslâmî	Ebû Esîde ed-Dubeyrî	1	Cahilî
‘Antere	2	Cahilî	Hamîd el-Erkad	1	İslâmî
Buheyr b. Ganîme	1	İslâmî	Ebû Sehm el-Huzeylî	1	Muhadramûn

Bıřr b. Ebî Hâzim el-Esedî	2	Cahilî	Ebû el-‘ÿyâl el-Huzelî	1	Muhadramûn
İsimsiz	169	İsimsiz	Enes b. Zuneym	2	Muhadramûn
Bint. Murre b. Âhân	1	Cahilî	Ebû Mukdâm	1	İslâmî
Cezîme el-Ebrař	1	Muvelledûn	Ebû Mervân	1	Muvelledûn
Cendeb b. ‘Amr	1	İslâmî	el-Ezbad b. Karî‘	1	Cahilî
Cirânü’l-‘Avd	1	Muhadramûn	Ebû’l-‘Alâ el-Me‘arrî	1	İslâmî
Cemîl Buseyne	3	İslâmî	Ebû Sahr el-Huzelî	2	İslâmî
Cemîh el-Esedî	1	Cahilî	Ebû Necm el-‘Âcelî	2	İslâmî
Cerîr	19	İslâmî	Ebû Esved ed-Duvelî	2	İslâmî
Dırâr b. el-Hattab	1	İslâmî	Ebû Zubeyd et-Tâ‘î	3	İslâmî
Darâr b. el-Ezver	1	Muhadramûn	Ebû Tâlib	3	Cahilî
Dûser b. Duhbel	1	Cahilî	Ebû Du‘âd el-Eyâdî	3	Cahilî
Damre b. Câbir en-Nehşelî	2	Cahilî	Esved b. Ya‘fer	3	Cahilî
‘Amara el-Ceřîmi	1	Cahilî	Ebû Cendel et-Tahavî	1	İslâmî
ed-Duryed b. es-Samme	2	Cahilî	Ebû Tamahân el-Yaqınî	1	İslâmî
Ebû Harrâř	1	Cahilî	Eřca‘ b. ‘Amr es-	1	Muvelledûn

el-Huzelî			Sulemî		
Ebû 'Izze 'Amr b. 'Abdullah	1	Cahilî	Efnûn et-Tağlebî Sarîm b. Mu'sîr	1	Cahilî
Ebû Hizâm el-'Ukeylî	1	İslâmî	Hind b. 'Atbe	1	Muhadramûn
Ebû Zeyd el- Ensârî	1	Muvelledûn	Humeyd b. Sevr el-Hilâlî	2	İslâmî
Evs b. Hacer	1	Cahilî	Harîs b. 'Ubâd el-Bekrî	2	Cahilî
Ebû Hayye en-Nemîryyi	1	Muhadramûn	Hâtem b. 'Abdullah et-Ta'î	2	Cahilî
Ebû Bekr el- Esved	1	Cahilî	Hudbe b. Haşrem	2	İslâmî
Ebû Zueyb el- Huzelî	7	İslâmî	Cerûl b. Evs	3	İslâmî
İbn ed- Dumîne	1	İslâmî	Hıtâm el- Mecâşî'î	3	Cahilî
Ebû Havl el- Humeyrî	1	Muvelledûn	Hüseyn b. Mutîr	1	Muhadramûn
Ferazdak	26	İslâmî	Hassân b. Sâbit	8	Muhadramûn
Fadl b. 'Abbâs	1	İslâmî	Hancer b. Sahr el-Esedî	1	Cahilî
Find ez- Zimmânî	1	Cahilî	Muğîra b. Habnâ	1	İslâmî
Geylân b. Hureys	2	İslâmî	İsmâil b. Ahmer	2	Muvelledûn
Harnek bint. Bedr	1	Cahilî	İbn Mevlâ Muhammed b. 'Abdullah	2	İslâmî
Halîfe b. Berâz	1	Cahilî	İmruu'l-Qays	13	Cahilî

Hâlid b. et-Teyfân	1	İslâmî	Haddâş b. Zuheyr el-‘Âmirî	1	Cahilî
Hamîd el-Erkad	1	İslâmî	İbn Revâhe	1	İslâmî
Hâris b. Nuheyk	1	İslâmî	İbn Miyâde	1	Muhadramûn
Hâris b. Halze	1	Cahilî	Qatîle bint. en-Nadr	1	Muhadramûn
Hâris b. Hâlid el-Mahzûnî	1	İslâmî	Qays b. el-Hadîm	1	Cahilî
Hâris b. Kelde	1	İslâmî	Şemmah Dirâr	2	İslâmî
Hâris b. Zâlim	1	Cahilî	Qallah b. Hazen	1	Cahilî
Hazîn el-Qinânî	1	İslâmî	Qâsım b. Mu‘ni	1	Muvelledûn
Quhayf el-‘Ukaylî	1	İslâmî	Mutelemmis	2	Cahilî
Qays b. Zerîh	1	İslâmî	Mirâr el-Esedî	2	İslâmî
Qays b. Husayn	1	İslâmî	Musekkıb el-‘Abedî	2	Cahilî
Qarîd b. Enîf	1	Cahilî	Miskîn ed-Dârimî	3	İslâmî
el-Qinânî	1	Cahilî	Manzûr b. Sahîm	2	Muhadramûn
Ka‘b b. Cuayl	1	İslâmî	Muğlis b. Lekîd	2	Cahilî
Kelce el-Yerbû‘i	2	Cahilî	Mâlik b. Rukya	1	İslâmî
Ka‘b b. Zuheyr	2	İslâmî	Mafsal ed-Dabî	1	Muvelledûn
Ka‘b b. Mâlik	2	İslâmî	Mudris b. Rabi‘î	1	Cahilî
Qadâmî et-Tağlebî	6	İslâmî	Müslim b. Ma‘bed	1	İslâmî

Quseyr Azze	6	İslâmî	Metrûd b. Ka' b el-Hazâî	1	Cahilî
Kumeyt b. Zeyd el-Esedî	7	İslâmî	Ma'nu b. Evs	1	İslâmî
Samme b. 'Abdullah el- Quşeyrî	2	İslâmî	Merrâr b. Munqid el- 'Adevî	1	İslâmî
Lebîd b. Rebî 'a	8	Muhadramûn	Muğîre b. Habnâ	1	İslâmî
Leylâ el- Ehîliyye	1	Muvelledûn	Munzir b. Dirhem el-Kelebî	1	İslâmî
Mutemmim b. Nuveyre	1	İslâmî	Muhammed b. 'Abdullah el- 'Atbî	1	Muvelledûn
Meysûr bint Bahtel	1	İslâmî	Mezâhim b.el- 'Ukeylî	2	İslâmî
Muhabbel es- Sa'adî	1	İslâmî	Mecnûn Leylâ	7	İslâmî
Muhammed b. Îsâ b. Talha	1	İslâmî	Nehşel b. Harâ	1	Muhadramûn
Mirâr b. Selâm el- 'Acelî	1	Cahilî	Nâfi' b. Qutbe el-Esedî	1	Muhadramûn
Mu'âviye b. Ebî Sufyân	1	İslâmî	Nufeyl b. Habîb el-Humeyrî	1	Cahilî
Mutenahhil el-Huzelî	1	Muhadramûn	Nevvâh el-Kilâbî	1	Cahilî
Mâlik b. er- Rayb	1	İslâmî	Nemr b. Tûleb	6	Muhadramûn
Merdâs b. Hemâs	1	İslâmî	Nu'mân b. Beşîr	1	Cahilî
Nâbiga el-	5	Muhadramûn	Şimer b. el-Hâris	1	Cahilî

Ca'dî			ed-Dabî		
Nâbiga ez-Zübyânî	14	Cahilî	Şemerdel b. Şerîk	1	İslâmî
Ömer b. Ebî Rabî'a	9	İslâmî	Şebîb b. Cu'ayl	1	İslâmî
Ömer b. Lece' et-Teymî	1	İsamî	Şenferâ el-Ezidî	2	Cahilî
Râ'î en-Numeyrî	6	İslâmî	Turfe b. el-'Abd	6	Cahilî
Ru'be b. el-'Accâc	33	İslâmî	Tevbe b. el-Humeyr	1	İslâmî
Râşîd b. Şihâb	1	Cahilî	Tâlib b. Ebî Tâlib	1	Muhadramûn
Rebî' b. Dab'î el-Fezârî	1	Muhadramûn	Talîha b. Huvaylid	1	İslâmî
Rebî'a b. Maqrûm	1	İslâmî	Tufayl el-Ganevî	1	Cahilî
Sa'ade b. Cu'ye, el-Huzelî	1	Muhadramûn	Temîm b. Muqbil	3	Cahilî
Sinân b. el-Fehl	1	Muvelledûn	Tırmâmâh b. Hukeym	4	İslâmî
Selfîd b. Sa'd	1	İslâmî	Teebbeda Şerrâ	1	Cahilî
Selâme b. Cendel	1	Cahilî	Usame b. Hâris el-Huzelî	1	Muhadramûn
Semevel	1	Cahilî	Useyd b. Ebî 'ÿâs el-Huzelî	1	İslâmî
Sa'd b. Mâlik el-Bekrî	1	Cahilî	Selime b. Yezîd el-Cu'fî	1	İslâmî
Sâlim b.	1	Muhadramûn	'Ubeydullah b.	2	İslâmî

Dârre			Qays er-Rakiyyât		
Sevvâd b. Qârib	1	İslâmî	Umeyye b. Ebî es-Salt	3	Cahilî
Sa‘d b. Nâşib	1	İslâmî	‘Urve b. el-Verd	1	Cahilî
Seme‘ûl	1	Cahilî	‘Urve b. Hizâm	1	İslâmî
Sahîm b. Vesîl	3	Muhadramûn	Ümeyye b. Ebî ‘Âiz el-Huzeylî	1	İslâmî
Sahr b. ‘Amr eş-Şerîd	1	Cahilî	Vezzah b. İsmâîl	1	İslâmî
Yezîd b. el-Hakem	1	Cahilî	Yezîd b. es-Sa‘k	1	Cahilî
Yezîd b. Muferrağ	1	İslâmî	Zuheyr b. Ebî Selmâ	5	Cahilî
Zû'l-İsba‘ el-‘Advânî	2	Cahilî	Zû'l-Hark et-Tahavî	1	Cahilî
Zeyd b. el-Hayl	2	İslâmî	Zufer b. Hâris el-Kilâbî	1	İslâmî
Ziyâd b. Munqız	2	İslâmî	Zubeyr b. ‘Avvâm	1	İslâmî
Ziyâd b. el-A ‘cem	2	İslâmî	Ziyâd b. Seyyâr el-Ferârî	1	Cahilî
Zû'r-Rimme	10	İslâmî			

Müellif yukarıda ziktettiğimiz şâirlerin şiirlerini daha çok şu amaçlarla kullanmıştır:

a) Şiirleri, Kelimelerin Anlamını Açıklarken Kullanmıştır

Kâfiye, kasîde anlamında kullanılmıştır. Zira Mu‘ni b. Evs’e ait bir şiirde: **وَكَمْ**

عَلَّمْتُهُ نَظْمَ الْقَوَافِي فَلَمَّا قَالَ قَافِيَةً هَجَانِي / Nice kasîdesini biliyorum. Ne zaman bir kasîde

söylerse beni kötüler.¹⁴⁰

¹⁴⁰ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.7; el-Munâvî, *a.g.e.*, III/360; es-Sibân, *a.g.e.*, I/71; Ebû'l-Fadl, Ahmed b. Muhammed el-Meydânî en-Neysâbûrî, (thk. Muhammed Muhyiddîn ‘Abdulhamîd), *Mecme'u'l-Emsâl*,

Zanne ve kardeşlerinden olan ‘خال’ bazen yakîn ifade etmek için kullanılır.

Nitekim Nemr b. Tûleb’ e ait bir şiirde: دَعَانِي الْغَوَانِي عَمَّهُنَّ وَخَلْتَنِي لِيَّ إِسْمٌ فَلَا أُدْعِي بِهِ

وَهُوَ أَوَّلُ / Amca diye beni çağırıyorlar, oysaki benim kendime ait bir ismim var, onunla beni çağırmaları gerekiyordu.¹⁴¹ Yakîn anlamında gelmiştir.

Harf-i cer olup olmadığı hususunda ihtilaf olan kelimelerden biri de ‘متي’dir.

Huzeyl lugatına göre, ‘متي من’ harf-i cer manasındadır. Zira Ebû Zeîb el-Huzeylî’ye ait

şiirde: شَرِينٌ بِمَاءِ الْبَحْرِ ثُمَّ تَرَفَعَتْ مَتِي لُجَجٌ حُضِرَ لَهُنَّ نَيْجٌ / Denizın suyunu içtiler. Sonra

denizin suyu yukarı çıktı. Yükselen suyun büyük bir bölümü yüksek ses çıkartıyordu.¹⁴²

b) Şiirleri, Sarf Kaidelerini Açıklarken Kullanmıştır

Hâl olan kelime, bazen mufred, bazen de cümle şeklinde olur. Cümle şeklinde olduğunda ya isim, ya da fiil cümlesi olur. Fiil ise ya mâzî, ya da müzâri olur, her ikisi müspet ve menfi olabilir. Hâl cümlesi fiili müzâri ile başlayıp müspet ise قد edatı

başında yoksa الواو edatı terk edilir, zorunlu olarak fiil zamirle getirilir: جاء زيدٌ يضحكُ

/ Zeyd gülererek geldi. وَيُضْحِكُ جاء زيدٌ şeklinde gelmesi caiz değildir. Şayet قد edatı,

müspet muzâri fiille başlayan hâl cümlesin başında gelmeyip الواو edatı ile gelirse, bu

durumda, fiili muzâri mahzûf bir muhtedânın haberi olarak düşünülür. الواو edatı ise,

Dâru’l-Ma’rife, Beyrût, trs., II/200; Âid el-Qarnî, İbn ‘Abdullah, *Durûsu li’ş-Şeyh ‘Âid el-Qarnî*, eş-Şebeketü’l-İslâmiyye, Beyrût, trs., IX/50, VII/153, XVI/246.

¹⁴¹ İbnü’n-Nâzım, *a.g.e.*, s. 144; İbn ‘Ukeyl, *a.g.e.*, II/33; el-Qurşî, Ebû Zeyd Muhammed b. el-Hattâb, (thk. Ali Muhammed el-Becâvî), *Cemheretü’l-Eş‘âri’l-‘Arab*, Dâru’l-Qalem, Dimeşk, 1986, I/57.

¹⁴² İbnü’n-Nâzım, *a.g.e.*, s. 257; İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim, *Lisânu’l-‘Arab*, Dâru’s-Sâdır, Beyrût, trs., V/160, XV/374; İbn Sîde, Ebû’l-Hasan Ali b. İsmail, (thk. Halîl İbrahim Cefâl), *el-Muhassas*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, Beyrût, 1996, IV/262, 469; İbn Sîde, Ebû’l-Hasan Ali b. İsmail, (thk. ‘Abdulhamîd Hendâvî), *el-Muhkem ve’l-Muhîdi’l-A‘zam*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût, 2000, V/192, IX/528; el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, (thk. Muhammed ‘Avd Mur‘ib), *Tehzîbu’l-Lugat*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, Beyrût, 2001, V/31; Ahmed b. Fâris, Ebû Huseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, (thk. ‘Abdusselâm Muhammed Hârûn), *Mu‘cemu Meqâyisi’l-Lugat*, Dâru’l-Fiker, Beyrût, 1979, V/296; el-Bağdâdî, *a.g.e.*, VII/89; İbn Quteybe, Ebû Muhammed ‘Abdullah b. Müslim, (thk. Muhammed Muhyiddîn ‘Abdulhamîd), Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî Beyrût, 2010, I/408.

isim cümlesinin başına gelmiş olur. ‘Antere’ye ait bir şiirde: **عَلَّقْتُهَا عَرَضًا وَأَقْتُلُ قَوْمَهَا**

عَلَّقْتُهَا عَرَضًا / *Ona âşık oldum. O ise kendisini sevmemi istemedi. Ona olan sevgimi ispat etmek için, hiç çekinmeden ailesini öldürürüm.*¹⁴³

Hâl cümlesi fiili müzâri olup menfi bir edat ile başlamışsa çoğunlukla zamirle getirilir, vâv edatı başında getirilmez. Nahiv kitaplarında isimsiz zikriledilen bir şiirde: **وَلَوْ أَنَّ قَوْمًا لَارْتِفَاعِ قَبِيلَةٍ دَخَلُوا السَّمَاءَ دَخَلْتَهَا لَا أَحْجَبُ** / *Şayet bir toplum, kabilesinin durumunu yükseltirse, gökyüzüne çıksalar, ben de engel olmadan semâya çıkarım.*¹⁴⁴ Menfi edatı olan **لَا** vâv harfi olmadan gelmiştir.

Cümleye izâfe edilen edatlar ya vucûben gelir, ya da cevâzen gelir. **حِينَ، وَوَقْتُ،** gibi edatlar cümleye izafe edildiklerinde genellikle mebnî olarak gelirler. Nâbîga ez-Zübânî bir şiirinde: **عَلِي حِينَ عَاتَبْتُ الْمَشِيبَ عَلِي الصَّبَا وَقُلْتُ أَلَمَّا أَصْحُ وَالشَّيْبُ وَأَنْعُ** / *Çocukluğuma karşı yaşlılığım kızdıgımda, yaşlılık sıhhatli olmamı engelliyor, rahatsızlık hissediyorum derim.*¹⁴⁵ **حِينَ** edatını cümleye izâfe edip mebnî olarak zikretmiştir.

c) Şiirleri, Nahiv Kaidelerini Açıklarken Kullanmıştır

Mubtadâ ve haberin, kendilerine delalet eden bir delil varsa hazfedilmeleri caizdir. Örneğin, **كَيْفَ عَمْرُو؟ / من عندك؟ ، زَيْدٌ** / *hasta olmak, yanında kim var?*

¹⁴³ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.245; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, XVIII/403, XXVI/197; el-Ezherî, *a.g.e.*, I/204; Halîl, Ebû 'Abdurrahman b. Ahmed el-Ferâhîdî, (thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmirâî), *Kitâbu'l-'Ayn*, Mektebetü'l-Hilâl, Kâhire, trs., I/365; Ahmed b. Fâris, *a.g.e.*, I/48.

¹⁴⁴ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.246; es-Sekkâkî, Yusuf b.Ebî Bekr b. Muhammed b. Ali, *Miftâhu'l-'Ulûm*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1987, I/122; es-Sibân, *a.g.e.*, I/278.

¹⁴⁵ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.280; et-Taberi, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, (thk.Ahmed Muhammed Şâkir), *Câmi'u'l-Beyân fi Te'vili'l-Qur'an*, el-Muessesetü'r-Risâle, Beyrût, 2000, XIX/439; es-Se'âlebi, *a.g.e.*, VII/196; eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Fethu'l-Qadîr el-Câmi'u Beyne fi'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min 'İlmi't-Tefsîr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1998, II/139, IV/186; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, XXII/321; İbn Hişâm, *Lebîb*, I/672; İbn Sîde, *el-Muhkem*, II/309; es-Suyûtî, *Hem'*, II/230; İbn Hişâm, *Şuzûr*, I/102; İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osman, (thk. Hasan Handâvî), *Sırru Sanâ'ati'l-İ'râb*, Dâru'l-Qalem, Dimeşk, 1985, II/506; el-Muberrid, Ebû 'Abbâs Muhammed b. Yezîd, (thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), *el-Kâmil fi'l-Lugati ve'l-Edeb*, Dâru'l-Fiker, Kâhire, 1997, I/149.

'Amr nasıldır? Sorularına verilen cevaplarda sadece, muhtadâ zikredilmiş ve haber hazfedilmiştir. Nitekim Qays b. el-Hatîm' e ait bir şiirde: *أضَاءَتْ لَهُمْ أَحْسَابُهُمْ وَوُجُوهُهُمْ*

دُجِيَ اللَّيْلُ حَتَّى نَظَّمَ الْجَزَعُ ثَاقِبُهُ نُجُومَ سَمَاءٍ كُلَّمَا انْقَضَ كَوْكَبٌ / Onların atalarından

kalan övünmeleri vardır. Onların yüzleri geceleyin görünmediğinde, Gökyüzünü delen bir ışık onları aydınlatır. Onlar semânın yıldızlarıdır. Bir yıldız düştüğünde, diğer bir yıldız ortaya çıkar. Onlar o yıldızla doğru gelirler.¹⁴⁶ Haber zikredilmiş, muhtadâ

hazfedilmiştir. *هُمْ نُجُومُ سَمَاءٍ* / Onlar Sema'nın yıldızlarıdır. Muhtadâ, *هُمْ* zamiridir.

Cinsini nefyeden 'lâ'nın haberi, bilinmeyen bir şey ise, vucûben zikredilmesi gerekir: Hâtim b. 'Abdullah et-Tâ'î'ye ait bir şiirde: *وَرَدَّ جَارِزُهُمْ حَرْفًا مَصْرَمَةً وَلَا كَرِيمَ مَنْ* / *الْوَلْدَانِ مَصْبُوحٌ* / Zayıf, otlak yere az çıktığından sütü kesilen develeri bağazlayanlar şöyle derler: Bu şekilde olan hayvanlara, yaşam hakkı tanımama noktasında, hiç kimse cömert olmaz.¹⁴⁷ Haber belirli bir şey olmadığından, vucûben zikredilmiştir.

Muhtadâ bir, haber birkaç tane olabilir. Bu durumda, haber olan kelimeler, birbirine vucûben atıf harfleri kullanılarak atfedilir ya da vucûben atfedilmez. Bazı durumlarda ise cevâzen birbirlerine atıf harfleri ile atfedilirler.

Tarafe b. el-'Abd'e ait bir şiirde: *يَدَاكَ يَدٌ خَيْرُهُمَا يُرْتَجَى وَأُخْرَى لِأَعْدَائِهَا غَائِظَةٌ* /

Senin ellerinden biriyle hayır ve iyilik beklenir, diğer elinden ise düşmanlara karşı kin ve nefret beklenir.¹⁴⁸ Şiirde görüldüğü üzere haber, atıf harfi ile bir önceki habere atfedilmiştir.

¹⁴⁶ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.85; İbn Manzûr, *a.g.e.*, VII/143; el-Cevherî, *a.g.e.*, III/211; el-Esfehânî, *a.g.e.*, XII/403; XIII/12; el-Qazvinî, Celâleddîn Ebû 'Abdullah Muhammed b. Sa'âdeddîn b. Ömer, *el-İzâh fî 'Ulûmi'l-Belâga*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1998, I/38; el-Câhız, Ebû Osman 'Amr b. el-Bahr, (thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn), *el-Heyevân*, Dâru'l-Cîl, Beyrût, 1996, III/93; el-'Askerî, Ebû'l-Hilâl, (thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), *Kitâbu's-San'ateyni el-Kitâbetü ve's-Şi'r*, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrût, 1986, I/360; el-Muberrid, *el-Kâmil*, I/44, III/96; el-Câhız, *Ezdâd*, I/105; el-Ebşîhî, Şihâbeddîn Muhammed b. Ahmed Ebû'l-Feth, (thk. Mufid Muhammed Qamîha), *el-Mustadref fî Kulli Fenni'l-Mustazraf*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1986, I/288; İbn Hucce, Takuyuddîn Ebî Bekr Ali b. 'Abdullah el-Hamevî, (thk. *Hizânetü'l-Edeb ve Gâyetü'l-Erb*, Dâru'l-Mektebetü'l-Hilâl, Beyrût, 1987, II/9; el-Bağdâdî, *a.g.e.*, VIII/96, 97.

¹⁴⁷ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.140; İbn Manzûr, *a.g.e.*, IV/450; İbn Sîde, *el-Muhkem*, VIII/264; İbn Serrâc, *a.g.e.*, I/385; Sîbeveyh, *a.g.e.*, II/299; es-Sibân, *a.g.e.*, I/22.

¹⁴⁸ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.90, el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, I/139; İbn Manzûr, *a.g.e.*, VII/453; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, XX/254; el-Qufûmî, Ebû'l-Bekâ Eyyûb b. Mûsâ el-Hüseynî, (thk. Adnân Dervîş, Muhammed el-Mısırî), *Mu'cem fî'l-Mustalehâtî ve'l-Furûqu'l-Lugaviyye*, el-Muessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1998, I/1679;

1.1.1.4.Arapların Atasözleri

Mesel: Kendisiyle örnek verilmek üzere, benzer bir ifadeyi açıklamak için getirilen söz demektir.¹⁴⁹ Dil bilginleri Arapların atasözlerinin kesin delil oldukları hususunda görüş birliğine varmışlardır.¹⁵⁰ Çünkü bunlar, Kur'an-ı Kerim, hadisler, şiir ve nesirleri açıklamada ileri sürülen kaidelerin cüzleri konumundadır.¹⁵¹ Âlûsi'ye göre: mesel, nahiv kaidelerini açıklasa bile, kuralı izah ettiği ve kendisinden anlaşılan manayı ortaya koyduğu için, kaidenin bir cüzü konumundadır.¹⁵² Meseller, Arap dilinde naklî delillerden olan semânın bir bölümü konumundadır. İster şiir ister nesir alanında olsun Arapça'sına güvenilen kişilerce nakledilen meseller delil olarak kabul edilir.¹⁵³

İbnu'n-Nâzım eserinde zikrettiği meselleri, geçtiği konu ile birlikte aşağıda bir tablo şeklinde sunmayı uygun görüyoruz.

Meselin Konusu	Sayısı	Mesel
Mu'reb ve'l-Mebnî	1	مُكْرَهُ أَخَاكَ لَا بَطْلٌ , <i>Senin kardeşin görüldüğü gibi kahraman değil.</i> ¹⁵⁴
Zanne ve Kardeşleri	1	مَنْ يَسْمَعُ يَخْلُ , <i>İnsanların dinleyip ayıplayan kişiye ayıpladığı şey başına gelir.</i> ¹⁵⁵

İbn Hişâm, *Evdah*, I/228; İbn 'Ukeyl, *a.g.e.*, I/253; es-Sibân, *a.g.e.*, I/456; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I/110; ez-Zamahşerî, Ebû'l-Qâsım Mahmûd Ömer, *el-Mustesqâ fî Emsâli'l-'Arab*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1987, I/171.

¹⁴⁹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, I/23.

¹⁵⁰ Bkz. 'Addulaziz, Salih Rıdvân, *eş-Şevâhid fî'n-Nahvi'l-'Arabî*, (Doktora Tezi), Külliyyetü'l-Lugati'l-'Arabiyye, Kâhire, 1973.

¹⁵¹ Ğarîb Nâfi', 'Abdulmecîd, *el-Qavâidu'l-Küllîyye ve'l-'Usûli'*-'Amme li'n-Nahvi'l-'Arabî, Mektebetü'l-Ezheri'l-Hadîse, Kâhire, 1975, s.14.

¹⁵² el-Âlûsî, Mahmûd Ebû'l-Fadl, (thk. Adnân 'Abdurrahman ed-Dûrî), *İttihâfu'l-Emcâd fî mâ Yasihhu bihi'l-İstişhâd*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrût, 1982, s.60.

¹⁵³ Câl, Mahmûd, *a.g.e.*, s.90.

¹⁵⁴ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.20; en-Nuhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil, (thk. Zuheyr Gâzî Zâhid), *İ'râbu'l-Qur'an*, 'Âlemü'l-Kutub, Beyrût, 1998, I/398; Komisyon, (thk. Mecme'u'l-Lugati'l-'Arabiyye), *el-Mu'cemu'l-Vasîd*, Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, 1980,I/9; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, XXXVII/44; İbn Hişâm *Evdâh*, I/48; el-Galâyînî, *a.g.e.*, LIV/5; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I/32; İbn Hişâm, *Lebîb*, I/286, İbn Hişâm, *Şuzûr*, I/291; es-Suyûtî, *Hem'*, I/141; el-Murâdî, *a.g.e.*, I/319.

¹⁵⁵ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.151; İbn Manzûr, *a.g.e.*, XI/216, Komisyon, *Vasîd*, I/216; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, XXXVIII/449; el-Qufûmî, *a.g.e.*, I/606; İbn Hişâm, *Evdah*, II/70; el-Galâyînî, *a.g.e.*, I/62; es-Sibân, *a.g.e.*, I/640, İbn Hişâm, *Lebîb*, I/797; es-Suyûtî, *Hem'*, I/549; el-Murâdî, *a.g.e.*, I/227; el-Esfehânî, Ebû'l-Ferec, (thk. Sümeyr Câbir), *el-Eğânî*, Dâru'l-Fiker, Beyrût, trs., II/257; Ebû 'Ubeyd, Qâsım b. Selâm, *el-Emsâl*, Dâru'l-Me'mûni li't-Türâs, Dimeşk, 1980, I/54; el-'Askerî, Ebû'l-Hilâl, (thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim ve 'Abdulmecîd Qadâmiş), *Kitâbu Cemhereti'l-Emsâl*, Dâru'l-Fiker, Beyrût, 1988, II/338, Ebû'l-Fadl, *a.g.e.*, II/300.

Mute‘addî ve Lazım Fiiller	6	<p>امراً ونفسه , Bana iki kilo hurma ver. <i>كِلَيْهِمَا وَ تَمْرًا</i></p> <p>Kişiyi kendi haline bırak.¹⁵⁶ <i>الْكِلَابِ عَلَى الْبَقْرِ</i></p> <p>Köpekleri ineklere gönder.¹⁵⁷ <i>أَحْشَفًا وَسُوءَ كَيْلَةٍ</i> İki kötü hasleti kendisinde barındıran kişiye denir.</p> <p><i>إِنْ تَأْتِي فَأَهْلَ اللَّيْلِ وَأَهْلَ النَّهَارِ</i> ¹⁵⁸ Bana gelirsen sabah-akşam sana teşekkür ederim.¹⁵⁹ <i>مَرْحَبًا وَأَهْلًا</i></p> <p><i>وَسَهْلًا</i> Merhaba, nasılsın, iyimisin?¹⁶⁰</p>
Mef‘ûl fih	2	<p><i>لا أَفْعَلُ ذَلِكَ مِعْرَى الْفِزْرِ</i> , Hiç bir zaman bunu yapmayacağım.¹⁶¹ <i>لا آتِيكَ هُبَيْرَةُ بِنِ سَعْدٍ</i> Hubeyra gelinceye kadar sana gelmeyeceğim.¹⁶²</p>

¹⁵⁶ İbnu’n-Nâzım, *a.g.e.*, s.183; es-Sibân, *a.g.e.*, I/1542; Sîbeveyh, Ebû’l-Beşir ‘Amr b. Osman b. Kunbur, (thk. ‘Abdusselâm Muhammed Hârun), *Kitâbu Sîbeveyh*, Dâru’l-Cîl, Beyrût, trs., I/274.

¹⁵⁷ İbnu’n-Nâzım, *a.g.e.*, s.183; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, I/925; İbn Hişâm, *Şuzûr*, I/282; es-Sibân, *a.g.e.*, I/284; el-‘Askerî, *Emsâl*, II/169; el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, (thk. Muhammed ‘Avd Mur‘ib), *Tehzîbu’l-Luġat*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, Beyrût, 2001, X/181; el-Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh*, Dâru’l-‘İlmi li’l-Melâyîn, Beyrût, 2002, II/231; İbn Manzûr, *a.g.e.*, V/3911; Ebû’l-Fadl, *a.g.e.*, II/142.

¹⁵⁸ İbnu’n-Nâzım, *a.g.e.*, s.183; el-‘Askerî, *Emsâl*, I/9,101; İbn ‘Abdi’l-Berr, Ebû Ömer Yusuf b. ‘Abdullah, (thk. Sâlim Muhammed ‘Âtâ, Muhammed Ali Mu‘avved), *el-İstizkâr*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût, 2000, VIII/382; İbn Quteybe, ‘Abdullah b. Müslim, (thk. ‘Abdullah el-Cebûri), *Ġarîbu’l-Hadîs*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî Beyrût, 2010, II/74; er-Râzî, Muhammed b. Ebî Bekr b. ‘Abdulkâdir, (thk. Mahmûd Hâtır), *Muhtârû’s-Sihâh*, Mektebetü’l-Lubnâni’n-Nâşirîn, Beyrût, 1995, I/167, 586; İbn Manzûr, *a.g.e.*, IX/47, XI, 604; Komisyon, *Vasîd*, I/176,II/ 808; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, XXIII/143, XXX/371; el-Cevherî, *a.g.e.*, IV/30, V/192; es-Suyûtî, *Hem’*, II/16,18; ‘Abbâs Hasan, *el-Vâfî*, IV/138; Ebû ‘Ubeyd, *a.g.e.*, I/49; Ebû’l-Fadl, *a.g.e.*, I/207.

¹⁵⁹ İbnu’n-Nâzım, *a.g.e.*, s.183; es-Suyûtî, *Hem’*, II/16,18.

¹⁶⁰ İbnu’n-Nâzım, *a.g.e.*, s.183; İbn Ebî’l-Hadîd, ‘Abdulhamîd b. Hebetullah b. Muhammed b. Hüseyin, (thk. Muhammed Ebû’l-Fadl İbrahim), *Şerhu Nehci’l-Belâga*, Dâru İhyâi’l-Kutubi’l-‘Arabî, Beyrût, trs., VI/31; el-Esfehânî, *a.g.e.*, II/213,217; III/336, VIII/ 254, XI/ 356, XX/ 338; el-Câhîz, Ebû Osman ‘Amr b. el-Bahr, (thk. el-Muhâmî Fevzî ‘Advâ), *el-Beyân ve’t-Tebyîn*, Dâru’s-Sa‘b, Beyrût, 1968, I/56, 124.

¹⁶¹ İbnu’n-Nâzım, *a.g.e.*, s.203; İbn Manzûr, *a.g.e.*, V/53; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, XIII/321; el-Ezherî, *a.g.e.*, IV/357; ed-Dabî, el-Mufaddal b. Muhammed b. Ya‘lâ b. Sâlim, (thk. İhsân ‘Abbâs), *Emsâli’l-‘Arab*, Dâru’r-Râ‘idi’l-‘Arabî, Beyrût, 1981, I/75; Ebû ‘Ubeyd, *a.g.e.*, I/71; ez-Zamahşerî, *el-Mustesqâ*, II/251.

¹⁶² İbnu’n-Nâzım, *a.g.e.*, s.203; İbn Manzûr, *a.g.e.*, V/242; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, XIV/389; İbn ‘Abbâd, İsmail es-Sâhib, el-Muhîd fi’l-Luġat, ‘Âlemu’l-Kutub, Beyrût, trs., I/308; el-Cevherî, *a.g.e.*, II/415; el-Ezherî, *a.g.e.*, IV/357; Ebû ‘Ubeyd, *a.g.e.*, I/71.

Hâl	7	<p>Allah , خَلَقَ اللَّهُ الزَّرَافَةَ : يَدَيْهَا أطولُ مِنْ رِجْلَيْهَا Zürafa olarak yarattı: İki eli, iki ayağından daha uzundur.¹⁶³ وَقَعَ الْمُصْطَرَعَانِ عَدْلِي عَيْر , Beraber giden iki merkeb yere düştü. Biri diğerini dizginleyemedi.¹⁶⁴ رَجَعَ عَوْدَهُ عَلَى بَدْنِهِ , Dönen döndü.¹⁶⁵ فَعَلَّ ذَلِكَ جَهْدَهُ وَطَاقَتَهُ , Gayretli olan yaptı¹⁶⁶ جاؤوا قَضَّهْمُ بِقَضِيضِهِمْ , Birlikte geldiler.¹⁶⁷ تَفَرَّقُوا أَيْدِي سَبَأَ / Dağılanlar tamamen dağıldı, onlardan kimse kalmadı.¹⁶⁸ سُتِيَ تَوْبُ الْحَبَلَةِ , Süt veren hayvanlar, toplu değil dağınık bir halde döndüler.¹⁶⁹ حَظَّيْنِ بَنَاتٍ صَالِفِينَ كَنَاتٍ , Övgüye şerefe layık olan kız, erkek çocuğun eşidir.¹⁷⁰</p>
Temyîz	1	<p>سِرْعَانُ ذَا إِهَالَةٍ , Zayıf, burnundan sıvı gelen</p>

¹⁶³ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.228; İbn Sîde, *el-Muhassas*, IV/490; İbn Hişâm *Evdâh*, II/297; İbn Serrâc, *a.g.e.*, II/51; Sîbeveyh, *a.g.e.*, I/155; el-Galâyini, *a.g.e.*, II/67; es-Suyûtî, *Hem'*, II/294; İbn Hişâm, *Şuzûr*, I/322, II/457; İbn Hişâm, *Lebîb*, I/605; Ebû 'Ubeyd, *a.g.e.*, II/244.

¹⁶⁴ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.229; İbn Hişâm, *Evdâh*, II/298; el-Galâyini, *a.g.e.*, II/67; es-Suyûtî, *Hem'*, II/295.

¹⁶⁵ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.231; İbn 'Âdil, *a.g.e.*, XII/301; el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XVIII/49; el-Hattâbî, Hamd b. Muhammed b. İbrahim Ebû Süleymân, (thk. 'Abdulkerîm İbrahim el-'Azbâvî), *Ğarîbu'l-Hadîs*, Câmi'atü Ummi'l-Qurâ, Mekke, 1981, II/405; İbn Manzûr, *a.g.e.*, I/26, III/305, V/50; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, VIII/442; el-Cevherî, *a.g.e.*, I/36; İbn Sîde, *el-Muhkem* II/320, X/230; el-Ezherî, *a.g.e.*, III/476; İbn Hişâm, *Evdâh*, II/302.

¹⁶⁶ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.231; el-Murâdî, *a.g.e.*, I/195, II/790.

¹⁶⁷ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.231; İbn Manzûr, *a.g.e.*, VII/219; İbn Hişâm, *Şuzûr*, I/324; el-Bağdâdî, *a.g.e.*, III/184; Ebû 'Ubeyd, *a.g.e.*, I/198; es-Suyûtî, Celâleddîn 'Abdurrahman, (thk. Fuâd Ali Mansûr), *el-Munzir fî 'Ulûmi'l-Lugati ve'l-Envâ'ihâ*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1998, II/235.

¹⁶⁸ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.231; ez-Zamahşerî, *el-Mustesqâ*, II/88; el-Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Ya'kûb, *el-Qâmûsu'l-Muhîd*, el-Muessesetü'r-Risâle, Beyrût, trs., I/54; İbn Manzûr, *a.g.e.*, I/93, XV/419; İbn Sîde, *Muhassas*, III/360.

¹⁶⁹ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.238.

¹⁷⁰ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.249; İbn Manzûr, *a.g.e.*, II/91, XIV/185; İbn Sîde, *el-Muhkem*, III/494; el-Murâdî, *a.g.e.*, II/725; es-Suyûtî, *Hem'*, II/335; Ebû'l-Fadl, *a.g.e.*, I/209.

		<i>koyuna sahip adama derler: Bu hayvanın durumu nedir? O da: Burnundan çokça sıvı geldiğini söyler.</i> ¹⁷¹
İm'âlu İsm-i Fâ'îl	¹	إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ دُعَاءَ مَنْ دَعَاهُ , Allah, kendisine dua edenlerin dualarını işitendir. ¹⁷²
Ef'alu't-Tafdîl	⁵	هُوَ أَلْسٌ مِنْ شَطَاظٍ , O Şezâz'dan daha hırszdır. ¹⁷³ أَفْلَسَ مِنْ ابْنِ الْمُذَلِّقِ , O İbnu'l-Muzallik'ten daha müflistir. ¹⁷⁴ هُوَ أَحْمَقُ مِنْ هَبْتَقَةَ , O, Habkenneka'dan daha ahmaktır. ¹⁷⁵ أَسْوَدُ مِنْ حَلَكِ الْغُرَابِ , O, karganın siyahlığından daha siyahtır. ¹⁷⁶ أَزْهِي مِنْ دِيكَ , O, horozdan daha kibirlidir. ¹⁷⁷
Atf-ı Nesak	²	اسْتَنْتَ الْفِصَالُ حَتَّى الْقِرْعَى , Ehil olmağı şeye, malik olmak için itiraz eden zayıf kimse için kullanılır. ¹⁷⁸ جَدُّكَ لَا كَدُّكَ , Ciddiyetin sana fayda verir, yorulman sana fayda vermez. ¹⁷⁹

¹⁷¹ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.251; el-Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I/939,1245; İbn Manzûr, *a.g.e.*, VIII/151; İbn Sîde, *Muhassas*, IV/252, 253; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, XX1/186, XXVIII/44; İbn Sîde, *el-Muhkem*, III/482; Ebû'l-Fadl, *a.g.e.*, I/336.

¹⁷² İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.304; el-Murâdî, *a.g.e.*, II/855; es-Suyûtî, *Hem'*, III/74; İbn 'Ukeyl, *a.g.e.*, III/114; İbn Hişâm, *Şuzûr*, I/506.

¹⁷³ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.341; el-Murâdî, *a.g.e.*, II/933.

¹⁷⁴ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.342; el-Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I/1143; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, XXV/324; İbn Ebî'l-Hadîd, *a.g.e.*, VII/254; ez-Zamahşerî, *el-Mustesqâ*, I/275; el-Bağdâdî, *a.g.e.*, V/377; el-'Askerî, *Emsâl*, II/88, 89, 107.

¹⁷⁵ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.342; el-Câhîz, Ebû Osman 'Amr b. el-Bahr, *el-Mehâsinu ve'l-Ezdâd*, Mektebetü'l-Hâncî, Kâhire, 1994, I/87.

¹⁷⁶ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.342; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, XXVII/122; el-Galâyînî, *a.g.e.*, XXIX/10; İbn 'Ukeyl, *a.g.e.*, III/175; 'Abbâs Hasan, *el-Vâfî*, II/398.

¹⁷⁷ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.342; İbn Hişâm, *Evdâh*, III/287; el-Galâyînî, *a.g.e.*, XXIX/10; es-Sibân, *a.g.e.*, I/1245; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I/181; ez-Zamahşerî, *el-Mustesqâ*, I/151; el-'Âbî, Ebû Sa'd Mansûr b. Hüseyin, (thk. Hâlid 'Abdulğani Mahfûz), *Nesru'd-Durer*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 2004, VI/125.

¹⁷⁸ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.374; İbn Manzûr, *a.g.e.*, VIII/262, XIII/220; Komisyon, *Vasîd*, I/456; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, XXI/552, XXXV/229; el-Cevherî, *a.g.e.*, III/397, V/418; İbn Sîde, *el-Muhkem*, I/198; İbn

Nidâ	³	أَصْبَحَ لَيْلٍ , Uykusuzluğu uzayan kimse, ey gece sabah ol der. Temennide bulunur. ¹⁸⁰ أَطْرُقُ كَرَا , Kadın ve erkeklerden görüşü zayıf kimselere denir. ¹⁸¹ اِفْتَدَى مَخْنُوقٌ , Büyük kötülükten kendini kurtaran kimseye söylenir. ¹⁸²
İ‘rabu’l-Fiil	¹	تَسْمَعُ بِالْمُعَيْدِي خَيْرٍ مِنْ أَنْ تَرَاهُ , Muaydî’yi işitmen O’nu görmenden daha hayırlıdır. ¹⁸³

Müellif, yukarıdaki tablo incelendiğinde anlaşılacağı üzere eserinde çok az mesele yer vermiştir. Zikredilen meselleri daha çok şu amaçla kullanmıştır:

a) Meselleri, Tanınan Belirli Şahıslarla Mukayese Ederken Kullanmıştır:

Sîde, *Muhassas*, II/225; İbn Ebî’l-Hadîd, *a.g.e.*, XX/326; Ebû ‘Ubeyd, *a.g.e.*, I/54, 402; el-‘Askerî, *Emsâl*, I/9, 108, II/63; Ebû’l-Fadl, *a.g.e.*, I/333, II/39, 394; en-Nuveyrî, Şehâbeddîn Ahmed b. ‘Abdulvehhâb, (thk. Mufîd Qumeyha), *Nihâyetü’l-Erb fî Funûni’l-Edeb*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût, 2004, I/117.

¹⁷⁹ İbnu’n-Nâzım, *a.g.e.*, s.383; İbn Ebî’l-Hadîd, *a.g.e.*, XX/341; Ebû ‘Ubeyd, *a.g.e.*, I/36; Bekrî, ‘Abdulkerîm, *Usûlu’n-Nahvi’l-‘Arabî fî Dav’i Mezhebi İbn Medâ*, Dâru’l-Kutubi’l-Hadîs, Kâhire, 1999. I/285; el-‘Askerî, *Emsâl*, I/297, 302; Ebû’l-Fadl, *a.g.e.*, I/403;

¹⁸⁰ İbnu’n-Nâzım, *a.g.e.*, s.402; İbn Manzûr, *a.g.e.*, XII/334, 595; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, VI/525, XXXII/500, XXXIV/19, XL/556; el-Cevherî, *a.g.e.*, V/244; İbn Sîde, *el-Muhkem*, VIII/321, X/525; el-Ezherî, *a.g.e.*, IV/206; İbn Sîde, *Muhassas*, IV/176; İbn Hişâm *Evdâh*, IV/17; Sîbeveyh, *a.g.e.*, II/231; el-Galâyinî, *a.g.e.*, LXX/3; İbn ‘Ukeyl, *a.g.e.*, III/257; İbn Hişâm, *Lebîb*, I/840; İbn Ebî’l-Hadîd, *a.g.e.*, XV/207; ed-Dabî, *a.g.e.*, I/123; ez-Zamahşerî, *el-Mustesqâ*, I/200, 201; el-‘Askerî, *Emsâl*, I/11, 192, 193; Ebû’l-Fadl, *a.g.e.*, I/403; el-‘Âbî, *a.g.e.*, VI/134.

¹⁸¹ İbnu’n-Nâzım, *a.g.e.*, s.402; el-Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I/1172; İbn Manzûr, *a.g.e.*, X/46, 295, XV/218; *a.g.e.*, XV/162, XXVI/76, IXL/397; İbn ‘Abbâd, *a.g.e.*, I/455; el-Cevherî, *a.g.e.*, IV/202, VI/324; İbn Sîde, *el-Muhkem*, VI/271, VII/135, IX/105; el-Ezherî, *a.g.e.*, III/401; İbn Sîde, *Muhassas*, II/341, 434; Halîl, *Kitâbu’l-Ayn*, V/400; el-Qufûmî, *a.g.e.*, I/1582; İbn Hişâm, *Evdâh*, IV/17; İbn Serrâc, *a.g.e.*, III/30; Sîbeveyh, *a.g.e.*, II/231, III/617; el-Galâyinî, *a.g.e.*, LXX/3; İbn ‘Ukeyl, *a.g.e.*, II/178; es-Sibân, *a.g.e.*, I/1432, 1507; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I/234, 259; es-Suyûtî, *Hem’*, II/80; ez-Zamahşerî, *el-Mustesqâ*, I/45, 221; el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II/329, 330, 331, 332; el-‘Askerî, *Emsâl*, I/194, 395; Ebû’l-Fadl, *a.g.e.*, I/431, 432; en-Nuveyrî, *a.g.e.*, X/173; el-‘Âbî, *a.g.e.*, VI/128.

¹⁸² İbnu’n-Nâzım, *a.g.e.*, s.402; el-Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I/1138; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, XXV/269; İbn Hişâm, *Evdâh*, IV/17; Sîbeveyh, *a.g.e.*, II/231; el-Galâyinî, *a.g.e.*, LXX/3; el-Murâdî, *a.g.e.*, II/1083; Zamahşerî, *el-Mustesqâ*, I/265; Ebû’l-Fadl, *a.g.e.*, II/78.

¹⁸³ İbnu’n-Nâzım, *a.g.e.*, s.489; ed-Dabî, *a.g.e.*, I/55; el-Esfehânî, *a.g.e.*, I/288, XV/274; Ebû ‘Ubeyd, *a.g.e.*, I/15; el-Câhîz, *Ezdâd*, I/139; Zamahşerî, *el-Mustesqâ*, I/345,370; el-Bağdâdî, *a.g.e.*, V/354, VIII/558, 580, 582, IX/173; el-Bekrî, *a.g.e.*, I/135, 136; el-‘Askerî, *Emsâl*, I/266; Ebû’l-Fadl, *a.g.e.*, I/129, II/410; en-Nuveyrî, *a.g.e.*, III/20, XX/227; el-‘Âbî, *a.g.e.*, V/37, VI/66.

هُوَ أَلْسٌ مِنْ شَطَاظٍ / O Şezâz'dan daha hürszdür; أفلس من ابن المدلق / O İbnu'l-

Muzallik'ten daha müflistir; هُوَ أَحْمَقُ مِنْ هَبَنَّةَ / O, Habenneka'dan daha ahmaktır.¹⁸⁴

b) Meselleri, Sarf Kaidelerini Açıklarken Kullanmıştır

Hâl, genellikle muştâk, nakledilebilen sabit olamayan bir fiilden türetilir. Bazen ise sabit, câmid bir kelime olarak da gelebilir. Zirâ bir meselde: خَلَقَ اللَّهُ الزَّرَافَةَ : يَدَيْهَا

أَطْوَلُ مِنْ رِجْلَيْهَا / Allah Zürafa olarak yarattı: İki eli, iki ayağından daha uzundur.¹⁸⁵ Hâl,

izâfetle ma'rife olan bir kelime olarak gelebilir: رَجَعَ عَوْدَهُ عَلَى بَدَنِهِ / Dönen döndü.¹⁸⁶

Hâl, genellikle zî'l-hâlden sonra gelir. Bazı durumlarda, örneğin 'âmili mutasarrıf bir fiilse, hâl zî'l-hâlden önce, cevâzen gelebilir: شَتَّى تَوْبُ الْحَبَلَةِ / Süt veren hayvanlar, toplu değil dağınmık bir halde döndüler.¹⁸⁷

c) Meselleri, Nahiv Kaidelerini Açıklarken Kullanmıştır:

Fiil, kendisinden sonra gelen mansup kelime, kendisini tefsir ederse bu durumlarda vucûben hazfedilir. Bu konuda Araplara ait pek çok söz ve mesel bulunmaktadır. Bazıları şunlardır: امراً ونفساً / Bana iki kilo hurma ver, كليهما و تمرًا

كيشي kendi haline bırak, الكلاب على البقر / Köpekleri ineklere gönder.¹⁸⁸

¹⁸⁴ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.341-342; el-Murâdî, *a.g.e.*, II/933; el-Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I/1143; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, XXV/324; İbn Ebî'l-Hadîd, *a.g.e.*, VII/254; ez-Zamahşerî, *el-Mustesqâ*, I/275; el-Bağdâdî, *a.g.e.*, V/377; el-'Askerî, *Emsâl*, II/88, 89, 107; el-Câhız, *Ezdâd*, I/87.

¹⁸⁵ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.228; İbn Sîde, *el-Muhkem*, IV/490; İbn Hişâm, *Evdâh*, II/297; İbn Serrâc, *a.g.e.*, II/51; Sîbeveyh, *a.g.e.*, I/155; el-Galâyînî, *a.g.e.*, II/67; es-Suyûtî, *Hem'*, II/294; İbn Hişâm, *Şuzûr*, I/322, II/457; İbn Hişâm, *Lebîb*, I/605; Ebû 'Ubeyd, *a.g.e.*, II/244.

¹⁸⁶ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.231; İbn 'Âdil, *a.g.e.*, XII/301; el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, XVIII/49; el-Hattâbî, *a.g.e.*, II/405; İbn Manzûr, *a.g.e.*, I/26, III/305, V/50; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, VIII/442; el-Cevherî, *a.g.e.*, I/36; İbn Sîde, *el-Muhkem*, II/320, X/230; el-Ezherî, *a.g.e.*, III/476; İbn Hişâm, *Evdâh*, II/302.

¹⁸⁷ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.238.

¹⁸⁸ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.183; es-Sibân, *a.g.e.*, I/1542; Sîbeveyh, *a.g.e.*, I/274; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, I/925; İbn Hişâm, *Şuzûr*, I/282; es-Sibân, *a.g.e.*, I/284; el-'Askerî, *Emsâl*, II/169; el-Ezherî, *a.g.e.*, X/181; el-Cevherî, *a.g.e.*, II/231; İbn Manzûr, *a.g.e.*, V/3911; Ebû'l-Fadl, *a.g.e.*, II/142.

1.1.2. Aklî Kaynaklar

Dil âlimleri nahiv kaidelerini belirlerken dayanak olarak naklî delilleri kullandıkları gibi, kıyas, illet, icmâ ve istishâb gibi aklî delilleri de kullanmışlardır. Aşağıda başlıklar halinde bu delilleri sunmayı uygun gördük. Ayrıca müellifimiz, bu delilleri kullanırken zikrettiği örneklerden bir bölümünü arz etmeyi gerekli gördük.

1.1.2.1. Kıyas

Fıkıhta kıyas: Şer'î hükmü bilinmeyen bir hâdiseyi; şer'î hükmü bilinen başka bir hâdiseye benzetmekle hüküm vermektir.¹⁸⁹ Fakihlerin tamamına göre kıyas delildir. Nahivcilere göre kıyas: Arapların dilini, kendi usul ve kaidelerine göre incelemek, harflerin hareketlerini belirlemek, i'lâl, idğâm, ibdâl, hazf ve ziyâde gibi durumlarda kelimeleri tertip etmek, kelimenin aslını ve türevlerini belirlemek hususunda, sözümlü onların sözlerine göre belirlemektir.¹⁹⁰

Enbârî'ye göre, kıyasta dört şey bulunması gerekir. Bunlar, asıl, fer', illet ve hükümdür. Buna şöyle bir örnek getirdi: Nâibu'l-fâ'ilin i'râbının merfû' olduğunu fâ'ile kıyas ederek açıklayabiliriz. Nâibu'l-fâ'il, fâ'il gibi fiile isnat edilir. Fiil, fâ'ilin önünde geldiği gibi, nâibu'l-fâ'ilin de önünde gelir. O halde fâ'ile kıyasen nâibu'l-fâ'ili de merfû' okumamız gerekir. Bu kıyasta asıl fâ'ildir. Fer' nâibu'l-fâ'ildir. İlet ise asılda ve fer'de bulunan isnattır. Hüküm merfû' olmaktadır. Sonuç olarak isnat gibi ortak bir illetin bulunması nedeniyle asılda var olan bir hükmü, fer'e intikal ettiriyoruz.¹⁹¹

Müellifimiz eserinde 10 yerde kıyasla ilgili örnekler bize vermektedir.¹⁹² Aşağıda 3 tane örneği tahlil ederek sunmayı uygun görüyoruz.

a) كان ve Kardeşlerinin Muhtedâ ve Haberin Başında Gelmesi Durumu

كان ve kardeşlerinin muhtedâ ve haberin başına gelip, ismi ref', haberi nasb ettiği, 'âmil olduğu hususunda dilciler arasında görüş birliği vardır.¹⁹³

¹⁸⁹ Muhammed Ebû Zehrâ, *Usûlu'l-Fıkh*, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Beyrût, trs., s.204.

¹⁹⁰ 'Abbâs Hasan, *el-Lugatü ve'n-Nahvu Beyne'l-Qadîm ve'l-Hadîs*, Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, 1990, s.42; Hâmid Hilâl, 'Abdulâzîm, *Hutuvâtü'l-Bahsi'n-Nahviyyi*, (Doktora Tezi), Câmi'atü'l-Ezher, Kâhire, 1999, s.185.

¹⁹¹ İbnu'l-Enbârî, İsâ Hasan el-Cerâcîre, (thk. Se'îd el-Efğânî), *el-İğrâb fî Cedeli'l-İ'râb*, el-Câmi'atü's-Suriyye, Şâm, 1957, s.93.

¹⁹² İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.92, 103, 193, 235, 281, 368, 404, 466, 478, 517.

Müellifimiz **كان** ve kardeşlerinin mubtedâ ve haberin başına gelmelerini kıyasa muhalif bulmuştur. Çünkü **كان** ve kardeşleri fiildir. Tüm fiiller, mufred olan kelimelere nispet edilir, cümlelere değil. O halde ortak illet mufred olan kelimeye nispet edilmektir. Ancak burada kıyasa aykırı bir durum meydana gelmiştir. **كان** ve kardeşleri cümlelere nispet edilmiştir. Bazı âlimler, bunları harfler gibi düşünüp cümleye nispet edilebileceğini söylemişlerdir.¹⁹⁴

b) ليس'ye Benzeyen ما'nın Mubtedâ ve Haberin Başında Gelmesi Durumu

ليس'ye benzeyen ما'nın mubtedâ ve haberin başına gelip mubtedâyı ref' edip haberi nasb etmesi hususu âlimler arasında tartışmalıdır. Hicâz ehli ما en-nâfiyeyi, manaları aynı olduğunda leyse gibi amel edeceğini söylemişler, ismini ref' haberini de nasb ederek okumuşlardır. مَا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ / Onların anaları değildir.¹⁹⁵ مَا هَذَا بَشَرًا / Hâşâ Rabbimiz! Bu bir beşer değil.¹⁹⁶ Ayetlerde geldiği üzere ما isim cümlesinin önünde geldi, mubtedâyı merfû', haberide mansup yaptı. Temimliler ise yukarıda zikredilen ayetlerde ما'yı amel ettirmez, mubtedâ ve haberi merfû' olarak okurlar. Zira ما en-nâfiye sadece isimlere tahsis edilmiş değildir. Fiillerin başına da gelebilir. Müellife göre kıyas da bunu gerektirir. Çünkü leyse ile aralarında ortak illet olan isimlerin başında gelme işlevi bazı durumlarda gerçekleşmemektedir.¹⁹⁷

¹⁹³ el-Muberrid, *Muktadab*, IV/98, 317, 361; İbn Hişâm, *Evdâh*, II/176; İbn Serrâc, *a.g.e.*, I/58, 82; Halîl, Ebû 'Abdurrahman b. Ahmed el-Ferâhîdî, (thk. Fahreddîn Qabâve), *el-Cümel fi'n-Nahv*, el-Muessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1995, I/143, 144; İbn Cinnî, *Hesâis*, II/382; Ebû'l-Bekâ, *a.g.e.*, I/107, 164; ez-Zamahşerî, Ebû'l-Qâsim Mahmûd Ömer, (thk. Ali Mulhim), *el-Mufasssal fi San'ati'l-İ'râb*, Mektebetü'l-Hilâl, Beyrût, 1993, I/37; 'Abbâs Hasan, *el-Vâfi*, I/172, 351, 352; el-Galâyinî, *a.g.e.*, I/15, 58; es-Sibân, *a.g.e.*, I/98, 462, 463.

¹⁹⁴ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.92.

¹⁹⁵ Mücâdele, 58/2.

¹⁹⁶ Yûsuf, 12/31.

¹⁹⁷ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.103.

c) Fiili Muzâriyi Nasb Eden إِذْنُ'nin 'Âmil Olup Olmaması Durumu

Fiili muzâriyi nasb eden edatlardan biri de إِذْنُ'dir.¹⁹⁸ Atıf ve ma'dûf arasında gelilirse, fiili muzâriyi nasb etmesi veya amel etmemesi caizdir. Bu durumda 'âmil olmaması daha evladır. Zira Kur'an'da: وَإِذَا لَأَ يَلْبُثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا / O takdirde, senin ardından kendileri de fazla kalamazlar.¹⁹⁹ Ayette görüldüğü üzere إِذْنُ 'âmil olmadan gelmiştir.

Kasem ifadeleri hariç fiille إِذْنُ arasında başka bir kelime bulunduğunda, إِذْنُ'nin amel etmemesi vucûbiyet ifade eder. Sîbeveyh, Araplardan aldığı bilgilere göre, إِذْنُ fiili muzâriyi nasb etme şartlarını taşısa bile, 'âmil olamayacağını söylemiştir. Müellifimize göre kıyas da bunu gerektirir. Çünkü إِذْنُ fiili muzârinin başına geldiği gibi isimlerin başında gelebilir.²⁰⁰ O halde إِذْنُ ile diğer fiili muzâri nasb eden edatlar arasında ortak illet, fiili muzârinin başında gelme durumlarıdır. Bazı durumlarda zikredilen illet gerçekleşmediği için kıyasen إِذْنُ'nin fiili muzâriyi nasb edemeyeceğini söyleyebiliriz.

1.1.2.2. İlllet

İlllet: Hükümü belirlemedeki hikmet, nahivcilerin iddia ettiklerini en iyi açıklayan ifade, kıyasın gerçekleşmesi için bulunması gereken ana unsurdur. İlllet olmazsa kıyas gerçekleşemez.²⁰¹ Nahivciler, bazı isimleri mebnî kılarken, aralarında var olan illete binaen mebnî kılmışlardır. Fiili muzâriyi mu'reb yaparken, onunla mu'reb olan

¹⁹⁸ en-Enbârî, 'Abdurrahman b. Muhammed b. 'Abdullah el-Ensârî Ebû'l-Berakât Kemaleddîn, *Esrâru'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Cîl, Beyrût, 1995, I/289, 290; en-Enbârî, *el-İnsâf*, I/177, 179; İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osman, (thk.Fâiz Fâris), *el-Lume 'u fi'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Kutubi's-Seqâfe, Kuveyt, 1972, I/127.

¹⁹⁹ İsrâ, 17/67.

²⁰⁰ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.478.

²⁰¹ ez-Zeccâcî, Ebû'l-Qâsım, *el-İzâh fi 'İleli'n-Nahv*, Dâru'n-Nefâis, Beyrût, 1992, s.90; Bekrî, 'Abdulkerîm, *Usûlu'n-Nahvi'l-'Arabî fi Dav'i Mezhebi İbn Medâ*, Dâru'l-Kutubi'l-Hadîs, Kâhire, 1999, s.52.

isimlerin arasında var olan birbirlerine benzeme illetine dayanarak, fiili muzârinin mebnî olmadığını söylemişlerdir.²⁰²

İbn Serrâc'a göre illetin kısımları ikidir. Birincisi Arapların sözlerine, bizi getiren ifadeler, örneğin her fâ'il merfû'dur, her mef'ûl mansuptur gibi. İkincisi illetin illetidir. Şöyle deriz: Niçin fâ'il merfû', mef'ûl mansup olmuştur. Niçin vâv ve yâ harekeli olup önlerindeki harfin harekesi meftûh olduğunda elife dönüşürler. İbn Serrâc'a göre illetin illetinden maksat, hükümdeki illeti beyân etmek, dilde bulunan esrârı keşfetmektir.²⁰³

Müellif eserinde pek çok yerde illet delilini kullanmıştır.²⁰⁴ Kullandığı üç örneği aşağıda sunmayı uygun gördük.

a) يد و دم Sözcüklerinin Analizi

İsimler bir harften veya iki harften oluşursa, harflere kıyaslan mebnî olurlar. Çünkü isimlerde asıl, üç ya da daha fazla harften meydana gelmeleridir. Harfler ise bir veya iki harften oluşur.²⁰⁵ بء الجر، من وعن örneklerinde olduğu gibi.

Şöyle dersen: يد و دم sözcükleri iki harften oluşur. Bunları mebnî değil mu'reb olarak görüyoruz. Müellifimiz bu ifadeye şöyle cevap verir: يد و دم aslında üç harften meydana gelir. الأيدي، والدماء، واليدان، يدِّي و دميّ Arapların sözleri buna delildir: Sonuç olarak asılları iki harften meydana gelmeyen bu sözcüklerin şekil olarak harflere benzemelerine itibar edilmez.²⁰⁶

b) Hâlin Sâhibinin Önünde Gelip Gelmemesi Durumu

²⁰² 'Abdulhalim, Ali Selâme, *el-İlletü 'Inde'l-İmam eş-Şâdibî*, (Doktora Tezi), Külliyyetü'l-Lugati'l-'Arabiyye, Câmi'atü'l-Ezher, Kâhire, 1995, s.115.

²⁰³ İbn Cinnî, *Hesâis*, I/208.

²⁰⁴ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.12, 13, 15, 18, 21, 22, 76, 89, 112, 191, 202, 214, 279, 280, 282, 348, 349, 388, 451, 452, 456, 458, 459, 475, 480, 492, 506, 512.

²⁰⁵ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.12.

²⁰⁶ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.13.

Hâlin sâhibinden sonra gelmesi asıldır. Haberin muhtedâdan sonra gelmesi gibi. Çünkü Araplardan bu şekilde işitilmişlerdir.²⁰⁷ Ancak bazı sebeplerden dolayı hâlin, sâhibinin önünde gelmesi vucûbiyet ifade eder. Bunlar şunlardır: Hâl, sâhibine إلا istisnâ edatı bitiştiğinde vucûben sâhibinin önünde gelir. ما قام مسرعاً إلا زيد / Hızlı kalkan ancak Zeyddir. örneğinde olduğu gibi. Sâhibinin zamire mûzâf olması, zamirinin hâle raci bir durumda olmaması. جاء زائراً هنداً أخوها / Hind'e kardeşi ziyaretçi olarak geldi. ifâdesinde olduğu gibi.

c) Mef'ûlü Mutlak Terkibinin Analizi

Şöyle dersen: Mef'ûlün bu çeşidi niçin mutlak olarak isimlendirildi? Müellifimiz bu soruya şöyle cevap verir: Diğer mef'ûller gerçekleşmek için harf-i cer ve zarf gibi bir bağlaça ihtiyaç duyarlar. Oysa mef'ûlü mutlakta böyle bir durum söz konusu değildir. Ayrıca mef'ûlü mutlak, diğer mef'ûllerin aksine, gerçekten cümlede beraber bulunduğu fâ'ilinin mef'ûlüdür. وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِّنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا / Allah sizi yerden bitirir gibi yetiştirmiştir.²⁰⁸ Ayette zikredildiği gibi mef'ûlü mutlak bizzat fâ'ilinin mef'ûlü olarak gelmiştir. Diğer mef'ûller bitiştiği fiilin durumuna göre isim alırlar. Sonuç olarak harf-i cer ve zarf gibi bir bağ olmadan gerçekleşmeyen, fâ'ilin hakiki mef'ûlü olamayan bu tür mef'ûller mukayyed, yukarıda zikredilen mef'ûl ise mutlak olarak ifade edilir.²⁰⁹

1.1.2.3.İcmâ

İcmâ: Arap âlimlerinin bir konuda görüş birliğine varmalarıdır.²¹⁰ İbn Cinnî'ye göre icmâ: Basra ve Kûfelilerin bir konuda görüş birliğine varmalarıdır.²¹¹ es-Suyûtî'ye göre, Arapların bir hükmün illeti hususunda görüş birliğine varmalarıdır. Örneğin maksûr isimlerde harekenin okunamaması taazzurden dolayıdır. Menkûs isimlerde ise harekenin söylenememesi istiskâlden dolayıdır gibi.²¹²

²⁰⁷ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s. 235.

²⁰⁸ Nûh, 71/17.

²⁰⁹ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.191.

²¹⁰ Garîb Nâfi', 'Abdulmecîd, *Usûlu'n-Nahvi'l-Qiyâsiyye*, Külliyyetü'l-Lugati'l-'Arabiyye, Câmi'atü'l-Ezher, Kâhire, trs., s.143.

²¹¹ İbn Cinnî, *Hesâis*, I/189.

²¹² es-Suyûtî; *el-İqtirâh*, I/137.

İcmânın delil olarak kabul edilebilmesi için naslara ve naslara yapılan kıyaslara muhalif olmaması gerekir. Eğer zikredilen bu iki şart varsa icmâ delildir. Yoksa icmâ diye ileri sürülen deliller kabul edilmez.²¹³

Müellifimiz eserinde 11 yerde icmâ delilinden örnekler vermiştir.²¹⁴ Aşağıda 3 tane örneği tahlil ederek sunmayı uygun görüyoruz.

a) Elif, Vav ve Nûn'un Tesniye ve Cem' Alemetleri olup isim olup olmamaları dururmu

نون الإناث، واو الجماعة، الف الإثنيين، bazılarına göre bunlar, muzmar isimdirler.

Arapların bir kısmına göre ise harftirler. Kelimenin tesniye ve cemi' olmasına delalet ederler.²¹⁵ Müellif, "her iki görüşün de açıklamaya ihtiyacı var" der. Birinci görüşe söyle açıklama getir: Fiil, zahiren gelen bir fâ'ile isnat edildiğinde, الف الإثنيين

سعد أخواك / İki fiil ile birlikte cümlede gelmeyebilirler. نون الإناث

كardeşin mutlu oldu. / قام الهدات / Hintler geldi. فاز الشهداء / Şehidler kurtuldu.

örneklerde olduğu gibi.²¹⁶

İkinci görüşü ise şöyle açıklar: Fiil, kendisine tesniye olan fâ'ıl isnat edildiğinde, نون fiil نون واو الجماعة cemi' müennes olduğunda

سعدوا إخوتك / İki kardeşin mutlu oldu. نون الإناث fiile bitişik bir halde gelebilir.

فمن الهدات / Hintler geldi. Örneklerin de olduğu gibi.

Bazı durumlarda fiil ile fâ'ıl ard arda gelmediğinden, müzekker cemi'ler için, نون الإناث müennes cemi'ler için

أكلوني البراعيتُ / Pireler بنى يدي. البراعيتُ sözcüğü gayr-i akil çoğuldur. Gayr-i akil çoğullar mufred müennes

²¹³ İbn Cinnî, *Hesâis*, I/189.

²¹⁴ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.160, 171, 214, 316, 333, 387, 401, 415, 465, 523, 575.

²¹⁵ 'Abbâs Hasan, *el-Vâfi*, I/57-61; el-Fevzân, 'Abdullah b. Sâlih, *Ta'cilü'n-Nedâ bi Şerhi Qadri'n-Nedâ*, Dâru İbni'l-Cevzî, Riyâd, 2010, I/13, 19, 21; İbn 'Ukeyl, *a.g.e.*, IV/271, 301-306; İbn Hişâm, *Şuzûr*, I/231, 232.

²¹⁶ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, 159.

hükümündedir. *أكل* fiili müenneslik tâsı ile gelmesi gerekirken, *واو الجماعة* ile birkikte geldi. *يتعاقبون فيكم ملائكة بالليل وملائكة بالنهار* / *Bir takım melekler geceleyin, diğer takım melekler de gündüzün birbirlerini müte'âkıb size gelirler.*²¹⁷ *ملائكة* kelimesi cem'-i müennes olduğundan fiil *نون الإناث* birlikte gelmesi gerekirken, *واو الجماعة* birlikte geldi.²¹⁸

Nahivcilerin göre her takdim-tehir olduğunda, yukarıda zikredilen örneklerde olduğu gibi fiile bitişen tesniye, cem', cem'-i müennes alametleri olan *الف الثنين*,

واو الجماعة, *نون الإناث* farklı şekilde gelebilir. İbnu'n-Nâzım'a göre bu ifade doğru değildir. Çünkü muzekker cemi'ler için, *واو الجماعة* müennes cemi'ler için, *نون الإناث* tesniyeler için, *الف الإثنين* geleceği hususunda âlimler icmâ etmişlerdir.²¹⁹

b) Sülâsi Fiillerden Yapılan İsm-i Mef'ûlün Sadece مفعول Vezninde Gelip

Gelmemesi Durumu

Sülâsi fiillerden yapılam ism-i mef'ûlün vezninin sadece مفعول olduğu hususu, âlimler arasında tartışmalıdır.²²⁰ Sülâsi fiillerden yapılan ismi mef'ûlün vezni *فَعِيلٌ* şeklinde gelebilir. *قتيلٌ* / *öldürülen*, *ذبيحٌ* / *boğazlanan*, *طريحٌ* / *atılan*, örneklerinde olduğu gibi. Müellifimize göre bu tür kullanımlar Arapların sözlerinde çoktur. Sülâsi fiillerin

²¹⁷ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.159; İbn Kesîr, *Tefsîr*, V/102; es-Se'âlebi, *a.g.e.*, IV/196; Müslim, *a.g.e.*, I/439; İbn 'Âdil, *a.g.e.*, XII/343; Mâlik b. Enes, *a.g.e.*, I/170; el-Buhâri, *Câmi'*, IX/126; en-Nesâî, *a.g.e.*, I/240; İbn Hibbân, *a.g.e.*, V/28; es-Suyûtî, *Câmi'*, XXIV/15, el-Mevsîli, *a.g.e.*, XI/215.

²¹⁸ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.159.

²¹⁹ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.160.

²²⁰ el-Fevzân, *Ta'cîlü'n-Nedâ*, I/236; el-Galâyinî, *a.g.e.*, XXIX/6, İbn Hişâm, *Şuzûr*, II/692; 'Abbâs Hasan, *el-Vâfi*, III/198.

ism-i mef'ûllerini sadece مفعول vezninde kabul edip diğer sülâsi fiillerden buna kıyasen ismi mef'ûl yapmamamız gerekir. Zira bu konuda âlimlerin icmâsı vardır.²²¹

c) نِعْمَ وَبِئْسَ Kelimelerin Fiil ya da İsim Olması Durumu

نِعْمَ وَبِئْسَ gayr-i mutasarrıf olan iki fiildir. Kendileri ile övgü ve yergi kastedilir.

İbnu'n-Nâzım'a göre fiil olmalarına delil, müenneslik tâsının kendilerine bitişik olarak gelmesidir. Zira bu konuda âlimlerin icmâsı bulunmaktadır.²²²

1.1.2.4. İstishâb

Fıkıhta istishâb: Geçmişte sabit olan bir hükmün, sonradan değiştiği bilinmiyorsa veya değiştiğine dair bir delil bulunmuyorsa, aynı kalmasına hükmetmektir.²²³ Havârizme göre: Fetvâ vermenin son evresidir. Müftüye bir hadisenin fetvâsı sorulduğunda, ilk önce Kur'an'a müracaat eder. Daha sonra sırası ile hadis, icmâ, kıyasa müracaat eder. Buralarda sorulan soruya cevap bulamazsa, istishâb deliline göre fetvâ verir.²²⁴

Nahivciler, istishâb delilini eserlerinde çok kullanmışlardır. Fâkihler gibi istishâb delilini adlandırmışlardır.²²⁵ Ancak bu delili, nahivciler en zayıf delil olarak kabul etmişlerdir. İbnu'l-Enbârî bu durumu şöyle ifade etmiştir: Bil ki, istishâb, zayıf olmasına rağmen muteber delillerdendir.²²⁶

Dil âlimleri bu delili kullanarak bazı nahiv kaidelerini belirlemişlerdir. Aşağıda bazılarını sunmayı uygun gördük.

- a) İfrâd asıldır, terkîb fer' dir.²²⁷
- b) İsimlerde asıl 'âmil olmamalarıdır.²²⁸
- c) Fiillerde asıl 'âmil olmalarıdır.²²⁹

²²¹ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.216.

²²² İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.333, İbn Hişâm, *Evdâh*, III/270, Erdim, Enes, *نِعْمَ وَبِئْسَ Özelinde Basra ve Küfe Arap Dili Ekollerinin Övgü ve Vergi Sözcüklerine İlişkin Yorumları*, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Elazığ, 16:2, (2011), s.201-202; İbn Serrâc, *a.g.e.*, I/111; Sibeveyh, *a.g.e.*, II/179; İbn 'Ukeyl, *a.g.e.*, II/161; es-Suyûtî, *Hem'*, III/34; 'Abbâs Hasan, *el-Vâfi*, III/374, 375.

²²³ Hellâf, 'Abdulvehhâb, *İlmi Usûli'l-Fıkh*, Dâru'l-Qalem, Dimeşk, 1978, s.91.

²²⁴ el-Hadramî, Muhammed, *Usûlu'l-Fıkh*, el-Mektebetü'l-Ticâreti'l-Kubrâ, Kâhire, 1969, s.276, 277.

²²⁵ İbnü'l-Enbârî, *el-İğrâb*, s.46.

²²⁶ İbnü'l-Enbârî, *Lume'*, s. 40, 141.

²²⁷ en-Enbârî, *el-İnsâf*, I/40.

²²⁸ en-Enbârî, *el-İnsâf*, I/18.

d) İsimlerin çekimli olması, tenvîni, isnâd ve izâfeti kabul etmesi asıldır.²³⁰

e) Müzekkerlik isimlerde asıldır.²³¹

f) Mebnîlerde asıl hareke gerekmedikçe sükûndur.²³²

g) Harflerde asıl türetildiğine dair delil bulunmadıkça ziyâde olmamasıdır.²³³

Müellifimiz eserinde pek çok yerde istishâb delilini kullanmıştır. Kullandığı iki örneği aşağıda sunmayı uygun gördük.

²²⁹ en-Enbârî, *el-İnsâf*, I/25.

²³⁰ en-Enbârî, *el-İnsâf*, I/70.

²³¹ en-Enbârî, *el-İnsâf*, I/72.

²³² en-Enbârî, *el-İnsâf*, I/40, 57.

²³³ el-Fâsî, Ebû't-Tayyib, (thk. Mahmûd Fecâl), *Feyzu Neşri'l-İnşirâh min Ravdi Tayyi'l-İqtirâh*, Dâru'l-Buhûsi li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, Dubai, 2000, s.1060, 1061.

a) نَبَأٌ وَأَنْبَأٌ وَخَبَّرَ وَأَخْبَرَ وَحَدَّثَ Fiillerinin Bir veya Birden Fazla Mef'ûl

almaları durumu

نَبَأٌ وَأَنْبَأٌ وَخَبَّرَ وَأَخْبَرَ وَحَدَّثَ fiillerde aslolan bir mef'ûl almalıdır. İkinci mef'ûlü ancak harf-i cerle birlikte alabilirler.²³⁴ أَنْبَأْتُ زَيْدًا بِكَذَا / *Bunu Zeyd'e haber verdim.* أَخْبَرْتُهُ بِالْأَمْرِ / *Ona durumu haber verdim.* Örneklerinde olduğu gibi وَأَخْبَرَ وَأَنْبَأٌ fiilleri ikinci mef'ûlleri ancak harf-i cerle birlikte almışlardır. Müellifimize göre yukarıda zikredilen fiiller, harf-i cer olmadan iki mef'ûl alabilirler. قَالَتْ مَنْ أَنْبَأَكَ هَذَا / *Bunu sana kim haber verdi?*²³⁵ Ayette geldiği üzere أَنْبَأَ fiili harf-i cersiz iki mef'ûl almıştır.²³⁶

b) Mastarın Fiilin ve Türetilen İsimlerin Aslı Olup Olmama Durumu

Kelimelerin mastardan türediği asıldır.²³⁷ Ancak dil âlimleri arasında bu görüş tartışmalıdır. Kûfelilere göre fiil, mastar için asıldır. Mastar fiilden türetilmiştir. Müellifimize göre bu görüş geçersizdir. Çünkü fer' de aslın manası ve ziyadesi vardır. Şüphesiz fiil, mastara ve zamana delâlet eder, dolayısıyla kendisinde aslın manası ve ziyadesi vardır. Mastar ise asıldır. Fiilin delâlet ettiği bazı şeyleri gösterir, sıfatların cüzlerine de delâlet eder. İsm-i fâ'il ve İsm-i mef'ûl ve diğer isimleri içinde barındırır. ضَارِبًا / *Döven*, mastarı içerir. Dövme işini yapan kimsenin kim olduğuna da delâlet eder. مَضْرُوبًا / *Dövülen*, mastarı içerir. Dövülen kişinin kim olduğuna da delâlet eder. ضَارِبًا / *Döven*, مَضْرُوبًا / *dövülen*, ضَرَبًا / *dövmek*, mastarından türetilmiş isimlerdir. Diğer isimler de böyledir.²³⁸

²³⁴ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.155; İbn Hişâm, *Evdâh*, II/80; es-Sibân, *a.g.e.*, I/650; el-Murâdî, *a.g.e.*, I/573;

²³⁵ Tahrîm, 66/3.

²³⁶ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.155.

²³⁷ İbnu'l-Verrâk, Ebû'l-Hasan Muhammed b. 'Abdullah, *'İlelü'n-Nahv*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd, 1999, I/359; İbn Manzûr, *a.g.e.*, IV/445, VII/380, XIV, 19; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, XII/300, İbn 'Abbâd, *a.g.e.*, II/214; el-Cevherî, *a.g.e.*, I/9; el-Ezherî, *a.g.e.*, IV/189.

²³⁸ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.191.

İKİNCİ BÖLÜM

2.DİL MEKTEPLERİNE KARŞI TUTUM

Müellifimiz eserinde pek çok yerde Basra ve Kûfe ekollerine ait görüşlere yer vermiştir. Genellikle Basralıların görüşünü tercih edip Kûfelilerin görüşünü eleştirmiştir. Kûfelilerin görüşünü kabul edip Basralıların görüşünü reddettiği, az da olsa yerler vardır.

Her iki ekole İbnu'n-Nâzım'ım yaklaşımını alt başlıklar halinde vermeyi uygun gördük. Ayrıca her iki ekole ait tercih ve tenkitlerini, en önemli temsilcilerinden, Sîbeveyh, Yunûs b. Habîb, Halîl, Muberrid, (Basra ekolü mensubları), Kisâî, Ahfeş, Ferrâ, (Kûfe ekolü mensubları) gibi nahivcilere, yönelttiği tenkit ve tercihlerini şaşığda vermeyi uygun gördük.

2.1. Basra Ekolüne Yaklaşımı

Basralılar, hicrî birinci asırdan beri nahiv ile ilgili kaideler ortaya koyan kişilerdir. İbn Ebî İshâk el-Hadremî, İsâ b. Ömer es-Sakafî, Ebû'l-'Alâ, Yûnus b. Habîb, Hâlîl b. Ahmed, Sîbeveyh gibi âlimler vasıtası ile bu ekolün faaliyetleri devam etti. Halîl ve Sîbeveyh, Arap nahvini bilinen surette ortaya koyan, Basra ekolüne mensup ilk nahivciler olarak kabul edilir.²³⁹

Seyrâfî'ye göre Hâlîl, nahiv meselelerinden hüküm çıkarma hususunda çok yetenekli olan, arûz ölçüsünü ilk kullanan, Kitabü'l-'Ayn adında ilk sözlük çalışması yapan, dünyadan elini eteğini çeken ve kendini tamamen ilme veren kişidir.²⁴⁰

Basra nahiv ekolünün yaşamasına, gelişmesine vesile olan ana unsurlar şunlardır: Kur'an-ı Kerîm'i yanlış okumalardan korumak, hadislerin okunması ile ilgili yanlışlıkları önlemek, Arapça'yı İslâmiyetin başlangıcında olduğu gibi berrak, sâf ve yanlış okumalardan uzak bir halde muhafaza etmek.²⁴¹

²³⁹ es-Seyrâfî, Ebû Saîd Hasan b. 'Abdullah, (thk. Muhammed İbrahim el-Bennâ), *Ahbaru'n-Nahviyyîne'l-Basriyyîn*, Dâru'l-İ'tisâm, Kâhire, 1985, s.30.

²⁴⁰ es-Seyrâfî, *a.g.e.*, s.30; el-Hamevi, Şihabuddîn Ebû 'Abdullah Yâkut b. 'Abdullah, *Mu'cemu'l-Udebâ*, Dâru'l-Fiker, Dimeşk, 1980, XXX/11.

²⁴¹ et-Tantâvî, Muhammed, *Neş'etü'n-Nahvi ve't-Târihu Eşhuri'n-Nuhât*, Dâru'l-Menâr, Kâhire, 1991, s.77; 'Abdu'l-Âl, Sâlim Mukrim, *el-Medresetü'n-Nahviyye fî Mısır ve's-Şâm*, Muessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1990, s.191; Hâmid Hilâl, *a.g.e.*, s.56.

Müellifimiz eserinde 57 yerde Basralılardan bahsetmiştir.²⁴² Genellikle, Basralıların görüşlerini tercih edip, az da olsa eleştirdiği görüşleri vardır. Eserinde zikrettiği Basralıların görüşlerine ait ifadeler ve Basralılara yönettiği tenkitlerden bazılarını aşağıda tahlil ederek sunmayı uygun görüyoruz.

a) İsim ve Lakap Mufred Olarak Geldiklerinde Aynı İ'râbı Alıp Almamaları Durumu

Basralılara göre, isim ve lakap mufred olarak yan yana geldiklerinde izâfet halinde olmaları gerekir.²⁴³ *هَذَا سَعِيدٌ كَرِيْزٍ / Bu kaçak olan Saiddir. وَرَأَيْتُ سَعِيدَ كَرِيْزٍ / Kaçak Said'i gördüm. وَمَرَرْتُ بِسَعِيدِ كَرِيْزٍ / Kaçak olan Said'e uğradım.* Örneklerinde olduğu gibi isim ve lakaplar izafet halinde gelmişlerdir.²⁴⁴

b) نَعْمَ وَبِئْسَ Kelimelerin Fiil ya da İsim Olması Durumu

نَعْمَ وَبِئْسَ gayr-i mutasarrıf olan iki fiildir. Kendileri ile övgü ve yergi kastedilir. Basralılara göre fiil olmalarına delil, müenneslik tâsının kendilerine bitişik olarak gelmesi, kendilerine merfû' zamirinin zahiren bitişmesidir.²⁴⁵ *الزَّيْدَانِ نَعْمًا رَجُولَيْنِ، الزَّيْدُونَ*

*نَعْمُو رَجَالًا / İki zeyd ne güzel adamdır! Zeydler ne güzel adamlardır!*²⁴⁶

c) Harf-i Cer olan من'in Tahlili

Basralılara göre harf-i cerlerden olan من kelimesinin mekân için bir başlangıç ifade etmesi hakikidir. Zaman için başlangıç ifade etmesi ise mecâzendir.²⁴⁷ *لَمَسْجِدٍ*

²⁴² İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.48, 61, 77, 78, 97, 98 vd.

²⁴³ Sîbeveyh, *a.g.e.*, III/294; ez-Zamahşerî, *el-Mufasssal*, I/26; İbn 'Ukeyl, *a.g.e.*, I/123; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I/62; el-Cevcerî, *a.g.e.*, I/295; el-Murâdî, *a.g.e.*, I/392, 393.

²⁴⁴ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.48.

²⁴⁵ İbn Hişâm, *Evdâh*, III/270.

²⁴⁶ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.333; Erdim, *a.g.e.*, s.201-202; İbn Serrâc, *a.g.e.*, I/111; Sîbeveyh, *a.g.e.*, II/179; İbn 'Ukeyl, *a.g.e.*, II/161; es-Suyûtî, *Hem*, III/34; 'Abbâs Hasan, *el-Vâfi*, III/374, 375.

²⁴⁷ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.260.

أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ / İlk gününden beri Allah'a karşı gelmekten sakınmak için kurulan mescidde bulunman daha uygundur.²⁴⁸ Ayette bulunan مِنْ تَأْسِيسِ أَوَّلِ يَوْمٍ / Kurulduğu ilk günden beri.

d) Muzâri Fiilin Kendi Başına Merfû‘ Olup Olmaması Durumu:

Başında nasb ve cezm edatı bulunmayan fiili muzârinin i‘râbının merfû‘ olduğu hususunda dil alimleri arasında görüş birliği vardır.²⁴⁹ Ancak hangi sebepten ötürü merfû‘ olduğu hususu nahivciler arasında tartışmalıdır. Basralılara göre fiili muzâriyi merfû‘ yapan şey bu durumda, isim konumunda olmasıdır. Müellife göre bu görüş yanlıştır. Zira fiili muzâri cümlelerin başında gelip merfû‘ olduğu gibi cümlelerin sonunda gelip merfû‘ olabilir. زَيْدٌ يَقُومُ / Zeyd kalkıyor. جَعَلَ زَيْدٌ يَفْعَلُ / Zeyd yapmaya başladı. Örneklerinde fiili muzâri cümle başında ve cümle sonunda merfû‘ olarak gelmiştir.²⁵⁰

e) Nâkis Fiil Olan Leyse’nin, Nâkis Fiil Olmasındaki İletin Durumu

Basralıların çoğunluğuna göre, leyse nâkis fiildir.²⁵¹ Çünkü sonradan meydana gelmeye (hadese) delâlet eder, zamana delâlet etmez. Müellife göre bu düşünce yanlıştır, zirâ bu fiiller zamana delâlet etmede eşittirler. Aralarındaki fark manaları ile ilgilidir.²⁵²

Müellif Basra ekolüne mensup âlimleri tenkit ettiği gibi, bunlardan görüşlerini kabul ettiği kişiler de vardır. Basra ekolünün en önemli temsilcilerinden olan Halîl,²⁵³ Sîbeveyh,²⁵⁴ Yûnus b. Habîb,²⁵⁵ el-Muberrid’e²⁵⁶ yönettiği tenkitleri aşağıda örnekler halinde sunmayı uygun gördük.

²⁴⁸ Tevbe, 9/108.

²⁴⁹ İbn Hişâm, *Evdâh*, IV/141; Ebû'l-Bekâ, *a.g.e.*, II/16; ‘Abbâs Hasan, *el-Vâfî*, I/71, 127; el-Galâyinî, *a.g.e.*, LI/1; es-Suyûtî, *Hem‘*, II/559; el-Murâdî, *a.g.e.*, I/305; es-Sekkâkî, *a.g.e.*, I/66.

²⁵⁰ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.473.

²⁵¹ İbn Sîde, *el-Muhassah*, IV/263; İbn Hişâm, *Evdâh*, I/283; İbn Cinnî, *Hesâis*, I/311; Sîbeveyh, *a.g.e.*, I/58, 61; İbn Hişâm, *Şuzûr*, I/26, 144; İbn Hişâm, *Lebîb*, I/262, 263; İbn Hişâm, Muhammed ‘Abdullah Cemâleddîn b. Yûsuf, (thk. Muhammed Muhyiddîn ‘Abdulhamîd), *Şerhu Qadri'n-Nedâ Vabli's-Sedâ*, Dâru'l-Hayr, Dimeşk, 1990, I/133; es-Suyûtî, *Hem‘*, I/47, en-Enbârî, *el-İnsâf*, I/56.

²⁵² İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.98.

²⁵³ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.69, 180, 271, 409

²⁵⁴ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.69, 76, 86, 89, 98, 101, 126, 128, 140, 163, 170, 180, 186, 218, 223, 226, 232.

²⁵⁵ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.102, 218, 271, 278, 382, 386, 409, 421, 446, 447, 520, 570.

1. Sîbeveyh'e Yönettiği Tenkitler

Sîbeveyh: Ebû'l-Beşir 'Amr b. Osman b. Kunbur, Basra ekolünün en önemli âlimlerindendir. Onun ilminden aynı dönemde yaşayan dil âlimleri de istifade etmişlerdir. Onun hakkında Halîl'den sonra nahvi en iyi bilen kimse olarak bahsedilmiştir. Basra metodunun usullerinden en önemlisi olarak addedilen terimleri, delilleri ve kaideleri içeren sarf ve nahiv alanında araştırmacıların başvuru kaynağı olan 'el-Kitâb' adlı eser Sîbeveyh'e aittir.²⁵⁷

a) Mubtedâ ve Haber'in Merfû' Olma Durumu

Mubtedânın ibtidâ ile merfû' olması konusunda görüş birliği vardır.²⁵⁸ Haber'in merfû' olması ise, âlimler arasında tartışmalıdır. Sîbeveyh'e göre, mubtedâ ibtidâ ile merfû' kılınmıştır, haber de aynı şekilde ibtidâ ile merfû' olur. Zira kendisi bir başkası tarafından merfû' olan başkasını merfû' yapamaz. İbnu'n-Nâzım bu görüşe, şu şekilde karşı çıkar: Mubtedâ ve haberi ibtidâ merfû' yapamaz. Bu zayıf bir görüştür. Çünkü en güçlü 'âmil fiildir, kendisi atıfla ittibâ olmadan iki kelimeyi merfû' yapamaz. Güçlü bir 'âmilin yapamadığını daha zayıf olan haliyle yapamaz.²⁵⁹

b) Nâkıs Fiil Olan Leyse'nin, Nâkıs Fiil Olmasındaki İletin Durumu:

Sîbeveyh'e göre, leyse nâkıs fiildir.²⁶⁰ Çünkü sonradan meydana gelmeye (hadese) delâlet eder, zamana delâlet etmez. Müellife göre bu düşünce yanlıştır, zirâ bu, fiiller zamana delâlet etmede eşittirler. Aralarındaki fark manaları ile ilgilidir.²⁶¹

²⁵⁶ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.76, 97, 231, 232, 253, 277, 232, 336, 401, 404,409, 411, 428, 460, 462, 464.

²⁵⁷ Bkz., Sîbeveyh, Ebû'l-Beşir 'Amr b. Osman b. Kunbur, (thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn), *el-Kitâb*, Dâru'l-Cîl, Beyrût, trs.; Ebû't-Tayyib, 'Abdulvâhid b. Ali el-Lugavî, (thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), *Merâtibu'n-Nahviyyîn*, Dâru'n-Nahda, Kâhire, 1955, s.106.

²⁵⁸ İbn 'Ukeyl, *a.g.e.*, I/200; er-Râzî, *a.g.e.*, I/73; İbn Manzûr, *a.g.e.*, I/450, 510, II/242, 470, III/ 281, 348; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, VIII/362, XXIV, 102; İbn Sîde, *el-Muhassah*, I/292, III/274; el-Qufûmî, *a.g.e.*, I/174, 176, 178, 180, 208; İbn Hişâm, *Evdâh*, I/184, 194, 197, 203, 208, 210, 211, 215; İbn Serrâc, *a.g.e.*, I/58-84, 86, 92, 97; Halîl, *Kitâbu'l-'Ayn*, I/190; İbn Cinnî, *el-Hesâis*, I/54, 56, 94, 106, 109, 164; 'Abbâs Hasan, *el-Vâfi*, I/316-441; el-Galâyinî, *a.g.e.*, IV/1, 21; İbn Hişâm, Şuzûr, I/205, 230-237; İbn Hişâm, *Qadru'n-Nedâ*, I/116-119, 121, 124, 125; İbn Hişâm, *Lebîb*, I/303, 307, 536.

²⁵⁹ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.76.

²⁶⁰ İbn Sîde, *el-Muhassah*, IV/263; İbn Hişâm, *Evdâh*, I/283; İbn Cinnî, *Hesâis*, I/311; Sîbeveyh, *a.g.e.*, I/58, 61, İbn Hişâm, Şuzûr, I/26, 144; İbn Hişâm, *Lebîb*, I/262, 263; İbn Hişâm, *Qadru'n-Nedâ*, I/133; es-Suyûtî; *Hem'*, I/47, en-Enbârî, *el-İnsâf*, I/56.

²⁶¹ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.98.

c) مع Sözcüğünün Kullanımı ve Anlamı

مع sözcüğü isimdir. Zarf olup devamlı muzâf konumunda gelir.²⁶² Nadiren de olsa son harfî iade edilerek getirilir. Nitekim bir şiirde: **حَنْتُ إِلَى رِيَا وَنَفْسِكَ بَاعَتْ مَزَارِكَ** / *Seni ve Reyâ'yi özledim. O Reyâ'daki mezarını ve halkınızı birlikte sattı.* Sîbeveyh مع sözcüğünü **هل** gibi düşünüp sukûn üzerine mebnî olduğunu iddia eder. Müellife göre bu zorlama bir görüştür.²⁶³

2. Halîl'e Yönettiği Tenkitler

Halîl: Ebû 'Abdurrahman b. Ahmed el-Ferâhîdî, dil ve edebiyat alanında imam kabul edilen Basra ekolüne mensup bir kişidir. Nahiv alanında ilk sözlük olarak kabul edilen 'Kitâbu'l-'Ayn' adlı eser onundur. Seyrâfî'ye göre Halîl, nahiv meselelerinden hüküm çıkarma hususunda çok yetenekli olan, arûz ölçüsünü ilk kullanan, ilk sözlük çalışması yapan, dünyadan elini eteğini çeken, kendini tamamen ilme veren bir kişidir.²⁶⁴

İstifhâm Edatı Olan كَمْ'in Kendisinden Sonra Gelen Kelimenin Cer Edatı ile Mecrûr Olup Olmaması Durumu

Soru edatı كَمْ'in mümeyyizi genellikle mahzûf olur. Cümlenin akışından anlaşılır. İstifhâm edatı olan كَمْ aded veya çokluk anlamında olup, haber konumunda gelir. Kendinden sonra gelen kelimeyi nasb etmesi hususunda dilciler arasında görüş birliği vardır.²⁶⁵ Ancak kendisinden sonra mecrûr olarak gelen kelimeyi, kendisi mi yoksa takdiren getirilen harf-i cerin mi mecrûr yaptığı, âlimler arasında tartışmalıdır.

²⁶² el-Ezherî, *a.g.e.*, I/25; Halîl, *Kitâbu'l-'Ayn*, I/95; el-Qufûmî, *a.g.e.*, I/524; İbnu'l-Hâcib, *a.g.e.*, I/290; İbn Serrâc, *a.g.e.*, II/212.

²⁶³ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s. 284, 285.

²⁶⁴ Bkz., Halîl, Ebû 'Abdurrahman b. Ahmed el-Ferâhîdî, (thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmirâî), *Kitâbu'l-'Ayn*, Mektebetü'l-Hilâl, Kâhire, trs.; es-Seyrâfî, *a.g.e.*, s.30; el-Hamevi, *Udebâ*, XXX/11; et-Tantâvî, Muhammed, *Neş'etü'n-Nahvi ve't-Târîhu Eşhûri'n-Nuhât*, Dâru'l-Menâr, Kâhire, 1991; İbn Hişâm, *Şuzûr*, I/316.

²⁶⁵ İbn Hişâm, *Evdâh*, IV/267, 270-274; İbn Serrâc, *a.g.e.*, I/51, 315-320; Halîl, *el-Cümel*, I/68, 124, 125; İbn Cinnî, *Hesâis*, II/36, III/330; Sîbeveyh, *a.g.e.*, I/216, II/156; Ebû'l-Bekâ, *a.g.e.*, I/218, 314-316; ez-

Halîl'e göre: **بِكَمْ دِرْهَمٍ إِشْتَرَيْتَ ثَوْبَكَ؟** / *Kaç dirheme elbiseni satın aldın?* **دِرْهَمٍ**

kelimesi mecrûr yapan muzmer (gizli) bir harf-i cer vardır. O da **مِنْ** harf-i ceridir.

İbnu'n-Nâzım'a göre böyle bir takdire gerek yoktur. Çünkü istifhâm edatı olan **كَمْ** aded konumundadır, mümeyyizini nasb eder, **دِرْهَمٍ** sözcüğünü mansup yapmamız gerekir, mecrûr değil.²⁶⁶

3. Yûnus b. Habîb'e Yönettiği Tenkitler

Yûnus b. Habîb: Ebû 'Abdurrahmân Yûnus b. Habîb, Basra ekolüne mensup bir kişi olup dil ve nahiv alanında imamdı. Kisâi, Ferrâ gibi dilciler ondan rivayetlerde bulundu. Basra'da görüşlerini takip eden bir ilim meclisi vardı. Nahiv kuralları ile ilgili görüş ortaya koyan ilk dilcilerden kabul edililir. Sîbeveyh'in hocasıdır. Sîbeveyh eserinde ondan pek çok nakillerde bulunmuştur.²⁶⁷

Ma'tûf Ta'rîf Edatı ile Birlikte Gelip Kendisinden Önce Munadâ Bulunursa Ma'tûf Olan Kelimenin Mansup ya da Merfû' Olma Durumu

Ma'tuf olan kelime ta'rîf edatı ile birlik olup, kendisinden önce munadâ bulunursa ma'tûf olan kelimenin harekesinin ne olacağı hususu âlimler arasında tartışmalıdır.²⁶⁸ **يَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ وَالطَّيْرُ** / *Ey dağlar ve kuşlar! Davud tesbih ettikçe siz de*

*onu tekrarlayın.*²⁶⁹ Yûnus b. Habîb'e göre ayette geçen **الطَّيْرُ** sözcüğünün mansup

olması gerekir. Müellife göre zikredilen kelimeyi nasb ya da ref' halinde okumamız caizdir.²⁷⁰

Zamahşerî, *el-Mufasssal*, I/224-228; 'Abbâs Hasan, *el-Vâfi*, I/29, 56, 187; el-Galâyinî, *a.g.e.*, XXIV/2; es-Sibân, *a.g.e.*, I/112, 125, 428; İbn 'Ukeyl, *a.g.e.*, I/40, III/41, IV/82-84.

²⁶⁶ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.271.

²⁶⁷ Bkz., İbn Sâîğ, Muhammed b. Hasan, (thk. İbrâhim b. Sâlim es-Sâ'idî) *el-Lemhatü fî Şerhi'l-Melahha*, 'İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmiyyi, el-Medînetü'l-Munevvere, 2004; et-Tenûhî, Ebû'l-Mehâsin b. Muhammed el-Me'arrî, (thk. 'Abdulfettâh Muhammed el-Havî), *Târîhu'l-'Ulemâi'n-Nahviyyîn*, Dâru Hacer, Kâhire, 1981, I/11; İbn Hişâm, *Şuzûr*, I/372, II/456, 812; İbn 'Ukeyl, *a.g.e.*, I/303; el-Murâdî, *a.g.e.*, I/449; 'Abbâs Hasan, *el-Vâfi*, IV/737.

²⁶⁸ el-Muberrid, *el-Muqtadab*, IV/388; el-Efğânî, *a.g.e.*, I/214; İbn Serrâc, *a.g.e.*, I/353; Ebû'l-Bekâ, *a.g.e.*, I/334; İbn Hişâm, *Şuzûr*, I/392; İbn Hişâm, *Qadru'n-Nedâ*, I/218; İbnu'l-Verrâk, *a.g.e.*, I/339.

²⁶⁹ Sebe', 34/10.

²⁷⁰ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.409.

4. el-Muberrid'e Yönettiği Tenkitler

el-Muberrid: Ebû 'Abbâs Muhammed b. Yezîd 'Abdulkber, Basra ekolüne mensup şahıslardan olup nahiv ve belagat alanında oterite kabul edilir. O sadece nahiv ve belagat alanında değil felsefe ve mantık alanında da uzmandır. Nahivle alakalı kaleme aldığı 'el-Kâmil' adlı eseri, edebiyat alanında yazılan ana kaynaklardan kabul edilir. Basra ekolünde görüşleri yeterince yer bulamadığından, görüşleri Bağdât ekolünün kurulmasına neden olmuştur.²⁷¹

a) Mubtedâ ve Haber'in Merfû' Olma Durumu

Mubtedâ'nın İbtidâ ile merfû' olması konusunda görüş birliği vardır.²⁷² Haberin merfû' olması ise âlimler arasında tartışmalıdır. el-Muberrid'e göre ibtidâ mubtedâyı merfû' yapmış, her ikisi de birlikte haberi merfû' yapmıştır. Bu görüş, müellifimiz nazarında, nahivde karşılığı olmayan bir ifadedir. Buna itibar edilemez.²⁷³

b) Temyîz Olan Kelimenin 'Âmilinin Önünde Gelip Gelmemesi Durumu

Temyîz olan kelimenin 'âmilinin önünde gelip gelemeyeceği hususunda âlimler arasında ihtilaf vardır.²⁷⁴ Sîbeveyh'e göre, mutlak olarak temyiz 'âmilinin önünde gelemmez. Eğer fiil gayr-ı mutasarrıf ise, temyiz olan sözcük 'âmilinin önünde gelemmez. Bu konuda âlimler arasında görüş birliği vardır. Ancak fiil çekimli ise, *طاب زيدٌ نفساً / Zeyd kişilik bakımından güzeldir* örneğinde olduğu gibi. el-Muberrid'e göre, temyiz olan ifade 'âmilinin önünde gelebilir. Zira mutasarrıf fiille bulunan diğer mansup ifadelerde durum böyle olduğundan ona kıyas edilir. Sîbeveyh'e göre, yukarıda zikredilen doğru değildir. Çünkü çekimli fiille birlikte gelen temyîz, genellikle fiilin fâ'ili konumundadır. Fâ'il ise hiçbir şekilde 'âmilinin önünde gelemmez. Müellifimize göre kabul edilen görüş, Sîbeveyh'in görüşüdür.²⁷⁵

²⁷¹ Bkz., el-Muberrid, *el-Kâmil*; el-Muberrid, *el-Muqtadab*; İbn Sâîğ, Muhammed b. Hasan, (thk. İbrâhim b. Sâlim es-Sâ'idî) *el-Lemhatü fi Şerhi'l-Melahha*, 'Îmâdetü'l-Bahsi'l-İlmiyyi, Medîne, 2004.

²⁷² İbn 'Ukeyl, *a.g.e.*, I/200; er-Râzî, *a.g.e.*, I/73; İbn Manzûr, *a.g.e.*, I/450, 510, II/242, 470, III/ 281, 348; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, VIII/362, XXIV, 102; İbn Sîde, *el-Muhassah*, I/292, III/274; el-Qufûmî, *a.g.e.*, I/174, 176, 178, 180, 208; İbn Hişâm, *Evdâh*, I/184, 194, 197, 203, 208, 210, 211, 215; İbn Serrâc, *a.g.e.*, I/58-84, 86, 92, 97; Halîl, *Kitâbu'l-'Ayn*, I/190; İbn Cinnî, *el-Hesâis*, I/54, 56, 94, 106, 109, 164; 'Abbâs Hasan, *el-Vâfi*, I/316-441; el-Galâyînî, *a.g.e.*, IV/1, 21; İbn Hişâm, *Şuzûr*, I/205, 230-237; İbn Hişâm, *Qadru'n-Nedâ*, I/116-119, 121, 124, 125; İbn Hişâm, *Lebîb*, I/303, 307, 536.

²⁷³ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.76.

²⁷⁴ en-Enbârî, *el-İnsâf*, II/828, 832; el-Galâyînî, *a.g.e.*, I/15; es-Sibân, *a.g.e.*, I/969; İbn 'Ukeyl, *a.g.e.*, II/293, 295; İbnu'l-Verrâk, *a.g.e.*, I/393; es-Suyûtî; *Hem'*, III/43; 'Abbâs Hasan, *el-Vâfi*, III/370.

²⁷⁵ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.253.

2.2.Kûfe Ekolüne Yaklaşımı

Kûfeliler, sahâbelerin odak noktası idi. Bu ekolde fıkıh araştırmaları çok yaygındı. Şiir ve haber rivâyetleri çoktu. En önemli özelliklerinden biride, Kur'an-ı Kerîm kıraât okullarının en büyüğünün bu ekole ait olmasıdır. Makbûl kıraatlerden kıraâtı's-seb'a diye bilinen yedi kıraât âlimlerinden, 'Âsım, Hamza, el-Kisâi bu ekole mensup kişilerdir.²⁷⁶

Kûfe nahiv ekolu, hakiki olarak el-Kisâi ve talebesi Ferrâ ile birlikte şekil almıştır. Bu ikisi ekolün kaidelerini, esaslarını ortaya koyan kişilerdir.²⁷⁷ Kûfe ekolünün bazı özelliklerini şöyle sıralayabiliriz: Dil hakkında gerek bedevi ve gerekse şehirli tüm Araplar'dan ayırım yapmaksızın rivayette bulunmuşlardır. Kıyasa pek çok yerde başvurmuşlardır.²⁷⁸

Müellifimiz eserinde 56 yerde Kûfelilerden bahsetmiştir.²⁷⁹ Genellikle, Kûfelilerin görüşlerini eleştirmekle beraber, az da olsa görüşleri kabul ettiği hususlar vardır. İbnu'n-Nâzım'ın eserinde Kûfe ekolüne yönettiği tenkitlere, tercihlere ve ekole ait görüşlere bazı örnekler vermeyi uygun gördük.

a) İsim ve Lakap Mufred Olarak Geldiklerinde Aynı İ'râbı Alıp Almamaları Durumu

Kûfelilere göre, isim ve lakap mufred olarak yan yana geldiklerinde, her ikisine aynı i'râbı verebildiğimiz gibi, lakabı nasb ve ref' şeklinde okuyarak isim ve lakaba aynı i'râbı vermeyiz.²⁸⁰ *ورأيت سعيداً كرزاً / Bu kaçak olan Saiddir. هذا سعيد كرز / Kaçak Said'i gördüm. ومررت بسعيد كرز / Kaçak olan Said'e uğradım.* Örneklerinde olduğu gibi isim ve lakaplar aynı i'râbı almışlardır.²⁸¹ Gizli bir fiilin lakap olan kelimeyi nasb ettiği kabul edililirse, mufred olan isim ve lakap aynı i'râbı almazlar. *مررت بسعيد كرزاً /*

²⁷⁶ er-Râcîhî, 'Abde, *Durûsu fî Kutubi'n-Nahv, Dâru'n-Nahda*, Beyrût, trs., s.53; el-Haddâd, 'Abdulazîz 'Abdulazîz el-Mursî, *el-Usûlu'n-Nahviyye 'inde'l-Medreseti'l-Endülüsiyye*, (Doktora Tezi), Külliyyetü'l-Lugatî'l-'Arabiyye, Câmi'atü'l-Ezher, Kâhire, 2005, s.47.

²⁷⁷ Dayf, Şevkî, *el-Medârisü'n-Nahviyye, Dâru'l-Me'ârif, Kâhire*, 1992, s.154.

²⁷⁸ el-Qafedî, Cemâleddîn Ebû'l-Hasan Ali b. Yûsuf, (thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm), *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhu'n-Nuhât, Dâru'l-Fiker, Kâhire*, 1986, II/258.

²⁷⁹ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.48, 61, 77, 78, 97, 98 vd.

²⁸⁰ Sîbeveyh, *a.g.e.*, III/294; ez-Zamahşerî, *el-Mufasssal*, I/26; İbn 'Ukeyl, *a.g.e.*, I/123; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I/62; el-Cevcerî, *a.g.e.*, I/295; el-Murâdî, *a.g.e.*, I/392, 393.

²⁸¹ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.48.

Kaçak olan Said'e uğradım. Lakap olan kelimeler bazen mahzûf olan mubtedânın haberi olarak cümlede varid olup, yan yana bulunduğu isimlerle aynı harekeyi almazlar.

ومررت بسعيد كرز / *Kaçak olan Said'e uğradım.* كرز kelimesinin önünde mahzûf bir mubtedâ vardır. هو كرز / *O kaçaktır* ifadesinde olduğu gibi.²⁸²

b) Mubteda ve Haber'in Merfû' Olma Durumu

Mubtedâ'nın ibtidâ ile merfû' olması konusunda görüş birliği vardır.²⁸³ Haberin merfû' olması ise, tercih edilen görüşe göre mubtedâ ile olmuştur. Kûfelilere göre: Mubtedâ ve haber birbirini merfû' yapar. İbnu'n-Nâzım'a göre bu yanlış bir görüştür. Zira haber, fâ'ilini merfû' yapar: زيد قائم أبوه / *Zeyd, babası ayakta olandır.* En güçlü 'âmil fiildir, kendisi atıfla ittibâ olmadan iki kelimeyi merfû' yapamadığına göre, daha zayıf bir 'âmilin iki kelimeyi merfû' yapması düşünülemez.²⁸⁴

c) Mastarın Fiilin ve Türetilen İsimlerin Aslı Olup Olmama Durumu

Kelimelerin mastardan türediği asıldır.²⁸⁵ Ancak dil alimleri arasında bu görüş tartışmalıdır. Kûfelilere göre, dilde kelimenin türediği şey mastar değil fiildir. Mastar ondan türetilmiştir. Müellifimize göre bu görüş geçersizdir. Çünkü fer' de aslın manası ve ziyadesi vardır. Şüphesiz fiil, mastara ve zamana delâlet eder, dolayısıyla kendisinde aslın manası ve ziyadesi vardır. Mastar ise asıldır. Fiilin delâlet ettiği bazı şeyleri gösterir, sıfatların cüzlerine de delâlet eder. İsm-i fâ'il ve ismi mef'ûl ve diğer isimleri içinde barındırır. ضارياً / *Döven*, mastarı içeririr. Dövme işini yapan kimsenin kim olduğuna da delâlet eder. مَضْرُوباً / *Dövülen*, mastarı içeririr. Dövülen kişinin kim

²⁸² İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.48, 49.

²⁸³ İbn 'Ukeyl, *a.g.e.*, I/200; er-Râzî, *a.g.e.*, I/73; İbn Manzûr, *a.g.e.*, I/450, 510, II/242, 470, III/ 281, 348; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, VIII/362, XXIV, 102; İbn Sîde, *el-Muhassah*, I/292, III/274; el-Qufûmî, *a.g.e.*, I/174, 176, 178, 180, 208; İbn Hişâm, *Evdâh*, I/184, 194, 197, 203, 208, 210, 211, 215; İbn Serrâc, *a.g.e.*, I/58-84, 86, 92, 97; Halîl, *Kitâbu'l-'Ayn*, I/190; İbn Cinnî, *el-Hesâis*, I/54, 56, 94, 106, 109, 164; 'Abbâs Hasan, *el-Vâfî*, I/316-441; el-Galâyînî, *a.g.e.*, IV/1, 21; İbn Hişâm, *Şuzûr*, I/205, 230-237; İbn Hişâm, *Qadru'n-Nedâ*, I/116-119, 121, 124, 125; İbn Hişâm, *Lebîb*, I/303, 307, 536.

²⁸⁴ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.76,77.

²⁸⁵ İbnu'l-Verrâk, *a.g.e.*, I/359; İbn Manzûr, *a.g.e.*, IV/445, VII/380, XIV, 19; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, XII/300, İbn 'Abbâd, *a.g.e.*, II/214; el-Cevherî, *a.g.e.*, I/9; el-Ezherî, *a.g.e.*, IV/189.

olduğuna da delâlet eder. ضَارِبًا / Döven, مَضْرُوبًا / dövülen, ضَرَبًا / dövmek, mastarından türetilmiş isimlerdir. Diğer isimler de böyledir.²⁸⁶

d) نِعْمَ وَبِئْسَ Kelimelerin Fiil ya da İsim Olması Durumu

Kûfelilerin çoğunluğuna göre نِعْمَ وَبِئْسَ kelimeleri isimdirler. Kendilerine harf-i cerlerin bitişmesini, delil olarak ise Araplar'dan gelen şu sözü ileri sürdüler. نِعْمَ السَّيْرُ
نِعْمَ السَّيْرُ الْعَيْرُ / Kötü bir deve üzerinde ne güzel bir yolculuk! örneğinde olduğu gibi harf-i cer بِئْسَ'nin başına gelmiştir. Müellifimize göre, ileri sürülen bu delilin hiçbir değeri yoktur. Yukarıdaki örnekte zikredilen نِعْمَ وَبِئْسَ kelimelerinin başına gelen harf-i cerrin izahına gelince, mevsûf hazfedilmiş sıfat onun yerine gelmiş, mevsûftan dolayı hükmünü alıp harf-i cerle mecrûr olmuştur. Bunun örnekleri şiirlerde ve delil olarak kabul edilen cümlelerde pek çoktur. Zikredilen cümlenin aslı şöyledir: نِعْمَ السَّيْرُ عَلَيَّ عَيْرٍ
نِعْمَ السَّيْرُ الْعَيْرُ / Kötü bir deve üzerinde ne güzel bir yolculuk!²⁸⁷

Müellif Kûfe ekolüne mensup âlimleri tenkit ettiği gibi, görüşlerini kabul ettiği kişiler de vardır. Kûfe ekolünün en önemli temsilcilerimden olan el-Kisâî,²⁸⁸ el-Ahfeş²⁸⁹ ve Ferrâ'ya²⁹⁰ yönelttiği tenkitleri aşağıda örnekler halinde sunmayı uygun gördük.

1. el-Kisâî'ye Yönettiği Tenkitler

el-Kisâî: Ebû'l-Hasan Ali b. Hamza b. 'Abdullah, Kûfe ekolüne mensup âlimlerdendir. Zikredilen ekolün kaidelerini, esaslarını ortaya koyan ilk şahıslardan

²⁸⁶ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.191.

²⁸⁷ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.333-334.

²⁸⁸ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.123-126, 165, 180, 186, 253, 288, 291, 306, 333, 437, 470, 478, 484, 487.

²⁸⁹ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.125, 126, 138, 170, 180, 231, 232, 240, 259, 260, 276, 282, 311, 332, 335, 398, 435, 459, 464, 468, 469, 508, 523, 571.

²⁹⁰ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.89, 121, 123, 180, 186, 223, 256, 276, 333, 379, 386, 425, 426, 434, 456, 487,523.

kabul edilir. Kıraâtı Seb‘a diye bilinen meşhur kıraât âlimlerindendir. Nahiv ve dil alanında otorite kabul edilen imamlardandır.²⁹¹

a) Temyîz Olan Kelimenin ‘Âmilinin Önünde Gelip Gelmemesi Durumu

Temyîz olan kelimenin ‘âmilinin önünde gelip gelemeyeceği hususunda âlimler arasında ihtilaf vardır.²⁹² Sîbeveyh’e göre, mutlak olarak temyîz ‘âmilinin önünde gelemez. Eğer fiil gayr-ı mutasarrıf ise temyiz olan sözcük ‘âmilinin önünde gelemez. Bu konuda âlimler arasında görüş birliği vardır. Ancak fiil çekimli ise *طاب زيدٌ نفساً / Zeyd kişilik bakımından güzeldir.* örneğinde olduğu gibi, el-Kisâî’ye göre, temyîz olan ifade ‘âmilinin önünde gelebilir. Zira mutasarrıf fiille bulunan diğer mansup ifadelerde durum böyle olduğundan ona kıyas edilir. Sîbeveyh’e göre, yukarıda zikredilen doğru değildir. Çünkü çekimli fiille birlikte gelen temyîz, genellikle fiilin fâ‘ili konumundadır. Fâ‘il ise hiçbir şekilde ‘âmilinin önünde gelemez. Müellife göre kabul edilen görüş, Sîbeveyh’in görüşüdür.²⁹³

b) *إِنَّ* ve Kardeşleri ile Birlikte Zâid Olarak Gelen *ما*’nın *إِنَّ* ve Kardeşlerinin

Amel Etmesine Engel Olup Olmaması Durumu

إِنَّ ve kardeşleri ile birlikte zâid olarak gelen *ما*’nın *إِنَّ* ve kardeşlerinin amel etmesine engel olacağı hususunu âlimler arasında tartışmalıdır.²⁹⁴ el-Kisâî’ye göre, *إِنَّمَا* *إِنَّ*’nin *زيدًا قائمًا / Muhakkak Zeyd ayakta olandır.* örneğinde olduğu gibi zâid olan *ما*, *إِنَّ*’nin amel etmesine engel olamamıştır. İbnu’n-Nâzım’a göre, bu ifade doğru değildir. Bu durumda zâid olan *ما*, *إِنَّ*’nin amel etmesini engeller.²⁹⁵

²⁹¹ Bkz., Dayf, *a.g.e.*, s.154; et-Tenûhî, *a.g.e.*, s.194; İbn Hallikân, Ebû ‘Abbâs Şemseddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, (thk. İhsan ‘Abbâs) *Vefayâtü'l-A‘yan ve Enbâu Enbâi’-Zamân*, Dâru Sâdır, Beyrût, trs., III/295, 296; ez-Zubeydî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan, *Tabakâtü'n-Nahviyyîn ve'l-Lugaviyyîn*, Dâru'l-Me‘ârif, Kâhire, 1924, s.142; er-Râfi‘î, *a.g.e.*, I/312.

²⁹² en-Enbârî, *el-İnsâf*, II/828, 832; el-Galâyinî, *a.g.e.*, I/15; es-Sibân, *a.g.e.*, I/969; İbn ‘Ukeyl, *a.g.e.*, II/293, 295; İbnu'l-Verrâk, *a.g.e.*, I/393; es-Suyûtî; *Hem‘*, III/43; ‘Abbâs Hasan, *el-Vâfi*, III/370.

²⁹³ İbnu’n-Nâzım, *a.g.e.*, s.253.

²⁹⁴ İbn Hişâm, *Evdâh*, I/347; ‘Abbâs Hasan, *el-Vâfi*, I/51, 402; el-Galâyinî, *a.g.e.*, XIII/1; el-Eşmûnî, *a.g.e.*, I/149, 284; es-Suyûtî; *Hem‘*, III/210; İbn Hişâm, *Şuzûr*, II/508, 598; İbn ‘Ukeyl, *a.g.e.*, I/374.

²⁹⁵ İbnu’n-Nâzım, *a.g.e.*, s.125.

c) İsm-i Fâ‘il Olan Kelime Tasğîr Edildiğinde Amel Edip Etmemesi Durumu

İsm-i fâ‘il olan sözcük tasğîr edildiğinde, amel etmez.²⁹⁶ el-Kisâ‘î’ye göre amel etmesi caizdir. *أَطْنَبِي مَرْتَحِلًا وَسَوِيْرًا فَرَسَنًا / Az yolculuk yaptığımı zannettim.* ifadesinde olduğu gibi.²⁹⁷

2. el-Ahfeş’e Yönettiği Tenkitler

el-Ahfeşu’l-Asğar: Ebû’l-Hasan Ali b. Süleyman b. el-Fazl, Kûfe ekolüne mensup olup Sîbeveyh’in eseri olan el-Kitâb’ı şerh eden âlimlerdendir. el-Muberrid ve Sa‘leb’in öğrencilerindendir. Eserlerinden bazıları şunlardır: Kitâbu’l-Enva‘, Kitâbu’l-Cem‘, Kitâbu’l-Nevâdir.²⁹⁸

a) Cinsini Nefyeden Lâ’nın İsmine Atfedilen Kelimenin Fetha Üzere Mebnî Olup Olmaması Durumu

Cinsini nefyeden lâ’nın ismine atfedilen kelimenin fetha üzere mebnî olduğunu söylemek caiz değildir.²⁹⁹ el-Ahfeş’e göre, cinsini nefyeden lâ’nın ismine atfedilen sözcük de fetha üzere mebnî olmalıdır. *لا رجل وامرأة فيها / Orada hiçbir erkek ve hiçbir kadın yoktur.* İfâdesinde olduğu gibi atfedilen kelime de fetha üzere mebnî yapıldı. Müellifimize göre bu düşünce kural dışıdır. Araplardan böyle bir rivayet gelmemiştir.³⁰⁰

b) Hâl’in ‘Âmilinin Önünde Gelip Gelmemesi Durumu

Hâl, mensup olan kelimelerden olup, cümle, mufred şeklinde gelebileceği ve onun bir ‘âmilinin bulunduğu hususunda nahivciler arasında görüş birliği vardır.³⁰¹ Ancak hâlin ‘âmilinin önünde gelip gelmeyeceği hususu, âlimler arasında

²⁹⁶ es-Sibân, *a.g.e.*, I/1105; İbn ‘Ukeyl, *a.g.e.*, III/106; İbn Hişâm, *Lebîb*, I/568; İbn Hişâm, *Şuzûr*, II/687; en-Enbârî, *el-İnsâf*, I/138.

²⁹⁷ İbnu’n-Nâzım, *a.g.e.*, s.306.

²⁹⁸ Bkz., et-Tantâvî, Muhammed, *Neş‘etü’n-Nahvi ve’t-Târîhu Eşhûri’n-Nuhât*, Dâru’l-Menâr, Kâhire, 1991; İbn Hallikân, *a.g.e.*, III/301-303; el-Hamevi, *Mu‘cem*, XIII/246-257; es-Suyûtî, *el-Vu‘ât*, II/167, 168.

²⁹⁹ İbnu’l-Hâcib, *a.g.e.*, II/340; İbnu’n-Nâzım, *a.g.e.*, s.138; İbn Sâiğ, *a.g.e.*, I/496.

³⁰⁰ İbnu’n-Nâzım, *a.g.e.*, s.138.

³⁰¹ er-Râzî, *a.g.e.*, I/12, 244; İbn Manzûr, *a.g.e.*, I/65; el-Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I/395; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, I/140, IV/60; el-Cevherî, *a.g.e.*, I/287, 337, 423, II/22, 109; İbn Sîde, *el-Muhkem*, I/73, 317, 348; el-Ezherî, *a.g.e.*, I/13, 34, 42, 144, 147; İbn Sîde, *el-Muhassah*, I/317, II/140.

tartışmalıdır.³⁰² el-Ahfeş'e göre, hâlin 'âmili zarf veya harf-i cer olduğunda, hâl olan kelime 'âmilinin önünde gelebilir. *سَعِيدٌ مُسْتَقَرًّا فِي هَجْرٍ / Sa'îd Hacer'de ikamet etmektedir. زَيْدٌ فِي جَمَاعَةٍ مِنَ النَّاسِ / Zeyd topluluktaki insanlardan biridir.* örneklerinde olduğu gibi, müellife göre zikredilen örnekler her ne kadar Arapların sözlerinde varid olsa da, bu durum bunlara kıyas yapmayı gerekli kılmaz. Çünkü zarflar harf konumundadır. Hâl olan sözcüklerin harften müteşekkil 'âmillerinin önünde gelmesi caiz olmadığı gibi zarf olan 'âmillerinin önünde de bulunmaları caiz değildir. Araplardan gelen hâlin 'âmilinin önünde gelmesi caizdir, gibi ifadeler muhafaza edilir. Ama bunlara kıyas yapılmaz.³⁰³

3. Ferrâ'ya Yönettiği Tenkitler

Ferrâ: Ebû Zekeriyâ Yahya b. Ziyâd b. 'Abdullah b. Mansûr, Kûfe ekolüne mensup bir şahıs olup, nahiv, şiir, Arapların sözleri, onlardan yapılan rivayetler hakkında görüş beyan eden önemli âlimlerden biridir. Hocası el-Kisâi ile birkikte Kûfe ekolu ile ilgili ilk kaide ve kuralları ortaya koyan ilk nahivcilerdir. Ünlü dil âlimi Sa'lebi onun hakkında şöyle demiştir: Eğer Ferrâ olmasaydı Arap dili de olmazdı.³⁰⁴

a) Mecrûr Olan Zamire Atıfda Bulunma Durumu

Mecrûr olan zamire atıf yaparken, atıf yapılan cer edatının iadesi gerekir.³⁰⁵ **فَقَالَ**

لَهَا وَلِلْأَرْضِ إِنِّيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا / Ona ve yeryüzüne: "İsteyerek veya istemeyerek buyruğuma

*gelin" dedi.*³⁰⁶ **وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ** / *Hem onların ve hem de gemilerin üzerinde*

³⁰² İbn Serrâc, *a.g.e.*, I/215; Ebû'l-Bekâ, *a.g.e.*, I/288, 290; el-Galâyinî, *a.g.e.*, LXVII/4; es-Sibân, *a.g.e.*, I/59, 926; el-Fevzân, 'Abdullah b. Sâlih, *Delîlu's-Sâlik ilâ Elfiyyeti İbni Mâlik*, Dâru'l-Müslim, Riyâd, 1999, I/249, 256, 259, 260; İbn 'Ukeyl, *a.g.e.*, II/264, 270; İbnu'l-Verrâk, *a.g.e.*, I/372; İbn Hişâm, *Lebîb*, I/257, 579; es-Suyûtî; *Hem'*, I/277; İbn Hişâm, *Şuzûr*, II/718; en-Enbârî, *el-İnsâf*, I/250, 251, II/830, 832; en-Enbârî, *Esrâr*, I/177, 182; İbn Cinnî, *el-Lume'u*, I/62.

³⁰³ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.240.

³⁰⁴ Bkz., Dayf, *a.g.e.*, s.154; ez-Zubeydî, *a.g.e.*, s.73; et-Tantâvî, Muhammed, *Neş'etü'n-Nahvi ve't-Târîhu Eşhuri'n-Nuhât*, Dâru'l-Menâr, Kâhire, 1991; Ziriklî, *a.g.e.*, V/ 145, 146, VIII/145; et-Tenûhî, *a.g.e.*, s.170, 171.

³⁰⁵ el-Muberrid, *el-Muqtadab*, III/111; İbn Serrâc, *a.g.e.*, II/226; es-Sibân, *a.g.e.*, I/1614; İbnu'l-Hâcib, *a.g.e.*, II/334; es-Suyûtî; *Hem'*, II/275; İbn Hişâm, *Şuzûr*, II/817; en-Enbârî, *el-İnsâf*, II/467.

³⁰⁶ Fussilet, 41/11.

taşınırsınız.³⁰⁷ *قُلِ اللَّهُ يُنَجِّيكُمْ مِّنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ تُشْرِكُونَ* / De ki: "Allah sizi ondan ve her sıkıntıdan kurtarır, sonra da O'na ortak koşarsınız."³⁰⁸ Yukarıda zikredilen ayetlerde, mecrûr olan zamire atıf yapılırken, atıfta bulunulan harf-i cer tekraren zikredilmiştir. Ferrâ'ya göre ise, mecrûr olan zamire atıfta bulunurken, cevâzen atıfta bulunan harf-i cer, tekrar iade edilmez.³⁰⁹

b) **لعل** Sözcüğünün Harf-i Cer ya da İsmi Nasb Haberini Ref' Eden Bir

Harf Olması Durumu

لعل Kelimesinin harfi cer olup olmaması durumu, âlimler arasında tartışmalıdır.³¹⁰ İbnu'n-Nâzım ve dilcilerin geneline göre, **لعل** sözcüğü temenni ifade eden, 'âmil olup ismini nasb haberini ref' eden bir harfdir. Ferrâ'ya göre ise, **لعل** harf-i cerdir. Kendisinden sonra gelen ifadeyi mecrûr yapar.³¹¹

³⁰⁷ Mü'minûn, 23/22.

³⁰⁸En'âm, 6/64.

³⁰⁹ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.386.

³¹⁰ İbn Hişâm, *Evdâh*, I/329, 351; İbn Serrâc, *a.g.e.*, I/230, 241; Sîbeveyh, *a.g.e.*, II/148; Ebû'l-Bekâ, *a.g.e.*, I/191, 498; 'Abbâs Hasan, *el-Vâfî*, I/167, 412; el-Galâyinî, *a.g.e.*, LXXI/6; el-Fevzân, *Delîlu's-Sâlik*, I/22, 55; İbn Cinnî, *el-İ'râb*, I/407.

³¹¹ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s256.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İBNU'N-NÂZİM'İN DİLSEL GÖRÜŞLERİ

İbnu'n-Nâzım, *وإنه مُمتنعٌ، وهو باطلٌ، وهو قولٌ بما لا نظير له، وهو ضعيفٌ، الصحيح*, *وإنه مُمتنعٌ، وهو باطلٌ، وهو قولٌ بما لا نظير له، وهو ضعيفٌ، الصحيح* gibi ifadeler kullanarak tercihlerini, kendi kabullerini ortaya koymuştur.

3.1. Fiil İle Zamir Yan Yana Kullanıldığında Zamirin Fiile Bitişik veya Ayrı Olma Durumu

Arap Dili'nde aslolan zamirin fiile bitişik olarak gelmesidir.³¹² Ancak fiile bitişen zamirin durumu dil alimleri arasında tartışma konusudur. Fiile bitişen iki zamirin bitişik veya ayrık olması şu durumlarda caizdir: Birinci zamir daha has ve merfû‘ değilse, iki zamirin bitişik veya ayrık olma durumu caizdir. *سألني / Onu bana sor.*

منعكها / Seni ve onu men etti. Her iki örnekte hâ zamiri birinci zamire bitişik olarak geldi. Çünkü birinci örnekteki mütekellim zamiri, gâib olan zamirden daha hasır. İkinci örnekteki muhâtab zamiri, gâib olan zamirden daha hasır. Her ikisindeki birinci zamirler mansup olduğundan, munfasıl olarak da gelebilirler. *سألني إياه / Onu bana sor.* Fiille birlikte geldiklerinde bitişik olmaları daha güzeldir. Zira Kur'an'da: *أَنْزَلْنَاهُمْهَا وَأَنْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ / Siz onu istemediğiniz halde biz sizi ona zorlayacak mıyız?*³¹³

İlk zamir, ikinciden daha has değilse bu durumda ayrık gelmeleri zorunludur.

لَمَلَكَهُمْ إِيَّاكُمْ / Onlara sizin üzerizde hükümlerlik verdi. Birinci zamir gâib sigasında olup, muhâtab sigasında olan ikinci zamirden daha has olmadığından zorunlu olarak ayrık halde cümlede geldiler. İlk zamir merfû‘ olursa, ikinci zamirle bitişik olarak gelmesi vaciptir. *أكرمتك / Sana ikram ettim. أعطيتك / Sana verdim.* Kânenin ismine

³¹² İbn Hişâm, *Şuzûr*, II/763,790; İbn Hişâm, *Evdâh*, I/90; Ebû'l-Bekâ, *a.g.e.*, I/50; el-Galâyinî, *a.g.e.*, III/21; es-Sibân, *a.g.e.*, I/256, 782,783, 841, 856; es-Suyûtî, *Hem'*, I/246, II/33; Murâdî, *a.g.e.*, I/305, III/1516; 'Abbâs Hasan, *el-Vâfi*, I/272. el-Bağdâdî, *a.g.e.*, VIII/355, XI/244.

³¹³ Hûd, 11/28; İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.39.

bitişik olarak zamirin gelmesi durumunda dilcilerinin çoğuna göre ayrıık gelmesi tercih edilir. Müellife göre doğru olan görüş ise bitişik gelmeleridir. Zira bu konuda pek çok örnek, hadis, şiir ve meselde gelmiştir. Bir Hadiste: **إن يكنه فلن تسلط عليه، وإن لم يكنه** / *Ona dokunma, eğer bu çocuk o Deccâl ise, sen onu vurmaya memur ve muktedir kılınmadın. Eğer Deccâl değil ise onu öldürmekte senin için hiçbir hayır yoktur.*³¹⁴

3.2. Mubtedâ ve Haberin Merfû‘ Olma Durumu

Mubteda'nın İbtidâ ile merfû‘ olması konusunda görüş birliği vardır.³¹⁵ Haberin merfû‘ olması ise, tercih edilen görüşe göre mubtedâ ile olmuştur. Sîbeveyh, Müberrid, Kûfeliler ve bazı nahivciler bunun aksini savunmuşlardır.³¹⁶ Sîbeveyh'e göre, mubtedâ İbtidâ ile merfû‘ kılınmıştır. Haberde aynı şekilde ibtidâ ile merfû‘ olur. Zira kendisi bir başkası tarafından merfû‘ olan başkasını merfû‘ yapamaz. İbnu'n-Nâzım bu görüşe şu şekilde karşı çıkar: Mubtedâ ve haberi ibtidâ merfû‘ yapamaz. Bu zayıf bir görüştür. Çünkü en güçlü ‘âmil fiildir, kendisi atıfla ittibâ olmadan iki kelimeyi merfû‘ edemez. Güçlü bir ‘âmilin yapamadığını daha zayıf olan haliyle yapması imkânsızdır. el-Muberrid'e göre ise, ibtidâ mubtedâyı merfû‘ yapmış, her ikisi de birlikte haber'i merfû‘ yapmıştır. Bu görüş, müellif nazarında, nahivde karşılığı olmayan bir ifadedir. Buna itibar edilemez. Kûfelilere göre: Mubteda ve haber birbirini merfû‘ yapar. İbnu'n-Nâzım'a göre bu yanlış bir görüştür. Zira haber, fâ'ilini merfû‘ yapar: **زيد قائم أبوه** /

³¹⁴ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.39; el-Buhâri, *Câmi'*, II/94; es-Se'âlebi, *a.g.e.*, III/171; Müslim, *a.g.e.*, IV/2244, et-Taberânî, *Musned*, III/44; İbnu'l-Esîr, *Câmi'*, X/364; Fuâd 'Abdubâkî, a. I/916; el-'Aynî, *a.g.e.*, XXII/146.

³¹⁵ İbn 'Ukeyl, *a.g.e.*, I/200; er-Râzî, *a.g.e.*, I/73; İbn Manzûr, *a.g.e.*, I/450, 510, II/242, 470, III/ 281, 348; ez-Zebidî, *a.g.e.*, VIII/362, XXIV, 102; İbn Sîde, *el-Muhassah*, I/292, III/274; el-Qufûmî, *a.g.e.*, I/174, 176, 178, 180, 208; İbn Hişâm, *Evdâh*, I/184, 194, 197, 203, 208, 210, 211, 215; İbn Serrâc, *a.g.e.*, I/58-84, 86, 92, 97; Halîl, *Kitâbu'l-'Ayn*, I/190; İbn Cinnî, *el-Hesâis*, I/54, 56, 94, 106, 109, 164; 'Abbâs Hasan, *el-Vâfi*, I/316-441; el-Galâyinî, *a.g.e.*, IV/1, 21; İbn Hişâm, Şuzûr, I/205, 230-237; İbn Hişâm, *Qadru'n-Nedâ*, I/116-119, 121, 124, 125; İbn Hişâm, *Lebîb*, I/303, 307, 536.

³¹⁶ el-Muberrid, *el-Muqtadab*, IV/ 12, 102, 126, 127, 189; Sîbeveyh, *a.g.e.*, I/24, 57, 88, 90, 93, 127, 146, 149, 205; Ebû'l-Bekâ, *a.g.e.*, I/126-131, 133, 134, 136, 137.

Zeyd, babası ayakta olandır. En güçlü ‘âmil fiildir, kendisi atıfla ittibâ olmadan iki kelimeyi merfû‘ yapamadığına göre, daha zayıf bir ‘âmilin iki kelimeyi merfû‘ yapması düşünülemez.³¹⁷

3.3. Nâkis Fiil Olan Leyse’nin, Nâkis Fiil Olmasındaki İletin Durumu

Sîbeveyh ve Basralıların çoğunluğuna göre, Leyse nâkis fiildir.³¹⁸ Çünkü sonradan meydana gelmeye (hadese) delâlet eder, zamana delâlet etmez. Müellife göre bu düşünce yanlıştır. Zirâ bu fiiller zamana delâlet etmede eşittirler. Aralarındaki fark manaları ile ilgilidir.³¹⁹

3.4. İne’nin İsmine Atıf Yapılması Durumu

إِنَّ’nin ismi ve haberi zikredildikten sonra, kendisin mahalline atıfta bulunarak gelen ismin merfû‘ okunması caizdir.³²⁰ إِنَّ زَيْدًا فِي الدَّارِ وَعَمْرُو / Zeyd evdedir. ‘Amr da evdedir. Takdiren şöyle demektir: إِنَّ زَيْدًا فِي الدَّارِ وَعَمْرُو كَذَلِكَ / Zeyd evdedir. ‘Amr da evdedir.³²¹ İbn Nâzım’a göre إِنَّ ve isminin mahalline birlikte atıfta bulunularak gelen ismin merfû‘ okunması uygun değildir. Çünkü bu haberin birden çok ‘âmili olmasını gerektirir. Oysaki haberi merfû‘ yapan, cümlenin başında bulunan ve i‘rabını değiştiren إِنَّ’dır. Mubtedâ konusunda haberi merfû‘ yapan ibtidâ ile birlikte mubtedâ değil, sadece mubtedâdır. إِنَّ’nin ismi ve haberi arasına bir isim gelip, إِنَّ’nin mahalline atıfta bulunularak, zikredilen ismin merfû‘ okunması imkansızdır. Bu durumda haberin mubtedâ ve إِنَّ gibi, iki tane ‘âmili olmuş olur. إِنَّ زَيْدًا وَعَمْرُو قَائِمَانِ / Zeyd ve ‘Amr

³¹⁷ İbnu’n-Nâzım, *a.g.e.*, s.76,77.

³¹⁸ İbn Sîde, *el-Muhassah*, IV/263; İbn Hişâm, *Evdâh*, I/283; İbn Cinnî, *Hesâis*, I/311; Sîbeveyh, *a.g.e.*, I/58, 61, İbn Hişâm, *Şuzûr*, I/2, 144; İbn Hişâm, *Lebîb*, I/262, 263; İbn Hişâm, *Qadru’n-Nedâ*, I/133; es-Suyûtî; *Hem’*, I/47, en-Enbârî, *el-İnsâf*, I/56.

³¹⁹ İbnu’n-Nâzım, *a.g.e.*, s.98.

³²⁰ et-Tehânevî, Muhammed Ali, (thk. Refik el-A‘cem, Ali Deharruc), *Keşşâfu İsti‘âhâti’l-‘Ulûmi ve’l-Funûn*, Mektebetü Lübnân, Beyrût, 1996, I/1083; en-Enbârî, *Esrâr*, I/143, 145.

³²¹ İbnu’n-Nâzım, *a.g.e.*, s.126.

ayaktadır. Arap dili ve grameri açısından böyle bir ifade kullanamayız. el-Kisâi'ye göre yukarıdaki örnekte haberi merfû' yapan kendisinden önce zikredilen isimdir. Ferrâ da ma'tûf aleyhin i'râbı gizli olduğu durumlarda Araplar'ın sözüne ittibâ ederek, bu görüşe katılmıştır. *إِنَّ هَذَا وَزَيْدٌ ضَارِبَانِ* / Bu ve Zeyd dövüşendir. Müellife göre bu görüş şâz olmayı vehmettirdiği için kendisine itibar edilmez, ya da burada takdim-tehir olduğuna hükmedilir. Sîbeveyh'e göre, Araplardan bazıları *إِنَّهُمْ أَجْمَعُونَ ذَاهِبُونَ، وَإِنَّكَ وَزَيْدٌ ذَاهِبَانِ* şeklinde okuyarak hata etmişlerdir. *إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئُونَ وَالنَّصَارَى مَنْ آمَنَ* / Doğrusu inananlar, yahudiler, sabiiler ve hıristiyanlardan Allah'a ve ahiret gününe inanan, yararlı iş yapan kimselere korku yoktur, onlar üzülmeceklerdir.³²² *وَالصَّابِئُونَ* kelimesinin merfû' olması, cümlede tâkdim-tehir olmasından kaynaklanmaktadır. Başına tehir edilen *مَنْ* *إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئُونَ وَالنَّصَارَى مَنْ آمَنَ* / Allah'a ve ahiret gününe inanan, yararlı iş yapan kimseler, ekleyerek *وَالصَّابِئُونَ* kelimesini merfû' okuruz. Zira ayetin doğru anlamı ancak bu şekilde anlaşılır.³²³

3.5. Mastarın Fiilin ve Türetilen İsimlerin Aslı Olup Olmama Durumu

Kelimelerin mastardan türediği asıldır.³²⁴ Ancak dil alimleri arasında bu görüş tartışmalıdır. Kûfelilere göre dilde kelimenin türediği şey mastar değil fiildir. Mastar ondan türetilmiştir. Müellife göre bu görüş geçersizdir. Çünkü fer' de aslın manası ve ziyadesi vardır. Şüphesiz fiil, mastara ve zamana delâlet eder, dolayısıyla kendisinde aslın manası ve ziyadesi vardır. Mastar ise asıldır. Fiilin delâlet ettiği bazı şeyleri gösterir ve sıfatların cüzlerine de delâlet eder. İsm-i fâ'il ve ism-i mef'ûl ve diğer isimleri içinde barındırır. *ضَارِبًا* / Döven, mastarı içeririr. Dövme işini yapan kişinin kim

³²² Mâide, 5/69.

³²³ İbnu'n-Nâzım, a.g.e., s.127.

³²⁴ İbnu'l-Verrâk, a.g.e., I/359; İbn Manzûr, a.g.e., IV/445, VII/380, XIV, 19; ez-Zebîdî, a.g.e., XII/300, İbn 'Abbâd, a.g.e., II/214; el-Cevherî, a.g.e., I/9; el-Ezherî, a.g.e., IV/189.

olduğuna da delâlet eder. مَضْرُوبًا / Dövülen, mastarı içeririr. Dövülen kişinin kim olduğuna da delâlet eder. ضَارِبًا / Döven, مَضْرُوبًا / dövülen, ضَرَبًا / dövmek, mastarından türetilmiş isimlerdir. Diğer isimlerde böyledir.³²⁵

3.6. İstisnâ Edatı 'إِلَّا' nın 'Âmil Olma Durumu

Mustesnâyı nasb eden 'âmil konusu tartışmalıdır. Mustesnâyı nasb eden 'âmil istisnâ edatı إِلَّاdır.³²⁶ Bazı dilcilere göre istisnâ edatı إِلَّا harf-i cerler gibi amel eder. İbnu'n-Nâzım'a göre bu kabul edilemez, çünkü harf-i cerlerin 'âmil olması şöyledir: Harf-i cerler fiillerin manalarını isimlere izâfe ederler ve fiilleri isimlere nispet ederler. İstisnâ edatı إِلَّا ise böyle değildir, kendisinden sonra gelen isme bir şey nispet etmez, bilakis ona nispet edilmesini engeller. Harf-i cerler gibi amel etmemesine bir örnek de, kendisinden sonra gelen isimleri mecrûr etmeyip mansup etmesidir.³²⁷

3.7. مَاعِدًا وَمَاخِلًا Terkiblerinin Analizi

İstisnâ edatlarından olan مَاعِدًا وَمَاخِلًا kendilerinden sonra gelen mustesnâyı nasb ederler. جاء القومُ ماخلاً زيدًا جاء القومُ ماعداً زيدًا / Zeyd hariç kavim geldi. örneklerinde olduğu gibi. عَدَاً وَخَلَا kelimelerinin başında bulunan ما mastar olup kendisinden sonra ancak fiil gelir. Daha sonra gelen kelime ise mef'ûl bih konumunda mansup olur. Ancak bazı durumlarda ما mastar değil zaid olduğunda, kendisinden sonra gelen عَدَاً وَخَلَا sözcükleri fiil olmak zorunda değildir. Bilakis harf olabilirler. Bu durumda

³²⁵ İbnu'n-Nâzım, a.g.e., s.191.

³²⁶ el-Fîrûzâbâdî, a.g.e., I/192; İbn Manzûr, a.g.e., V/34, VI/210; Komisyon, Vasîd, II/589, 668; ez-Zebîdî, a.g.e., IV/488, XIII/284; el-Cevherî, a.g.e., VI/395; el-Ezherî, a.g.e., I/343, II/150, III/93; İbn Sîde, el-Muhassah, III/461.

³²⁷ İbnu'n-Nâzım, a.g.e., s.214.

kendilerinden sonra gelen kelimeleri cer yapmaları caizdir.³²⁸ Müellifimize göre bu düşünce imkânsızdır. Çünkü ما zâid olup وعداً وخلا'nın tek başlarına harf-i cer olma durumu kural dışıdır. Zira mâ harf-i cerle birlikte zâid olduğunda, harf-i cerin önüne geçemez, bilakis ondan sonra gelmek zorundadır. Nitekim Kur'an'da: فِيمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ / Allah'ın rahmetinden dolayı³²⁹ قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لِّيُصْبِحَنَّ نَادِمِينَ / Allah da: "Az sonra pişman olacaklar" buyurdu.³³⁰ Zâid olan mâ ayetlerde olduğu gibi harf-i cer olan kelimelerden sonra gelmiştir.³³¹

3.8. Hâl'in 'Âmilinin Gizli (Muzmer) Olması Durumu

Hâl, mansup kelimelerden olup, cümle ve mufred şeklinde gelebileceği ve onun bir 'âmilin bulunduğu hususunda nahivciler arasında görüş birliği vardır.³³² Ancak isim cümlesinde, haberden sonra gelen hâlin 'âmilin gizli (muzmer) ve ya haberin kendisi olduğu konusu âlimler arasında tartışmalıdır. İbnu'n-Nâzım'a göre, هُوَ الْحَقُّ بَيْنًا،

وَزَيْدٌ أَبُوكَ عَطُوفًا / Onun açık hak olduğunu kabul ediyorum. Senin baban olan

Zeyd'in şefkatli biri olduğunu biliyorum. عَطُوفًا ve بَيْنًا kelimeleri hâldir. Bunların

'âmilleri, haberden sonra gizli (muzmer) olarak gelmiştir. İki cümlede muhtedâyı أنا

(ben) olarak alırsak, hâllerin 'âmilleri şu şekilde takdir edilir: هُوَ الْحَقُّ أَحَقُّهُ بَيْنًا، وَزَيْدٌ

أَبُوكَ أَعْرِفُهُ عَطُوفًا / Onun açık hak olduğunu kabul ediyorum. Senin baban olan Zeyd'in

şefkatli biri olduğunu biliyorum. İbn Harûf'a göre, yukarıda zikredilen örneklerde, hâlin

'âmili tenbîh manası içerdiği için muhtedâdır. Müellife göre bu görüş zayıftır. Çünkü

³²⁸ İbn Hişâm, *Şuzûr*, I/283; el-Ezherî, *a.g.e.*, I/343, 346, II/148; İbnu'l-Ebâr, Muhammed b. 'Abdullah b. Ebî Bekr, (thk. Hüseyin Mu'nîs), *el-Hilletü's-Seyrâ*, Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, 1985, I/157; İbn Hişâm, *Evdâh*, I/284; es-Suyûtî; *Munzir*, II/82; Bkz. Ömer, Ahmed Muhtar, *Ehdâu'l-Lugati'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âsara 'Inde'l-Kuttâbi ve'l-'İzâiyîn*, 'Âlemu'l-Kutub, Kâhire, 1991.

³²⁹ Âl-i İmrân, 3/159.

³³⁰ Mü'minûn, 23/40.

³³¹ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.225.

³³² er-Râzî, *a.g.e.*, I/12, 244; İbn Manzûr, *a.g.e.*, I/65; el-Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I/395; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, I/140, IV/60; el-Cevherî, *a.g.e.*, I/287, 337, 423, II/22, 109; İbn Sîde, *el-Muhkem*, I/73, 317, 348; el-Ezherî, *a.g.e.*, I/13, 34, 42, 144, 147; İbn Sîde, *el-Muhassah*, I/317, II/140.

hâlin haberin önünde gelmesi gibi bir durum ortaya çıkar, bu ise mümkün değildir. O halde hâlin ‘âmili gizlidir. Muzmer olarak gelmesi gerekir.³³³

3.9. İstifhâm Edatı Olan كَمْ'in Kendisinden Sonra Gelen Kelimenin Cer Edatı ile Mecrûr Olup Olmaması Durumu

Soru edatı كَمْ'in mumeyyizi genellikle mahzûf olur. Cümlelerin akışından anlaşılır. İstifhâm edatı olan كَمْ aded veya çokluk anlamında haber konumunda gelir. Kendinden sonra gelen kelimeyi nasb etmesi hususunda dilciler arasında görüş birliği vardır.³³⁴ Ancak kendisinden sonra mecrûr olarak gelen kelimeyi, kendisi mi yoksa takdiren getirilen harf-i cer mi mecrûr yaptığı âlimler arasında tartışmalıdır.

Sîbeveyh ve Halîl göre: بِكُمْ دِرْهَمٍ إِشْتَرَيْتَ ثَوْبَكَ؟ / Kaç dirheme elbiseni satın aldın? دِرْهَمٍ kelimesi mecrûr yapan muzmer (gizli) bir harfi cer vardır. O da مِنْ harf-i ceridir. Zeccâc'a göre ise, دِرْهَمٍ kelimesi izâfetle mecrûr olmuştur. İbn Nâzım'a göre bu ifade zayıftır, çünkü istifhâm edatı olan كَمْ aded konumundadır, mumeyyizini nasb eder, izâfetle cer etmez.³³⁵

3.10. نِعَمَ وَبِئْسَ Kelimelerinin Fiil ya da İsim Olması Durumu

نِعَمَ وَبِئْسَ gayr-i mutasarrıf olan iki fiildir. Kendileri ile övgü ve yergi kastedilir. Basralılara göre fiil olmalarına delil; müenneslik tâsının kendilerine bitişik olarak

³³³ İbnu'n-Nâzım, a.g.e., s.244.

³³⁴ İbn Hişâm, *Evdâh*, IV/267, 270-274; İbn Serrâc, a.g.e., I/51, 315-320; Halîl, *el-Cümel*, I/68, 124, 125; İbn Cinnî, *Hesâis*, II/36, III/330; Sîbeveyh, a.g.e., I/216, II/156; Ebû'l-Bekâ, a.g.e., I/218, 314-316; ez-Zamahşerî, *el-Mufasssal*, I/224-228; 'Abbâs Hasan, *el-Vâfi*, I/29, 56, 187; el-Galâyinî, a.g.e., XXIV/2; es-Sibân, a.g.e., I/112, 125, 428; İbn 'Ukeyl, a.g.e., I/40, III/41, IV/82-84.

³³⁵ İbnu'n-Nâzım, a.g.e., s.271.

gelmesi kendilerine merfû‘ zamirinin zahiren bitişmesidir.³³⁶ **الزَيْدَانِ نَعْمًا رَجُولَيْنِ، الزَيْدُونَ**

نَعْمُو رَجَالًا / İki zeyd ne güzel adamdır! Zeydler ne güzel adamlardır!³³⁷

Ferrâ ve Kûfelilerin çoğunluğuna göre ise **نَعْمَ** ve **وَيْسَ** kelimeleri isimdirler.

Kendilerine harf-i cerlerin bitişmesini, delil olarak Araplardan gelen şu sözü ileri sürdüler. **نَعْمَ السَّيْرُ عَلَيَّ بِئْسَ الْعَيْرُ** / Kötü bir deve üzerinde ne güzel bir yolculuk!

Örneğinde olduğu gibi harf-i cer **بِئْسَ**'nin başına gelmiştir. Müellifimize göre, ileri

sürülen bu delilin hiçbir değeri yoktur. **نَعْمَ** ve **وَيْسَ** kelimelerinin başına gelen harf-i cerrin

izahına gelince, mevsûf hazfedilmiş sıfat onun yerine gelmiş, mevsûftan dolayı hükmünü alıp harf-i cerle mecrûr olmuştur. Bunun örnekleri şiirlerde ve delil olarak

kabul edilen cümlelerde pek çoktur. Zikredilen cümlenin aslı şöyledir: **نَعْمَ السَّيْرُ عَلَيَّ عَيْرٍ**

بِئْسَ الْعَيْرُ / Kötü bir deve üzerinde ne güzel bir yolculuk!³³⁸

3.11. **نَعْمَ** ve **وَيْسَ** Kelimelerinden Sonra Gelen ما'nın Mar'ife ya da Nekre

Olması Durumu

نَعْمَ ve **وَيْسَ** kelimelerinden sonra gelen ما'nın nasb mahallinde, temyîz olmak üzere

nekre-i mevsûfe olması caizdir. **بِئْسَمَا** / Yaptığın şey ne kadar güzeldir! **نَعْمَ مَا صَنَعْتَ**

اَشْتَرُوا بِهِ أَنْفُسَهُمْ / Kendilerini ne kötü bir şey karşılığında sattılar.³³⁹ Örneklerde olduğu

gibi ما kendinden önce gelen fiilin fâ'ilinin durumunu açıkladığı için temyîz olup nasb

mahallindedir, nekredir.³⁴⁰

³³⁶ İbn Hişâm, *Evdâh*, III/270.

³³⁷ İbnü'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.333; Erdim, *a.g.e.*, s.201-202; İbn Serrâc, *a.g.e.*, I/111; Sîbeveyh, *a.g.e.*, II/179; İbn 'Ukeyl, *a.g.e.*, II/161; es-Suyûtî, *Hem'*, III/34; 'Abbâs Hasan, *el-Vâfî*, III/374, 375.

³³⁸ İbnü'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.333-334.

³³⁹ Bakara, 2/90.

³⁴⁰ İbn Serrâc, *a.g.e.*, I/121; el-Galâyinî, *a.g.e.*, XLVII/7; es-Sibân, *a.g.e.*, I/1228,1229; İbn 'Ukeyl, *a.g.e.*, III/166.

إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعْمًا هِيَ / Sadakaları açıkça verirsiniz o ne güzel!³⁴¹

Nahivcilerin çoğunluğuna göre ما kendisiyle sıfat getirilmeyen nekre bir sözcük olduğunda, mustetir fâ'îl için temyîz olup nasb mahallindedir. ما أَحْسَنَ زَيْدًا / Zeyd ne iyi biridir! İbn Harûf'a göre ise âyette geçen ما fâ'ildir, isimdir, ma'rifedir. İbn Harûf, önemli dil âlimlerinden Sîbeveyh'inde kendi görüşünde olduğunu iddia etti. Oysaki Sîbeveyh ayeti şu şekilde izah etmiştir: نِعَمَ الشَّيْءِ إِبْدَائُهَا , فَنِعْمًا هِيَ / Bir şeyin ortaya çıkması ne güzeldir! الإبداء olan muzaf hazfedilip الصَّدَقَاتِ kelimesinin zamiri onun yerine almıştır. Başka bir ifade ile الإبداء fâ'ildir, hazfedilmiştir, هِيَ zamiri onun yerini almıştır, ما ise mustetir fâ'îl için temyîz olup nasb mahallindedir. Müellifimize göre Sîbeveyh'in bu görüşleri İbn Harûf'un görüşlerini destekler nitelikte değildir. Çünkü Sîbeveyh ما'nın manası ve merfû' olduğunu net olarak açıklamış değildir. Cümlenin tamamını açıklamayı kastetmiş olabilir³⁴²

3.12. Kelimenin Atf ya da Atf-ı Beyân Olması Durumu

Atf-ı beyân: Tabi olduğu kelimeyi açıklayan, sıfat olmayan kelimelere denir. Tâbi' olması yönüyle diğer tevâbi'lere benzer, ancak metbu'unu açıklaması, onu tahsis etmesi yönüyle diğerlerinden ayrılır.³⁴³ Sıfat değildir, çünkü sıfat, muştak veya muevvel olmak zorundadır. Atf-ı beyân ise sadece câmid kelimelerden yapılır. أَقْسَمَ بِاللَّهِ أَبُو حَفْصٍ / Ebû Hafs, Ömer Allah'a yemin etti. Yukarıdaki örnekte, عمر sözcüğü tevâbi'

³⁴¹Bakara, 2/271.

³⁴² İbnu'n-Nâzım, a.g.e., s.336-337.

³⁴³ el-Curcânî, Ali b. Muhammed b. Ali, (thk. İbrâhîm el-Enbârî), *et-Ta'rifât*, Dâru'l-Kutubi'l-'Arabî, Beyrût, 1984, I/195; et-Tehânevî, a.g.e., I/418, 536, 609; el-Qufûmî, a.g.e., I/475, 560; el-Muberrid, *Muqtadab*, IV/ 209, 220, 227, 266, İbnu'l-Hâcib, a.g.e., IV/211; İbn Hişâm, *Evdâh*, III/348, 349; İbn Serrâc, a.g.e., I/154, 251, 334; İbn Cinnî, *Hesâis*, II/385; Sîbeveyh, a.g.e., II/186; Ebû'l-Bekâ, a.g.e., I/409.

olan kelimelerdendir. Sıfat değildir. Zira muştak veya muştak te'vilinde değildir. Câmîd bir kelime olup metbû'unu açıkladığından atf-ı beyândır. Şiirde:

أَسْطَارٌ سَطْرًا لِقَائِي يَا نَصْرُ نَصْرًا / Ben ve satırlar bir satır oluruz. Ey

yardım! Yardım, yardım.³⁴⁴ Yukarıdaki şiirde geçen نَصْرًا sözcüğü atıftır. Ya da dua

manasında mansup olması caizdir. كَسَقِيًّا وَرَعِيًّا / Allah sana su ikram etsin! Allah seni gözet sin! örneklerinde olduğu gibi.

Nahivcilerin çoğuna göre نَصْرًا sözcüğü atf-ı beyândır. Müellife göre bu ifade doğru değildir. Zirâ atf-ı beyânda bulunması gereken ziyade bir fazlalık burada yoktur. Bu sözcük atıftır.³⁴⁵

3.13. Bazı Sayı Lafızlarının Nekre Biçiminde ya da Gayr-i Munsarif Olarak Kullanılma Durumu

فُعَالٌ وَمُفْعَلٌ vezninde gelen bazı sayı lafızlarının gayr-i munsarif mi yoksa nekre mi olduğu hususunu, âlimler arasında tartışmalıdır.³⁴⁶ Kûfeliler ve ez-Zeccâc'a göre: رُبَاعٌ

وَمَرْبَعٌ خُمَاسٌ وَمَخْمَسٌ سُدَاسٌ وَمَسْدَسٌ سُبَاعٌ وَمَسْبَعٌ ثَمَانٌ وَثَمْنٌ ثُسَاعٌ وَمَتْسَعٌ

şeklinde gayr-i munsarif olduğu görüşündedir. İbn Nâzım'a göre, bu sayılar Araplardan sadece nekre olarak işitilmiştir. Ya bu kelimeler haber olarak gelip nekre olmuşlardır. Nitekim bir hadiste: صلاة الليل مثنى مثنى / Gece namazı, iki ikidir.³⁴⁷ Ya da hâl olarak gelmiş nekre

olmuşlardır. Ayette: فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ / Hoşunuza giden

³⁴⁴ İbnu'n-Nâzım, a.g.e., s.367.

³⁴⁵ İbnu'n-Nâzım, a.g.e., s.367, 368.

³⁴⁶ el-Firûzâbâdî, a.g.e., I/929; İbn Manzûr, a.g.e., XII/462; Komisyon, Vasîd, I/324, II/717; ez-Zebîdî, a.g.e., XXI/48-50; el-Cevherî, a.g.e., I/418, III/346, 374; İbn Sîde, el-Muhkem, II/135, 141; el-Ezherî, a.g.e., II/101, V/110; İbn Sîde, el-Muhassah, V/206, 209; Halîl, Kitâbu'l-'Ayn, VIII/215.

³⁴⁷ İbnu'n-Nâzım, a.g.e., s.455; Mâlik b. Enes, a.g.e., II/168; el-Buhârî, Câmi', II/24; Müslim, a.g.e., III/1350; en-Nesâî, a.g.e., III/228; Ebû Dâvûd, a.g.e., I/509; et-Tirmizî, a.g.e., II/300; İbn Mâce, a.g.e., I/418; İbn Hibbân, a.g.e., VI/353; el-Beyhaqî, a.g.e., II/162; es-Suyûtî, Câmi', XIII/493; Ahmed b. Hanbel, a.g.e., VIII/457.

*başka kadınlarla iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz.*³⁴⁸ Veya sıfat olarak gelip nekre olurlar. **الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا أُولِي أَجْنِحَةٍ مَّثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ** **يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ** / *Hamd, gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler kılan Allah'a mahsustur. Yaratmada dilediğini artırır. Doğrusu Allah, her şeye Kadir olmandır.*³⁴⁹ Yukarıda zikredilen ayetlerde sayı lafızları, hâl ve sıfat olmak üzere nekre gelmişlerdir.

3.14. **سَحَرَ** Kelimesinin Fetha Üzere Mebnî Olup Olmaması Durumu

سَحَرَ kelimesinin zarf olması, belli bir zaman dilimine delâlet etmesi hususunda nahivciler arasında görüş birliği vardır.³⁵⁰ Ancak zikredilen sözcüğün mebnî ya da gayr-i munsarîf olduğu hususu dil âlimleri arasında tartışmalıdır. İbnu'n-Nâzım'a göre **سَحَرَ** sözcüğü ta'rîf ve 'udul illetlerinden dolayı gayr-i munsarîftır³⁵¹ el-Makrizî'ye göre **سَحَرَ** harf-i't-ta'rîf manasını içerdiği için fetha üzere mebnîdir. İbnu'n-Nâzım bu görüşün yanlış olduğunu birkaç açıdan inceleyerek ortaya koyar. **سَحَرَ** sözcüğü mebnî ise, munadâ-i mufred, **قَبْلُ وَبَعْدُ** sözcüklerinde olduğu gibi, i'râbı vehmettiren şeylerden kaçınmak üzere fetha dışında başka bir hal üzere mebnî olmalıydılar. Zira zarflar mansup olan kelimelerdendir. Nasb mahallindedir. Zarflar mebnî bir fiille başlayan cümleye izâfe edilirse hem mebnî hem de mu'reb olabilirler. Dolayısıyla **سَحَرَ** mebnî dahi olsa mu'reb olması da caizdir. Bu durumu **حِينَ** zarfında sıkça görmekteyiz. Sonuç

³⁴⁸ Nisâ, 4/3.

³⁴⁹ Fâtır, 35/1.

³⁵⁰ er-Râzî, *a.g.e.*, I/267, 326, 403, 488; el-Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, I/518; İbn Manzûr, *a.g.e.*, IV/348; ez-Zebîdî, *a.g.e.*, I/104, III/131; el-Cevherî, *a.g.e.*, IV/52, VI/256, 294; İbn Sîde, *el-Muhkem*, III/184-186, Halîl, *Kitâbu'l-'Ayn*, I/780, et-Tehânevî, *a.g.e.*, I/297; İbn Hişâm, *Evdâh*, IV/129; İbn Serrâc, *a.g.e.*, I/190, 192, II/88; Sîbeveyh, *a.g.e.*, I/225, III/ 283, 284, 294; İbn 'Ukeyl, *a.g.e.*, II/120, 199, III/335.

³⁵¹ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.467.

olarak سَحَرَ kelimesinin gayr-i munsarîf olduğunu iddia etmek, mebnî olduğunu iddia etmekten daha kolaydır. Nahivde kural olarak daha kolay olan tercih edilir.³⁵²

3.15. Başında Nasb ve Cezm Edatlarından Biri Bulunmayan Muzâri Fiilin Kendi Başına Merfû‘ Olup Olmaması Durumu

Başında nasb ve cezm edatı bulunmayan fiili muzârinin i‘râbının merfû‘ olduğu hususunda dil âlimleri arasında görüş birliği vardır.³⁵³ Ancak hangi sebepten ötürü merfû‘ olduğu hususu nahivciler arasında tartışmalıdır. Basralılara göre fiili muzâriyi merfû‘ yapan şey bu durumda, isim konumunda olmasıdır. Kûfelilere göre ise fiili muzâriyi merfû‘ yapan, başında nasb ve cezm edatı bulunmayışıdır. Müllife göre Kûfelilerin görüşü doğrudur. Zira fiili muzâri cümlelerin başında gelip merfû‘ olduğu gibi cümlelerin sonunda gelip merfû‘ olabilir. *يَقُومُ زَيْدٌ / Zeyd kalkıyor. جَعَلَ زَيْدٌ يَفْعَلُ / Zeyd yapmaya başladı.* Örneklerinde fiili muzârinin cümle başında ve cümle sonunda merfû‘ olarak geldiği gibi.³⁵⁴

3.16. Şart ve Cevap Cümlelerinin Mâzî ve Muzâri Fiil Olup Olması Durumu

Şart ve cevap cümleleri iki fiil olursa bu durumda, ya her ikisi fiili mâzî olur.³⁵⁵ *وَإِنْ عُدْتُمْ عَدُنَا / Fakat siz eğer yine (fesatçılığa) dönerseniz, biz de sizi yine cezalandırırız.*³⁵⁶ ya da her ikisi fiili muzâri olur. *وَإِنْ تَبَدُّوْا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوْهُ / İçinizdekileri açığa vursanız da gizleseniz de Allah ondan dolayı sizi hesaba çekecektir.*³⁵⁷ Bazen şart cümlesindeki fiil mâzî olup, cevap cümlesindeki muzâri’ olabilir. *مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ / Kim, (yalnız) dünya hayatını ve zinetini istemekte ise, işlerinin karşılığını orada onlara*

³⁵² İbnu’n-Nâzım, a.g.e., s.467,468.

³⁵³ İbn Hişâm, *Evdâh*, IV/141; Ebû’l-Bekâ, a.g.e., II/16; ‘Abbâs Hasan, *el-Vâfî*, I/71, 127; el-Galâyinî, a.g.e., LI/1; es-Suyûtî, *Hem*, II/559; el-Murâdî, a.g.e., I/305; es-Sekkâkî, a.g.e., I/66.

³⁵⁴ İbnu’n-Nâzım, a.g.e., s.473.

³⁵⁵ İbnu’n-Nâzım, a.g.e., s.284.

³⁵⁶ İsrâ, 17/8.

³⁵⁷ Bakara, 2/284.

*tam olarak veririz ve orada onlar hiçbir zarara uğratılmazlar.*³⁵⁸ Şart cümlesindeki fiil muzâri olup cevap cümlesindeki fiil mâzî olarak geldiği vakidir. Ancak nahivcilerin çoğu bunu şiir gibi zaruret hallerinde vaki olduğunu söylerler, diğer durumlarda caiz değildir derler. İbnu'n-Nâzım'a göre bu görüş doğru değildir. Zira örneklerini hadislerde Araplar'ın sözlerinde görmemiz mümkündür. Bir hadiste: *من يقيم ليلة القدر،* *إيماناً واحتساباً، غفر الله ما تقدم من ذنبه* / *Her kim îmânından dolayı ve ecrini yalnız Allah'tan umarak kadir gecesini tâatle geçirirse, onun lehine geçmiş günâhları mağfîret olunur.*³⁵⁹ şeklinde gelmiştir.

3.17. مع Sözcüğünün Kullanımı ve Anlamı

مع sözcüğü isimdir. Zarf olup devamlı muzâf konumunda gelir.³⁶⁰ Nadiren de olsa son harfî iade edilerek getirilir. Nitekim bir şiirde: *حَنَنْتُ إِلَى رِيَا وَنَفْسِكَ بَاعَتْ مَزَارَكَ* *سَبَّحْتُ بِرِيَا وَشَعْبَاكُمْ مَعًا* / *Seni ve Reyâ'yı özledim. O Reyâ'daki mezarını ve halkınızı birlikte sattı.* Sibeveyh مع sözcüğünü هل gibi düşünüp sukûn üzerine mebnî olduğunu iddia eder. Müellifimize göre bu zorlama bir görüştür. Bazı nahivciler مع'nin sükûn üzere mebnî olmasına dayanarak isim değil harf olduunu iddia ederler. İbnu'n-Nâzım'a göre bu görüş doğru değildir.³⁶¹

³⁵⁸ Hûd, 11/15.

³⁵⁹ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.497; el-Buhâri, *Câmi'*, I/21.

³⁶⁰ el-Ezherî, *a.g.e.*, I/25; Halîl, *Kitâbu'l-'Ayn*, I/95; el-Qufûmî, *a.g.e.*, I/524; İbnu'l-Hâcib, *a.g.e.*, I/290; İbn Serrâc, *a.g.e.*, II/212.

³⁶¹ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s. 284, 285.

3.18. Muzâf ve Muzâfın İleyhin Arasına Başka Bir Sözcüğün Girmesi Durumu

İzâfet terkîbinin muzâf, muzâfın ileyhden oluştuğu, fasılasız beraber ard arda bulunacakları husunda dil alimleri arasında görüş birliği vardır.³⁶² Nahivcilerin çoğunluğuna göre muzâf ve muzâfın ileyhin arasını, şiirler dışında ayırmak caiz değildir. İmam Mâlik'e göre bazı durumlarda muzâf ve muzâfın ileyhin arasını ayırmak caizdir.³⁶³

Bu bağlamda mastarın fâ'îline muzaf olması durumunda, fâ'îli ile kendi arasında mef'ûlu gelebilir. İbn 'Âmir'den gelen şu kıraâtte, **وَكَذَلِكَ زَيْنٌ لِكَثِيرٍ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ** *Bunun gibi ortakları, müşriklerden çoğuna çocuklarını (kızlarını) öldürmeyi hoş gösterdi.*³⁶⁴ **أَوْلَادَهُمْ** sözcüğü meftûh olarak gelmiştir, mastarla fâ'îli arasına girmiştir.

Müellife göre bu durumda muzâf ve muzâfın ileyhin arasını ayırmak, doğrudur. Çünkü mastarın mef'ûlü, kendisine yabancı değildir. Fâ'îl ise 'âmilinin bir cüz'ü konumundadır. Sonuç olarak mastar ile fâ'îli arasına mef'ûlün girmesinde, İzâfet terkibinin ard arda gelmemesinde bir beis yoktur.³⁶⁵

3.19. İsm-i Fâ'îl'in Amel Etmesi Durumu

İsm-i fâ'îlin amel etmesi, mef'ûlunu nasb etmesi veya tahfiflik olsun diye izâfetle mef'ûlünü cer etmesi hususunda âlimler arasında görüş birliği vardır.³⁶⁶ İsm-i fâ'îl, hâl ve istikbâle delâlet ettiğinde, kendisinin peşinden gelen birinci mef'ûlünü nasb etmesi veya tahfiflik olsun diye cer yapması, ikinci mef'ûlünü nasb etmesi caizdir.³⁶⁷

انت كاسي خالدٍ ثوبا / *Sen Hâlid'e elbise giydirensin.* ثوبا sözcüğü ikinci mef'ûl olarak, nasb halinde geldi.

³⁶² en-Enbârî, *Esrâr*, I/50, 319; en-Enbârî, *el-İnsâf*, I/33, 312, II/449; İbn Hişâm, *Evdâh*, III/171; İbn Serrâc, *a.g.e.*, I/53, 138, III/75; İbn Cinnî, *Hesâis*, II/183; Ebû'l-Bekâ, *a.g.e.*, II/361; el-Galâyîni, *a.g.e.*, LXV/4; 'Abbâs Hasan, *el-Vâfi*, I/139.

³⁶³ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s. 289.

³⁶⁴ En'âm, 8/137.

³⁶⁵ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.289.

³⁶⁶ İbn Hişâm, *Evdâh*, III/216; es-Sibân, *a.g.e.*, I/394, 1016, 1067; İbn 'Ukeyl, *a.g.e.*, III/106; İbn Hişâm, *Lebîb*, I/180, 568, 805; es-Suyûtî, *Hem'*, III/93; İbn Hişâm, *Şuzûr*, II/687; 'Abbâs Hasan, *el-Vâfi*, III/250, 264.

³⁶⁷ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s. 306.

İsmi fâ'il mâzî manasına delalet ederse, ikinci mef'ûlünü nasb etmesi âlimler arasında tartışmalıdır. هذا معطي زيد امس درهما / Bu, Zeyd'e dün dirhem verdi. درهما sözcüğünü, ism-i fâ'îlin işaret ettiği gizli bir fiil nasb etti. Seyrâfi'ye göre ise, mâzî manasına delâlet eden ism-i fâ'il, ikinci mef'ûlü de nasb eder. Çünkü ism-i fâ'il ta'rîf edatı ve tenvinli geldiğinde birinci mef'ûlü cer etmediği için ikinci mef'ûlünü de nasb edebilir. Müellifimize göre, ism-i fâ'îlin ta'rîf edatı ve tenvinli gelmesine benzetme yapılmadan, mâziye delâlet etmesi, ikinci mef'ûlünü nasb etmesine engel değildir. Çünkü 'âmil olan ism-i fâ'îlin ma'müllerinde amel etmesini gerekir. Ancak ikinci mef'ûlünü cer etmesi imkânsızdır. Zira birinci mef'ûlün izafetle cer olması, ikincisinin izafetle cer olmasını engeller. O halde ikinci mef'ûlünü nasb etmesi zaruret ifade eder.

3.20. Başında Fâ Harfi Bulunmayan Cevap Cümlesinin Meczûm Olarak Gelmesi Durumu

Şart ve cevap cümlelerin meczûm olarak geldiği hesusunda âlimler arasında görüş birliği vardır.³⁶⁸ Nefyi dışında cevap cümlesinin başında fâ harfi yoksa meczûm olarak gelmesi gerekir. Çünkü o gizli bir şart cümlesinin cevabıdır. Müellifimize göre, emir bir işin yapılmasını bildirir. Emredilen şeyin gerçekleşmesi ihtimal dahilindedir. Nehiyde ise durum böyle değildir. Zira nehiyde ihtimal söz konusu değildir. Ya yasaklanan fiil tamamen gerçekleşmez ya da gerçekleşebilir. Dolayısı ile nehiyden sonra gelen cevap cümlesinin meczûm olması gerekmez.³⁶⁹

Bazıları şöyle derler: Nehiy ile emri bir birinden ayırıp yukarıda zikredilen taksimata ihtiyaç yoktur. Çünkü emrin cevabı, meczûm konumundadır. Şart harflerinin manasını taşır. İbnu'n-Nâzım'a göre bu müşkil bir konudur. Çünkü şart manasını, şart meczûm olması gerektiğine şöyle bir örnek verebiliriz: ازرني / Beni ziyaret et ki seni

³⁶⁸ 'Abbâs Hasan, *el-Vâfi*, I/41, 47; el-Galâyinî, *a.g.e.*, XVI/ 1, LI/2,3; es-Sibân, *a.g.e.*, I/353, 361; İbn Hişâm, *Şuzûr*, I/446; İbn Hişâm, *Lebîb*, I/299; es-Suyûtî, *Hem'*, II/331, 438, 439.

³⁶⁹ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.486, 487.

ziyaret edeyim. Bu cümlenin takdiri şöyledir: *أَزُورُكَ فَإِنْ تَزُرْنِي / Beni ziyaret et. Şayet beni ziyaret edersen ben de seni ziyaret ederim.*³⁷⁰

³⁷⁰ İbnu'n-Nâzım, *a.g.e.*, s.486.

SONUÇ

Arap Dili ve Belagatı alanında önemli bir yeri olan İbn Mâlik'in nahiv ile ilgili pek çok eseri vardır. Bunlardan en önemlisi Elfiyye'dir. Araştırmamıza konu olan İbnu'n-Nâzım'ın Arap Dili algısı (Elfiyye şerhi özelinde) hakkında bilgi vermeden önce, müellifin hayatı ve yaşadığı çevre hakkında bilgi vermeyi uygun gördük. İbnu'n-Nâzım 1240-1287 yılları arasında, Dimeşk'te yaşamıştır. O dönemde Şam'da Eyyûbîler ve Memlûkler yönetiminde bulunmuşlardır. İbnu'n-Nâzım, Moğol baskılarının hüküm sürdüğü, haçlı seferlerinin olduğu, yöneticiler arasında taht kavgaların vuku bulduğu ve iç karışıklıkların zirve yaptığı bir dönemde yaşamıştır.

Arap Dili ve Belagatı alanında önemli bir şahsiyet olan İbnu'n-Nâzım nahvi konuları ele alırken pek çok naklî ve aklî delillere başvurmuştur. Naklî kaynaklardan Kur'an-ı Kerim ve kıraât örneklerine eserinde genişçe yer vermiştir. Yaklaşık 500'e yakın âyetleri görüşlerine destek olsun diye eserine almıştır. Genellikle mutevâtir kıraâtleri kullanmıştır. Az da olsa şâz kıraâtleri kullandığı vakidir. Müellifimiz 50 adet hadisi eserine almış, nahvi konulara delil olarak getirmiştir. Genellikle sahih hadisleri eserine almış, az da olsa zayıf hadisleri görüşlerine delil olsun diye kullanmıştır. Çok az sayıda sahâbe sözüne eserinde yer vermiştir.

İbnu'n-Nâzım eserinde nahvin konularına delil getirirken 699 şiir kullanmıştır. Âlimlerin nahivde delil olmayacağını söylemesine rağmen, Arap Dili'nde önemli kaynaklardan kabul edilen eserlerde geçen 169 şiiri şâirini belirtmeden eserine almıştır. Geri kalan 530 şiiri 225 şâirden almıştır. Bunlardan 71'i Cahilî, 29'u Muhadramûn, 109'u İslâmî, 16'sı Muvelledûn dönemine ait şâirlerdir. Müellifimiz, eserinde çok az mesele yer vermiştir.

İbnu'n-Nâzım, nahvi konuları açıklarken aklî kaynaklardan, genellikle kıyas, illet, icmâ ve istishâb delillerini kullanmıştır. Görüşlerini oluşturmada, tercihlerini ortaya koymada aklî kaynaklar önemli bir yer tutar. Müellifimiz eserinde, pek çok yerde Basra ve Kûfe ekollerine ait görüşlere yer vermiştir. Genellikle Basralıların görüşünü tercih edip Kûfelilerin görüşünü eleştirmiştir. Kûfelilerin görüşünü kabul edip, Basralıların görüşünü reddettiği az da olsa yerler vardır. Basra ekolünün en önemli temsilcilerinden Halîl, Sîbeveyh, Yûnus b. Habîb, el-Muberrid'e, eserinde pek çok yerde tenkitler yönelmiştir. Kûfe ekolünün en önemli temsilcilerinden el-Kisâî, el-Ahfeş, Ferrâ'ya pek çok eleştiride bulunmuştur.

İbnu'n-Nâzım, وَهُوَ مُمْتَنِعٌ, وَهُوَ بَاطِلٌ, وَهُوَ قَوْلٌ بِمَا لَا نَظِيرَ لَهُ, وَهُوَ ضَعِيفٌ, الصَّحِيحُ,

وَعِنْدِي, وَفِيهِ شُدُودٌ, وَذَلِكَ حُكْمٌ بِمَا لَا نَظِيرَ لَهُ, مَمْنُوعٌ gibi ifadeler kullanarak tercihlerini,

kendi kabullerini ortaya koymuştur. Nahivle alakalı her konuda kendisi tercihlerde bulunmuştur. Nahivcilerin pek çoğunu esrinde eleştirmiştir.

İbnu'n-Nâzım'ın eserini göz önünde bulundurmak kaydı ile, Arap Dili ve Belagatı ile ilgili tüm kaynakların taraması yapılmış, nahivle alakalı yararlanılan eserler, kaynakça bölümünde zikredilmiş ve önemli dilcilerin eserlerine de atıfta bulunulmuştur.

EKLER

Ek 1. Orjinallik Raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLIK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	YUSUF ÇAKIR
Öğrenci Numarası	121212102
Enstitü Anabilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
Programı	ARAP DİLİ VE BELAGATI
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	YRD. DOÇ. DR. ENES ERDİM
Tez Başlığı (Türkçe)	İBNÜ'N-NÂZİM'İN ARAP DİLİ ALGISI (ELFİYYE ŞERHİ ÖZELİNDE)

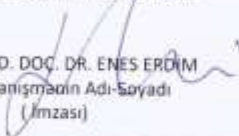
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 83 sayfalık kısmına ilişkin, 05/05/2015 tarihinde şahsım/tez danışmamın tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orjinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 14'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.

YRD. DOÇ. DR. ENES ERDİM
Danışmanın Adı-Soyadı
(İmzası)

PROF. DR. ERKAN YAR
Anabilim Dalı Başkanı
(İmzası)

F.Ü. LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ÖĞRETİM YÖNETMELİĞİ

Madde 41- Lisansüstü tezleri ile birlikte teslim edilmesi gereken belgeler şunlardır:

- a) Lisansüstü tezler, savunma öncesinde **intihal program raporu** ve ilgili makale şartını¹ sağladığına dair belgeleri ile birlikte enstitüye teslim edilir.
- b) İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

¹ Makale şartı doktora öğrencilerini kapsamaktadır.

KAYNAKÇA

- ‘ABBÂS HASAN, *en-Nahvu'l-Vâfi*, Dâru'l-Me‘ârif, Beyrût, trs..
- el-Lugatü ve'n-Nahvu Beyne'l-Qadîm ve'l-Hadîs*, Dâru'l-Me‘ârif, Beyrût, 1990.
- ‘ABD B. HUMEYD, İbn Nasr Ebû Muhammed el-Kisî, (thk. Mahmûd Muhammed Halîl es-Sa‘adî), *Musnedü ‘Abd b. Humeyd*, Mektebetü’s-Sünne, Kâhire, 1988.
- el-‘ÂBÎ, Ebû Sa‘d Mansûr b. Hüseyin, (thk. Hâlid ‘Abdulganî Mahfûz), *Nesru'd-Durer*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2004.
- ‘ABDU'L-ÂL, Sâlim Mukrim, *el-Medresetü'n-Nayviyyi fî Mısır ve's-Şâm*, Muessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1990.
- ‘ABU'L-FETTÂH, el-Qâdî, *el-Qiraâtü's-Şâzze ve Tevcîhuhâ min Lugati'l-'Arab*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrût, 1981.
- ‘ABDULAZÎZ, Salih Rıdvân, *eş-Şevâhid fî'n-Nahvi'l-'Arabi*, (Doktora Tezi), Külliyyetü'l-Lugati'l-'Arabiyye, Kâhire, 1973.
- ‘ABDULHALİM, Ali Selâme, *el-İlletü 'İnde'l-İmâm eş-Şâtıbî*, (Doktora Tezi), Külliyyetü'l-Lugati'l-'Arabiyye, Câmi‘atü'l-Ezher, Kâhire, 1995.
- el-‘ACLÛNÎ, İsmâil b. Muhammed, *Keşfu'l-Hefâ*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, trs..
- AHMED B. FÂRİS, Ebû Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, (thk. ‘Abdusselâm Muhammed Hârûn), *Mu‘cemu Meqâyi’si'l-Luğat*, Dâru'l-Fiker, Beyrût, 1979.
- AHMED B. HANBEL, ‘Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, (thk. Şuayb el-Arnâvut ve ‘Âdil Murşid), *Musnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, el-Muessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1997.
- ‘ÂİD EL-QARNÎ, İbn ‘Abdullah, *Durûsun li's-Şeyh ‘Âid el-Qarnî*, eş-Şebeketü'l-İslâmiyye, Beyrût, trs..
- el-ÂLÛSÎ, Mahmûd Ebû'l-Fadl, *Rûhu'l-Me‘ânî fî Tefsîri'l-Qurâni'l-'Azîm ve's Seb‘u'l-Mesânî*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, trs..
- İttihâfu'l-Emcâd fî mâ Yasihhu bihî'l-İstîşâd*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, 1982.
- el-‘ARÎNÎ, Seyyid Bâz, *el-Memâlik*, Dâru'n-Nahdati'l-'Arabi, Beyrût, 1999.
- el-‘ASKERÎ, Ebû'l-Hilâl, (thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim ve ‘Abdulmecîd Qadâmiş), *Kitâbu Cemhereti'l-Emsâl*, Dâru'l-Fiker, Beyrût, 1988.

- Kitâbu's-Sîn'âteyni el-Kitâbetü ve's-Şi'r*, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrût, 1986.
- el-'AYNÎ, Mahmûd b. Ahmed b. Musâ b. Ahmed, Ebû Muhammed Bedreddîn, *'Umdetü'l-Qârî Şerhu Sahîhi Buhârî*, Beyrût, 2006.
- el-BAĞDÂDÎ, İsmâil b. Muhammed Emîn, *Hediyyetü'l-'Ârifîn*, Mektebetü'l-Musnâ, Bağdât, trs..
- el-BAĞDÂDÎ, 'Abdulkadir b. Ömer, *Hizânetu'l-Edeb ve Lubbu Lisâni'l-'Arab*, (thk. Muhammed Nebîl Tureyfi, Emîl Bedî el-Ya'kûb), Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1998.
- el-BEĞAVÎ, Hüseyin b. Mes'ûd, (thk. Şuayb el-Arnâvut), *Şerhu's-Sünne*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Dimeşk, 1983.
- BEKRÎ, 'Abdulkerîm, *Usûlu'n-Nahvi'l-'Arabî fî Dav'i Mezhebi İbn Medâ*, Dâru'l Kutubi'l-Hadîs, Kâhire, 1999.
- el-BEKRÎ, Ebû 'Ubeyd, (thk. İhsân 'Abbâs), *Faslu'l-Maqûl fî Şerhi Kitâbi'l-Emsâl*, el-Muessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1971.
- BEKSAÇ, A. Engin, *“Eyyûbîler”*, DİA, İstanbul, 1995.
- el-BEYHAQÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin, (thk. Muhammed Saîd Besyûnî Zağlûl), *Şü'ebü'l-İmân*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1989.
- el-BEZZÂZ, Ebû Bekir Ahmed b. 'Amr b. 'Abdulhâlik, (thk. 'Âdil b. Sa'd), *el-Bahru'l-Zehân bi Musnedi'l-Bezzâz*, Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikmet, el-Medînetü'l-Munevvere, 2003.
- BROCKELMANN, Kâril, *Târihu'l-Edebi'l-'Arabî*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, trs..
- el-BUHÂRÎ, Ebû 'Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Muğiretü'l-Cu'fiyyi, (thk. Muhammed Züheyr b. Nâsiru'n-Nâsir) *Sahîhu'l-İmâmi'l-Buhârî*, Dâru'l Tavke'l-Buhârî, Beyrût, 2001.
- Edebu'l-Mufred*, el-Beşâiru'l-İslâmiyye, Beyrût, 1989.
- el-BUSEYRÎ, Şihâbuddîn Ahmed b. Ebû Bekir b. İsmâil, *İthâfu'l-Hayreti'l-Mehere*, Dâru'l-Vatan li'n-Neşr, Riyâd, 1999.
- el-CÂHİZ, Ebû Osman 'Amr b. el-Bahr, (thk. el-Muhâmî Fevzî 'Advâ), *el-Beyân ve't Tebyîn*, Dâru's-Sa'b, Beyrût, 1968.
- el-Mehâsinu ve'l-Ezdâd*, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire, 1994.
- el-Heyevân*, Dâru'l-Ciyl, Beyrût, 1996.

- CÂL, Mahmûd, *el-Isbâh fî Şerhi'l-İqtirâh*, Dâru'l-Kalem, Beyrût, 1989.
- el-CEVCERÎ, Şemseddîn Muhammed b. 'Abdulmunîm, (thk. Nevvâf b. Cezâ el-Hârisî), *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb fî Ma'rifeti Kelâmi'l-'Arab*, 'Îmâdetu'l-Bahsi'l-'İlmî, el-Medinetü'l-Munevvere, 2004.
- el-CEVHERÎ, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh fî'l-Lugat*, Dâru'l-'İlmi li'l-Melâyîn, Beyrût, 2002.
- el-CEZERÎ, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf, (thk. Muhammed Ali ed-Debbâ'), *en-Neşr fî'l-Qiraâti'l-'Aşr*, Dâru'l-Fiker, Kâhire, trs..
- el-CURCÂNÎ, Ali b. Muhammed b. Ali, (thk. İbrâhîm el-Enbârî), *et-Ta'rîfât*, Dâru'l-Kutubi'l-'Arabî, Beyrût, 1984.
- ed-DABÎ, el-Mufaddal b. Muhammed b. Ya'lâ b. Sâlim, (thk. İhsân 'Abbâs), *Emsâlü'l-'Arab*, Dâru'r-Râidi'l-'Arabî, Beyrût, 1981.
- ed-DÂREQUTNÎ, Ali b. Ömer b. Hüseyin, (thk. Seyyid 'Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî), *Sunenü'd-Dârequtnî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1966.
- DAYF, Şevkî, *el-Medârisü'n-Nahviyye*, Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, 1992.
- el-EBŞÎHÎ, Şihâbeddîn Muhammed b. Ahmed Ebû'l-Feth, (thk. Mufîd Muhammed Qamîha), *el-Mustadref fî Külli Fenni'l-Mustazraf*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1986.
- EBÛ 'AVÂNE, Ya'kub b. İshâk el-Esferânî, *Musnedü Ebî 'Avâne*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, trs..
- EBÛ'L-BEKÂ, Muhyiddîn 'Abdullah b. Hüseyin b. 'Abdullah el-'Akberî, (thk. Gâzî Muhtâr Taleymât), *el-Lubâb fî 'İleli'l-Binâi ve'l-İ'râb*, Dâru'l-Fiker, Dimeşk, 1995.
- EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. Eş'eb es-Sicistânî, *Sunenü Ebî Dâvûd*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrût, trs..
- EBÛ'L-FADL, Ahmed b. Muhammed el-Meydânî en-Neysâbûrî, (thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd), *Mecme'u'l-Emsâl*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, trs..
- EBÛ'L-FİDÂ, İsmail b. Ali b. Mahmûd b. Muhammed b. Ömer, *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, trs..
- EBÛ NEÎN, Ahmed b. 'Abdullah el-Esbehânî, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabaqâtü'l-Esfiyâ*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrût, 1984.

- EBÛ'T-TAYYİB, 'Abdulvâhid b. Ali el-Lugavî, (thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), *Merâtibu'n-Nahviyyîn*, Dâru'n-Nahda, Kâhire, 1955.
- EBÛ 'UBEYD, Qâsım b. Selâm, *el-Emsâl*, Dâru'l-Me'mûni li't-Türâs, Dimeşk, 1980.
- el-EFGÂNÎ, Sa'îd, *Usûlu'n-Nahv*, Muduriyyetü'l-Kutub ve'l-Metbû'âtü'l-Cami'iyye, Kâhire, trs..
- en-ENBÂRÎ, Ebû'l-Berakât Kemâleddîn 'Abdurrahman b. Muhammed b. 'Abdullah, *el-İnsâf fi Mesâili'l-Hilâf beyne'n-Nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyin*, Dâru'l-Fiker, Beyrût, 2003.
- Esrâru'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Cîl, Beyrût. 1995.
- ERDİM, Enes, *نعم ونسَمَ Özelinde Basra ve Küfe Arap Dili Ekollerinin Övgü ve Vergi Sözcüklerine İlişkin Yorumları*, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Elazığ, 16:2, (2011).
- ERUZ, A. Fulya, *'Memlûkler'*, *DİA*, Ankara, 2004.
- el-ESFEHÂNÎ, Ebû'l-Ferec, (thk. Sumeyr Câbir), *el-Eğânî*, Dâru'l-Fiker, Beyrût, trs..
- el-EŞMÛNÎ, Muhyiddîn 'Abdulhamîd, *Şerhu'l-Eşmûnî 'Alâ Elfiyyeti İbni'l-Mâlik*, Dâru'l-Kutubi'l-'Arabiyye, Beyrût, 1955.
- el-EZHERÎ, Halid b. 'Abdullah, *Şerhu't-Tasrîh 'ala't-Tavdîh*, (thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd), Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 2000.
- el-EZHERÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, (thk. Muhammed 'Avd Mur'ib), *Tehzîbu'l-Lugat*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrût, 2001.
- FAHRU'R-RÂZÎ, Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *Tefsîru'l-'r-Râzî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrût, trs..
- el-FÂSÎ, Ebû't-Tayyib, (thk. Mahmûd Fecâl), *Feyzu Neşri'l-İnşirâh min Ravdi Tayyi'l-İqtirâh*, Dâru'l-Buhûsi li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, Dubai, 2000.
- FERRÛH, Ömer, *el-Edebü'l-Qadîm*, Dâru'l-'İlmi li'l-Melâyîn, Beyrût, trs..
- el-'Asru'l-'Abbasiye*, Dâru'l-'İlmi li'l-Melâyîn, Beyrût, trs..
- el-FEVZÂN, 'Abdullah b. Sâlih, *Ta'cîlü'n-Nedâ bi Şerhi Qadri'n-Nedâ*, Dâru İbni'l-Cevzî, Riyâd, 2010.
- Defîlu's-Sâlik ilâ Elfiyyeti İbni Mâlik*, Dâru'l-Müslim, Riyâd, 1999.
- el-FÎRÛZÂBÂDÎ, Muhammed b. Ya'kûb, *el-Qâmûsu'l-Muhîd*, el-Muessesetü'r-Risâle, Beyrût, trs..
- FUÂD 'ABDULBÂKÎ, Muhammed, *el-Lü'lüü ve'l-Mercân fîmâ İttefeqâ 'aleyhi's-*

- Şeyhân*, el-Mektebetü'l-Mişkât, Riyâd, trs..
- el-GALÂYİNÎ, Mustafa, *Câmi'ü'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, Şebeketü'l-Mişkâti'l-İslâmiyye, Beyrût, trs..
- GÂNİM QUDURİYYU'L-HAMED, *Ebhâsü fî 'Ulûmi'l-Qur'an*, Dâru 'Ammâr, Ammân, 2006.
- GARÎB NÂFÎ', Abdulmecîd, *el-Qavâ'idü'l-Külliyeye ve'l-Usûli'l-'Amme li'n-Nahvi'l-'Arabî*, Mektebetü'l-Ezheri'l-Hadîse, Kâhire, 1975.
- Usûlu'n-Nahvi'l-Qiyâsiyye*, Külliyyetü'l-Lugati'l-'Arabiyye, Câmi'atü'l-Ezher, Kâhire, trs..
- HÂCÎ, Halife, *Keşfu'z-Zunûn 'an Emsâli'l-Kutubi'l-Funûn*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî Beyrût, 2008.
- el-HADDÂD, 'Abdulazîz 'Abdulazîz el-Mursî, *el-Usûlu'n-Nahviyye 'inde'l-Medreseti'l-Endülüsiyye*, (Doktora Tezi), Külliyyetü'l-Lugati'l-'Arabiyye, Câmi'atü'l-Ezher, Kâhire, 2005.
- el-HADRAMÎ, Muhammed, *Usûlu'l-Fıkh*, el-Mektebetü'l-Ticâreti'l-Kubrâ, Kâhire, 1969.
- HALÎL, Ebû 'Abdurrahman b. Ahmed el-Ferâhîdî, (thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmirâî), *Kitâbu'l-'Ayn*, Mektebetü'l-Hilâl, Kâhire, trs..
- el-Cümel fî'n-Nahv*, el-Muessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1995.
- el-HAMEVÎ, Şihabuddîn Ebû 'Abdullah Yâkut b. 'Abdullah, *Mecme'u'l-Buldân*, Dâru's-Sâdir, Beyrût, trs.
- Mu'cemu'l-Udebâ*, Dâru'l-Fiker, Dimeşk, 1980.
- HÂMÎD HİLÂL, 'Abdulâzîm, *Hutuvâtü'l-Bahsi'n-Nahviyyi*, (Doktora Tezi), Câmi'atü'l-Ezher, Kâhire, 1999.
- el-HATTÂBÎ, Hamd b. Muhammed b. İbrahim Ebî Süleyman, (thk. 'Abdulkerîm İbrahim el-'Azvâvî), *Ğarîbu'l-Hadîs*, Câmi'atü Ummi'l-Qurâ, Mekke, 1981.
- HELLÂF, 'Abdulvehhâb, *İlmi Usûli'l-Fıkh*, Dâru'l-Qalem, Dimeşk, 1978.
- el-HUMEYDÎ, Muhammed b. Futûh, (thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb), *el-Cem'u beyne's-Sahîheyn*, Dâru İbni Hazem, Beyrût, 2002.
- İBN 'ABBÂD, İsmâil es-Sâhib, *el-Muhîd fî'l-Lugat*, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrût, trs..
- İBN ABDÎ'L-BERR, Ebû Ömer Yusuf b. 'Abdullah, (thk. Sâlim Muhammed 'Âtâ, Muhammed Ali Mu'avved), *el-İstizkâr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2000.

İBN ‘ÂDİL, Ebû Hafs Ömer b. Ali, (thk. ‘Âdil Ahmed ‘Abdulmevcûd), *el-Lübâb fî*

‘Ulûmi’l-Kitab, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrût, 1998.

İBN ‘ÂŞÛR, Muhammed Tâhir, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, Dâru’s-Sahnûn li’n-Neşri ve’t-Tevzî‘, Tûnus, 1997.

İBN BATTÂL, Ebû’l-Hasan Ali b. Halef b. ‘Abdumelîk, (Ebû Tenîm Yâsir b. İbrahim), *Şerhu Sahîhi Buhârî*, Mektebetü’r-Rüşd, Riyâd, 2003.

İBN CİNNÎ, Ebû’l-Feth Osman, (thk. Hasan Handâvî), *Sırru San‘âti’l-İ‘râb*, Dâru’l-Qalem, Dimeşk, 1988.

-----*el-Hasâis*, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrût, trs..

-----*el-Lume‘u fî’l-‘Arabiyye*, Dâru’l-Kutubi’s-Sekâfe, Kuveyt, 1972.

İBN EBÎ’L-HADÎD, ‘Abdulhamîd b. Hebetullah b. Muhammed b. Hüseyin,

(thk. Muhammed Ebû’l-Fadl İbrahim), *Şerhu Nehci’l-Belâga*,

Dâru İhyâi’l-Kutubi’l-‘Arabî, Beyrût, trs..

İBN EBÎ ŞEYBE, Ebû Bekir ‘Abdullah b. Muhammed, (thk. Muhammed ‘Avvâme),

Musnedü İbni Ebî Şeybe, Dâru’l-Qible, 2006.

İBN HACER, Ebû Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed el-‘Askalanî,

et-Tehfîsü’l-Hubeyr fî Tahrîci Ehâdîsi’r-Râfi‘i’l-Kebîr,

Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût, 1989.

-----*Itrâfu’l-Musnedi’l-Mu‘telî bi Etrâfi’l-Musnedi’l-Hanbelî*, Dâru İbni Kesîr,

Dimeşk, trs..

-----*ed-Dirâyetü fî Tahrîci Ehâdîsi’l-Hidâye*, Dâru’l-Ma‘rife, Beyrût, trs..

-----*Fethu’l-Bârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, Dâru’l-Ma‘rife, Beyrût, 1959.

İBN HALLİKÂN, Ebû ‘Abbâs Şemseddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr,

(thk. İhsan ‘Abbâs) *Vefayâtü’l-A‘yân ve Enbâu Enbâi’z-Zamân*, Dâru Sâdir,

Beyrût, trs..

İBN HİBBÂN, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebû Hâtîm, (thk. Şuayb el-Arnâvut),

Sahîhu İbni Hibbân, el-Muessesetü’r-Risâle, Beyrût, 1993.

İBN HİŞÂM, Muhammed ‘Abdullah Cemâleddîn b. Yûsuf, *Evdâhu’l-Mesâlik ilâ*

Elfıyyeti İbni Mâlik, Dâru’l-Cîl, Beyrût, 1979.

-----*Muğni’l-Lebîb*, Dâru’l-Fiker, Beyrût, 1985.

-----*Şerhu Şuzûri’z-Zehab*, eş-Şeriketü’l-Muttehide li’t-Tevzî‘, Dimeşk, 1984.

- Tahlîsu's-Şevâid ve Tahlîsu'l-Fevâid*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrût, 1986.
- Şerhu Qadri'n-Nedâ Vabli's-Sedâ*, Dâru'l-Hayr, Dimeşk, 1990.
- İBN HUCCE, Takuyuddîn Ebû Bekr Ali b. 'Abdullah el-Hamevî, *Hizânetü'l-Edeb ve Gâyetü'l-Erb*, Dâru'l-Mektebetü'l-Hilâl, Beyrût, 1987.
- İBN KESÎR, Ebû'l-Fidâ İsmail, *Tefsîru'l-Qur'ani'l-Âzîm*, Dâru't-Tayyibe li'n-Neşr ve't-Tevzî', Kahire, 2000.
- el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dâru İbni Kesîr, Beyrût, 2010.
- İBN QUTEYBE, 'Abdullah b. Müslim, (thk. 'Abdullah el-Cebûrî), *Ğarîbu'l-Hadîs*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî Beyrût, 2010.
- Edebu'l-Kâtib*, el-Mektebetü'l-Ticâriyye, Kâhire, 1963.
- İBN MÂCE, Muhammed b. Yezîd Ebû 'Abdullah el-Qazvinî, (thk. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî), *Sunenü İbni Mâce*, Dâru'l-Fiker, Beyrût, trs..
- İBN MÂLİK, Cemâleddîn Muhammed b. 'Abdullah b. 'Abdullah, *Teshîlu'l-Fevâid ve'l-Tekmîlu'l-Meqâsîd*, (thk. Muhammed Kâdir 'Atâ), Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 2001.
- el-Kâfiyetü's-Şâfiyye fî'n-Nahvi ve's-Sarf*, Mecme'u'l-Fıkhî'l-İslâmiyye, Cidde, 2007.
- Şerhu 'Umdeti'l-Hâfiz* İhyâu't-Türâs fî Vizâreti'l-Evkâf, Irak, 1997.
- İBN MANZÛR, Muhammed b. Mukrim, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru's-Sâdır, Beyrût, trs..
- İBN SÂİĞ, Muhammed b. Hasan, (thk. İbrâhim b. Sâlim es-Sâ'idî), *el-Lemhatü fî Şerhi'l-Melahha*, 'İmâdetü'l-Bahsi'l-'İlmiyye, el-Medînetü'l-Munevvere, 2004.
- İBN SERRÂC, Ebû Bekr Muhammed b. Sehl, (thk. 'Abdülhüseyn el-Fetelî), *el-Usûl fî'n-Nahv*, el-Muessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1988.
- İBN SÎDE, Ebû'l-Hasan Ali b. İsmail, (thk. Halîl İbrahim Cefâl), *el-Muhassas*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, 1996.
- el-Muhkem ve'l-Muhîdi'l-A'zam*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 2000.
- İBN YA'ÎŞ, Muvafiquddîn Ya'îş b. Alî, *Şerhu'l-Mufassal*, İdâretu't-Taba'âti'l-Munîre, Kâhire, trs..
- İBN TAĞRÎ BEREDÎ, Cemâleddîn Ebu'l-Hasan Yusuf el-Atabek, *en-Nucûmu'z-Zâhire fî Mulûku'l-Mısır ve'l-Kâhire*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1992.
- İBN 'UKEYL, Behâeddîn 'Abdullah, (thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd),

- Şerhu İbni 'Ukeyl*, Dâru'l-Fiker, Dimeşk, 1985.
- İBNU'L-EBÂR, Muhammed b. 'Abdullah b. Ebî Bekr, (thk. Hüseyin Mu'nîs),
el-Hilletü's-Seyrâ, Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, 1985.
- İBNU'L-CEVZÎ, 'Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *el-Muntazim fî Târîhi'l-Mulûki ve'l-Umem*, Dâru's-Sâdır, Beyrût, 1939.
- İBNU'L-ENBÂRÎ, İsâ Hasan el-Cerâcîre (thk. Seîd el-Efgânî), *Lume'u'l-Edille*, el-Câmi'atü's-Suriyye, Şâm, 1958.
- el-İğrâb fî Cedeli'l-İ'râb*, el-Câmi'atü's-Suriyye, Şâm, 1957.
- İBNU'L-ESÎR, Ebû Hasan Ali b. Ebû'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b.
'Abdulkerîm b. 'Abdulvehhâb eş-Şeybânî, (thk. Ebû'l-Fidâ 'Abdullah el-Qâdî),
el-Kâmil fî't-Târîh, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1987.
- İBNU'L-ESÎR, Ebû Sa'âdât Mubârek b. Muhammed el-Cezerî, (thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî ve Mahmud Muhammed et-Tahânî), *en-Nihâye fî Garîbi'l-Eser*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrût, 1979.
- Câmi'u'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Resûl*, Mektebetü Dâri'l-Beyân, Beyrût, 1969.
- İBNU'L-HÂCİB, Muhammed b. Hasan er-Ridâ, (thk. Yusuf Hasan Ömer), *Şerhu'l Kâfiye*, Cami'atü Qârayûns, Libyâ, 1978.
- İBNU'L-MULQIN, Serâceddîn Ebû Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed, (thk. Hamdî b. 'Abdulmecîd), *Tezkiretü'l-Muhtâc ilâ Ehâdisi'l-Minhâc*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrût, 1994.
- İBNU'N-NÂZİM, Bedreddîn Muhammed b. Cemâleddîn Muhammed b. Mâlik,
(thk. Muhammed Basil Uynûnu's-Sûd), *Şerhu İbni'n-Nâzım ala Elfiyyeti İbni Mâlik*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2000.
- İBNU'L-VERRÂK, Ebû'l-Hasan Muhammed b. 'Abdullah, *İlelü'n-Nahv*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd, 1999.
- el-QAFEDÎ, Cemâleddîn Ebû'l-Hasan Ali b. Yûsuf, (thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm), *İnbâhu'r-Ruvât 'alâ Enbâhu'n-Nuhât*, Dâru'l-Fiker, Kâhire, 1986.
- el-QALKAŞENDÎ, Ahmed b. Ali, (thk. Yusuf Ali Tavîl), *Sabehu'l-E'sû fî Sanâ'ati'l-İnşâ*, Dâru'l-Fiker, Dimeşk, 1987.
- QÂSİM 'ABDE QÂSİM, Alî Seyyid Alî, *el-Eyyûbiyyûn ve'l-Memâlik et-Târîhu's Siyâsiyyi ve'l-'Askerî*, 'Aynu li'd-Dirâsâti ve'l-Bu'ûsu'l-İnsaniyye

- ve'l-İctimâ'iyye, Kâhire, trs..
- 'Asru *Selâdini'l-Memâlik et-Târîhi's-Siyâsiyyi ve'l-İctimâ'iyyi*, 'Aynu li'd-Dirâsâti ve'l-Bu'ûsi'l-İnsaniyye ve'l-İctimâ'iyye, Riyâd, 1988.
- el-QAZAÎ, Ebû 'Abdullah Muhammed b. Selâme b. Ca'fer, (thk. Hamdî b. 'Abdulmecîd), *Musnedü's-Şihâb*, el-Muessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1986.
- el-QAZVİNÎ, Celâleddîn Ebû 'Abdullah Muhammed b. Sa'âdeddîn b. Ömer, *el-İzâh fi 'Ulûmi'l-Belâga*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1998.
- KEHHÂLE, Ömer Rıda, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, trs..
- el-QAYRAVÂNÎ, Ebû Ali Hasan b. Raşık, *el-'Umde fi Mehâsini's-Şi'ri ve Âdabihî*, Dâru'l-Cîl, Beyrût, 1981.
- KOMİSYON, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.
- KOMİSYON, (thk. Mecme'u'l-Lugati'l-'Arabiyye), *el-Mu'cemu'l-Vasîd*, Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, 1980.
- el-QURŞÎ, Ebû Zeyd Muhammed b. el-Hattâb, (thk. Ali Muhammed el-Becâvî), Cemheretü'l-Eş'âri'l-'Arab, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1986.
- el-QUFÛMÎ, Ebû'l-Bekâ Eyyûb b. Mûsâ el-Hüseynî, (thk. Adnân Dervîş, Muhammed el-Mısrî), *Mu'cemu fî'l-Mustalehâti ve'l-Furûqu'l-Lugaviyye*, el-Muessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1998.
- LEBÎD B. REBÎ'A, İbn Mâlik b. Ca'fer b. Kılâb el-'Âmirî, *Dîvânu'l-Lebîd b.Rebî'a*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabi, Beyrût, 1993.
- el-MAKRÎZÎ, Ahmed b. Ali b. 'Abdulkâdir, (thk. Muhammed 'Abdulkâdir 'Atâ), *es-Sulûk li Ma'ifeti Duveli'l-Mulûk*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1997.
- MÂLİK B. ENES, (thk. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî), *el-Muvattâ*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Kâhire, trs..
- MEKKÎ, Ebû Muhammed İbn Ebî Tâlib, (thk. 'Abdulfettâh İsmâil Şiblî), *el-İbâne 'an Me'âni'l-Qur'an*, Dâru'n-Nahda, Kâhire, trs..
- el-MERVEZÎ, İmâm İshâk b. İbrâhîm Mehledü'l-Hadeliyyi, (thk. 'Abdulğafûr b. 'Abdihak el-Buluşî), *Musnedü İshak b. Râhive*, Mektebetü'l-İmân, el-Medînetü'l-Munevvere, 1991.
- el-MEVSİLÎ, Ebû Ya'lâ İmâm Hâfız Ahmed b. Ali el-Musnâ et-Temimî,

- (thk. Huseyin Selîm Esed), *Musnedü Ebî Ya'la el-Mevsilî*, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, Beyrût, 1987.
- el-MUBERRÎD, Ebû 'Abbâs Muhammed b. Yezîd, (thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), *el-Kâmil fi'l-Lugati ve'l-Edeb*, Dâru'l-Fiker, Kâhire, 1997.
- el-Muqtadab*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Kâhire, 1994.
- MUHAMMED EBÛ ZEHRÂ, *Usûlu'l-Fıkh*, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Beyrût, trs..
- el-MURÂDÎ, Ebû Muhammed Bedreddîn Hasan b. Qâsım b. 'Abdullah b. Ali, (thk. 'Abdurrahman Ali Süleymân), *Tavzîhu'l-Meqâsıd ve'l-Mesâlik bi Şerhi Elfiyyeti İbni Mâlik*, Dâru'l-Fiker, Beyrût, 2008.
- el-MUTTEQÂ, Alâeddîn 'Abdulmelîk Hisâmuddîn, (thk. Bekrî Heyânî ve Saffetü's-Sakâ), *Kenzu'l-'Ummâl fi Suneni'l-Aqvâl ve'l-Ef'âl*, el-Muessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1991.
- el-MUNÂVÎ, Muhammed 'Abdurreûf, *Fayzu'l-Qadîr*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1994.
- MÜSLİM, Ebû Hüseyin Müslim bin Haccâc b. Müslim b. Qurşân en-Niysâburî, (thk. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî), *el-Câmi'u's-Sahîh*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî Beyrût, trs..
- en-NEÎMÎ, 'Adulkâdir b. Muhammed, (thk. İbrahim Şemseddîn), *ed-Dârisu fi Târîhi'l-Medâris*, Dâru'l-Ktubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1990.
- en-NESÂÎ, Ebû 'Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, (thk. Muhammed b. 'Abulmuhsin et-Turkî), *Sunenu'n-Nesâi'l-Kubrâ*, el-Muessesetü'r-Risâle, Beyrût, 2001.
- en-NEVEVÎ, Muhyiddîn Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref el-Hevrânî, (thk. Mâhir Yâsîn el-Fehl), *Riyâzu'z-Sâlihîn*, Dâru'l-Reyyân li't-Türâs, Beyrût, trs..
- en-NUHÂS, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil, (thk. Zuheyr Gâzî Zâhid), *İ'râbu'l-Qur'an*, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrût, 1998.
- en-NUVEYRÎ, Şehâbeddîn Ahmed b. 'Abdulvehhâb, (thk. Mufîd Qumeyha), *Nihâyetü'l-Erb fi Funûni'l-Edeb*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 2004.
- ÖMER, Ahmed Muhtar, *Ehdâu'l-Lugati'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âsara 'İnde'l-Kuttâbi ve'l-'İzâiyyîn*, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrût, 1991.
- er-RÂCİHÎ, 'Abde, *el-Lehecâtü'l-'Arabiyye fi'l-Qiraâti'l-Qur'aniyye*, Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, 1969.
- Durûsu fi Kutubi'n-Nahv*, Dâru'n-Nahda, Beyrût, trs..

- er-RÂFÎ'Î, Mustafa Sâdık, *Târîhu Âdâbi'l-'Arab*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabi, Beyrût, 2012.
- er-RÂZÎ, Muhammed b. Ebî Bekr b. 'Abdulkâdir, (thk. Mahmûd Hâtır), *Muhtâru's-Sihâh*, Mektebetü'l-Lübânî'n-Nâşirîn, Beyrût, 1995.
- er-REBÎ', İbn Habîb b. Ömer el-Ezdî, (thk. Muhammed İdrîs, 'Âşûr b. Yusuf), *el-Câmi'u's-Sahîh Musnedü'l-İmâmi'r-Rabî'*, Saltanatü Ammân, Beyrût, 1994.
- es-SAFADÎ, Salâhaddîn Halil b. Aybek, *el-Vâfi bi'l-Vefayât*, Dâru İhyâi't-Türâs, Beyrût, 2000.
- es-SE'ÂLEBÎ, 'Abdurrahman b. Muhammed b. Mehlûf, *Tefsîru's-Se'âlebî*, Muessetü'l-'Alemyi li'l-Metbû'ât, Beyrût, trs..
- es-SELLÂBÎ, Ali Muhammed Muhammed, *ed-Devletü'z-Zengiyye ve Necâhü'l-Meşrûu'l-İslâmiyyi bi Qiyâdeti Nureddîn Mahmûd Şehîd fî Muqâveti't-Teğelğuli'l-Fâdimiyyi ve'l-Gazvi's-Salebiyyi*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 2007.
- ed-Devletü's-Selâceketi ve Burûzi'l-İslâmiyyi li Muqâveti't-Teğelğuli'l-Fâdimiyyi ve'l-Gazvi's-Salebiyyi*, Muessesetü İqra, Kâhire, 2006.
- Devletü'l-Muvahhidîn*, Dâru'l-Beyârik, Kâhire, 1988.
- ed-Devletü'l-Osmaniyye 'Avâmili'n-Nuhûdı ve Esbâbi's-Sukûd*, Dâru't-Tevzî'i ve'n-Neşri'l-İslâmiyye, Kâhire, 2001.
- es-SEKKÂKÎ, Yusuf b.Ebî Bekr b. Muhammed b. Ali, *Miftâhu'l-'Ulûm*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1987.
- es-SEYRÂFÎ, Ebû Saîd Hasan b. 'Abdullah, (thk. Muhammed İbrahim el-Bennâ), *Ahbaru'n-Nahviyyîne'l-Basriyyîn*, Dâru'l-İ'tisâm, Kâhire, 1985.
- es-SİBÂN, Muhammed b. Ali, (thk. Tâhâ 'Abdurraûf Said), *Hâşiyetü's-Sibân Şerhu'l-Eşmûnî li'l-Elfiyyeti İbni Mâlik*, Mektebetü't-Tavkitiyye, Beyrût, trs..
- SİBEVEYH, Ebû'l-Beşir 'Amr b. Osman b. Kunbur, (thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn), *el-Kitâb*, Dâru'l-Cîl, Beyrût, trs..
- es-SUYÛTÎ, Celâleddîn 'Abdurrahman, (thk. Muhammed Fadl İbrahim), *Buğyetu'l-Vu'ât fî Tabaqâti'l-Lugaviyyîn ve'n-Nuhât*, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrût, trs..
- Câmi'u'l-Ehâdîs*, Dâru'l-Fiker, Beyrût, trs..
- Hem'u'l-Hevâmi' Şerhu Cem'u'l-Cevâmi'*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1998.
- el-Munzir fî 'Ulûmi'l-Lugati ve'l-Envâ'ihâ*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût,

1998.

- el-İqtirâh fî 'İlmi Usûli'n-Nahv*, (thk. Ahmed Qâsım), el-Mektebetü'l-
 'Asriyye, Beyrût, 1976.
- el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, el-Muessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1985.
- el-İsbâh fî Şerhi'l-İqtirâh*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1989.
- eş-ŞANQAYDÎ, Ahmed b. Emîn, (thk. Muhammed Bâsil 'Uyunu's-Sûd), *ed-Durer*,
 Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1998.
- ŞEŞEN, Ramazan, “*Eyyûbîler*”, *DİA*, İstanbul, 1995.
- Salâhaddîn Eyyûbî ve Devleti*, Çağ yayınları, İstanbul, 1983.
- eş-ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali, *Fethu'l- Qadîr el-Câmi'u Beyne fî'r-Rivâyeti ve'd-
 Dirâyeti min 'İlmi't-Tefsîr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, trs..
- et-TABERÂNÎ, Ebû'l-Qâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, (thk. Hamdî b.
 'Abdulmecîd), *Musnedü's-Şâmiyîn*, el-Muessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1984.
- Mu'cemu'l-Kebîr*, Mektebetü'l-'Ulûmi ve'l-Hikem, Mûsul, 1983.
- Mu'cemu'l-Evsat*, Dâru'l-Harameyn, Kâhire, 1994.
- et-TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, (thk. Mahmûd Muhammed
 Şâkir), *Tehzîbu'l-Âsâr*, Matba'atü'l-Medenî, Kahire, trs..
- Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli'l-Qur'an*, el-Muessesetü'r-Risâle, Beyrût, 2000.
- et-TAHÂVÎ, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme, (thk. Şuayb el-Arnaut),
Şerhu Muşkili'l-Âsâr, el-Muessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1987.
- Şerhu Me'âni'l-Âsâr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1979.
- et-TANTÂVÎ, Muhammed, *Neş'etü'n-Nahvi ve't-Târîhu Eşhuri'n-Nuhât*,
 Dâru'l-Menâr, Kâhire, 1991.
- et-TAŞKÖPRİZÂDE, Ahmed Mustafa, (thk. Kamil el-Bekrî, 'Abdulvehhâb Ebû'n-
 Nûr), *Miftâhu's-Saâdet*, Dâru'l-Kutubi'l-Hadisiyye, Kâhire, 1968.
- et-TAYÂLİSÎ, Süleymân b. Dâvud b. el-Cârûd, (thk. Muhammed b. 'Abdulmuhsin
 et-Türkî), *Musnedü Ebî Dâvud et-Tayâlisi*, Mektebetü'l-Ebî'l-Me'âdî, Beyrût,
 1999.
- et-TEHÂNEVÎ, Muhammed Ali, (thk. Refîk el-A'cem, Ali Deharruc), *Keşşâfu
 İstiâhâti'l-'Ulûmi ve'l-Funûn*, Mektebetü'l-Lübân, Beyrût, 1996.
- et-TİLİMSÂNÎ, Ahmed b. Muhammed, *Nefhu't-Tîb*, Dâru's-Sâdır, Beyrût, 1969.
- TEMÂM HASAN, *el-Usûl*, Dâru's-Sekâfeti'l-Mağrib, Kâhire, 2012.

- et-TENÛHÎ, Ebû'l-Mehâsin b. Muhammed el-Me'arrî, (thk. 'Abdulfettâh Muhammed el-Havl), *Târîhu'l-'Ulemâi'n-Nahviyyîn*, Dâru Hacer, Kâhire, 1981.
- et-TÏRMIZÎ, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sûre, (thk. İbrahim 'Advâ'Ûz), *el-Câmi'u's-Sahîh Sunenü't-Tirmizi*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî Beyrût, 1962.
- TUKÛŞ, Muhammed Süheyl, *Târîhu'l-Memâlik fî Mısır ve Bilâdi's-Şâm*, Dâru'n-Nefâis, Kâhire, 1997.
- el-YÂFÎ'Î, Ebû Muhammed Abdullah b. Esad b. Ali b. Süleymân, *Mir'âtü'l-Cinân ve'l-'İbretü'l-Yequzân*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1997.
- YİĞİT, İsmail, *"Memlûkler" DİA*, Ankara, 2004.
- ez-ZAMAŞERÎ, Ebû'l-Qâsım Mahmûd Ömer, *el-Mustesqâ fî Emsâli'l-'Arab*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1987.
- el-Mufassal fî San'ati'l-İ'râb*, Mektebetü'l-Hilâl, Beyrût, 1993.
- ez-ZEBÎDÎ, Muhammed b. Muhammed b. 'Abdurrezzâk, *Tâcu'l-'Urûs min Cevâhiri'l-Qâmûs*, Dâru'l-Hidâye, Beyrût, trs..
- ez-ZECCÂCÎ, Ebû'l-Qâsım, *el-İzâh fî 'İleli'n-Nahv*, Dâru'n-Nefâis, Beyrût, 1992.
- ez-ZEHEBÎ, Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, (thk. Ömer 'Abdusselâm Tedmirî), *Târîhu'l-İslâm ve Vefâyâti'l-Meşâhiri ve'l-E'lâm*, Dâru'l-Kutubi'l-'Arabî, Beyrût, 1987.
- ez-ZERQÂNÎ, Muhammed b. 'Abdulbâki b. Yusuf, *Şerhu'z-Zerqânî 'alâ Muvadda İmâm Mâlik*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1990.
- ez-ZERKEŞÎ, Bedreddîn Muhammed b. 'Abdullah b. Bahâdır, (thk. Muhammed Ebû'l Fadl İbrahim), *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Qur'an*, Dâru İhyâi't-Türâs, Beyrût, 1957.
- ez-ZEYLE'Î, Cemâleddîn Ebû Muhammed 'Abdullah b. Yusuf b. Muhammed, (thk. Muhammed 'Avâme), *Nasbu'r-Râye li'l-Ehâdîsi'l-Hidâye me'a Haşiyetihî Buğyeti'l-Elmu'î fî Tahrîci'l-Zeyle'î*, Muessesetü'r-Reyyân, Beyrût, 1997.
- ZİRİKLÎ, Hayruddîn Muhammed b. Alî, *el-A'lâm*, Dâru'l-'İlmi li'l-Melâyîn, Beyrût, 2002.
- ez-ZUBEYDÎ, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan, Tabakâtü'n-Nahviyyîn ve'l Lugaviyyîn, Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, 1924.

ÖZGEÇMİŞ

1973 yılında Trabzon aykara'da doğdu. İlkokulu kendi köyünde okudu. Of Bölümlü Kur'an kursunda hafızlık yaptı. Of İmam Hatip Lisesi'nde okudu. 1995 yılında Marmara Üniversite İlahiyat Fakültesini kazandı. 2000 yılında mezun oldu. 2001 yılında Düzce ili Gümüşova ilçesinde imam hatip olarak göreve başladı. 2003 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Trabzon Eğitim Merkezi Müdürlüğü emrine vaizlik ve müftülük kursiyeri olarak atandı. 2006 yılında mezun oldu. Elazığ ili Kovancılar ilçesine vaiz olarak atandı. 2007 yılında yurt dışı sınavlarını kazanarak Almanya Köln Başkonsolosluğuna bağlı Kerpen-Sindorf Camisine din görevlisi olarak atandı. 2012 yılında yurt dışı görevi sona erdi. Kovacılar, Sivrice ve Hendek ilçelerinde Vaiz olarak görev yaptı. Evli iki çocuk babası olup 08/04/2104 tarihi itibari ile Damal ilçesinde, İlçe Müftüsü olarak görev yapmaktadır.